

magazin istoric

ANUL XXII NR. 11 (260) NOIEMBRIE 1988

magazin istoric

Revistă de cultură
istorică

Anul XXII
Nr. 11 (260)
noiembrie 1988

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂNDEA
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
ȘTEFAN PASCU

M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA
ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

Secretar responsabil
VALERIU BUDURU

SUMAR

● Unirea — unanim act de decizie al poporului: <i>Ion Popescu-Pufuri</i>	2
● Permanență și continuitate. Scaunele voievodale: <i>Ștefan Pascu</i>	7
1916-1918. Academia Română — Patria mai presus de orice: <i>Alexandru Dobre</i>	9
● „Adinca iubire de țară“: <i>Duiliu Zamfirescu, Gh. I. Florescu</i>	13
● Nestinsa conștiință a unității de limbă și neam: <i>I.C. Chițimia</i>	15
● Lumina tiparului românesc: <i>Gabriel Ștrempel</i>	18
Răscoala lui Andreas Hofer și ecourile ei în Banat: <i>Rudolf Graf</i>	22
Victor Slăvescu — note zilnice: <i>Eugen Preda</i>	23
Din trecutul astronomiei românești: <i>Magda Stavinschi</i>	32
1598. Domnitori români în Theatrum Genealogicum: <i>Paul Păltănea</i>	33
Prin vetre de vitejie: <i>Vasile Smărăndescu</i>	34
În București, acum 50 ani	36
● Mai-lunie 1943. Victoria de pe Sutjeska: <i>Vlado Strugar...</i> 28 ● A doua pasiune a lui Cicerin... 40 ● 1914. Degringolada imperiilor: <i>Philippe Erlanger...</i> 47 ● Orsini contra Colonna: <i>Jacques Heers...</i> 52 ● 1945. Fille din cronica rezistenței din Malaysia: <i>Gurchar Singh...</i> 53 ● America Latină se întâlnește cu Europa colonială: <i>Fernand Braudel...</i> 57	
● Cărți sosite la redacție... 22 ● Concursul Magazin istoric, ediția a II-a 1988. 1918-1988. Unirea cea Mare — arc peste timp. Prima serie de întrebări... 43 ● Poșta Magazin istoric... 62	

COPERTELE NOASTRE

Pe teritoriul Americii s-au dezvoltat, înainte de sosirea colonistilor europeni, civilizații înfloritoare, între care cultura Maya (500 î.e.n.-1546) în America Centrală și cea aztecă (sec. IX-1524) în Mexic. Iată câteva mărfuri ale acestor vestite civilizații:

① Detaliu de pe o bluză ornamentată cu țesături, ce putea fi întâlnită în satele civilizației Maya. Se poate observa o tulburătoare asemănare a unora dintre motivele acestui veșmânt cu cele de pe broderii românești

② Miniaturi ce împodobeau manuscrisul *Codex Borbonicus*, unul din puținele monumente literare aztece care au supraviețuit furiei conchistadorilor

③ Structura universului, așa cum și-o imaginau aztecii (America Latină se întâlnește cu Europa colonială, p. 57)

UNIREA

unanim act de decizie al poporului român

ION POPESCU-PUȚURI

Între coloanele de susținere ale edificiului național statal al poporului nostru, întruchipat astăzi de Republica Socialistă România, un rol hotărâtor l-a avut anul revoluționar 1918. El semnifică un moment epocal în istoria multimilenară a poporului nostru — făurirea statului național unitar român —, verigă esențială în lanțul nesfârșit de strădanii și lupte, de înlăptuiri și aspirații ale românilor spre unitate și independență, spre libertate și dreptate socială.

Temeiuri istorice

Unirea cea Mare a fost proclamată la Alba Iulia, la 1 Decembrie 1918, în cadrul unei mărețe Adunări Naționale Constituante, cu caracter plebiscitar, în cursul căreia deputații împuterniciți de toată suflarea românilor transilvăneni au hotărât unirea Transilvaniei cu țara-mamă România „*pentru toate veacurile*”. Dar temeiurile actului înlăptuit în urmă cu șapte decenii sînt îndepărtate și își au rădăcinile în istoria multimilenară a poporului român, statornic în vatra moșilor și strămoșilor săi.

Cu peste două milenii în urmă, înaintașii noștri, geto-dacia, conduși de puternicii și înțelepții regi ai regilor Burebista și Decebal¹, au înlăptuit statul lor centralizat și independent, Dacia, în întreg spațiul carpato-dunăreanopontic. Vestită în antichitate pentru dezvoltarea sa economică, pentru înflorirea culturală și spirituală, ca și prin întărirea permanentă a capacității sale de apărare, Dacia a stabilit și dezvoltat relații complexe cu o seamă de popoare ale vremii.

Un factor fundamental care a evidențiat unitatea și continuitatea geto-dacilor l-a constituit concepția lor filosofică despre lume și viață, menționată încă de Herodot,

în urmă cu 2 500 ani, cînd arăta că geții „se cred nemuritori”². Era una din cele mai înaintate concepții din epocă și ea — apreciază numeroși oameni de știință — a dat geților acea tărie de neclintit în lupte, acea forță de a se jertfi care a atins cote sublime în epopeicele războaie purtate în vremea regelui-erou Decebal³. Totodată civilizația geto-dacică s-a remarcat și ca una din civilizațiile antice ce nu a cunoscut sclavajul în formele sale clasice, greco-romane.

Bogăția, resursele și puterea Daciei explică de ce a fost atît de rivnită de puterile vecine cotropitoare. Sînt cunoscute războaiele purtate de geto-daci pentru apărarea pămîntului străbun, pentru libertate. Vitejia lor l-a determinat pe același Herodot să-i considere pe geți „cei mai dreپți și mai viteji dintre toți tracii”.

Stăpînirea de către Imperiul roman, timp de un secol și jumătate, a unei treimi din Dacia, nu a fost de natură să-i nimicească pe autohtoni care dispuneau de o civilizație proprie avansată și foloseau numeroase elemente din cultura celorlalte popoare. Permanența neîntreruptă în vatra strămoșească, păstrarea trăsăturilor etno-lingvistice, concomitent cu dezvoltarea cultural-spirituală au constituit un puternic factor de stabilitate, accentuat de activitatea economică de producere a bunu-

rilor materiale, prin agricultură, păstorit, exploatarea minereurilor și meșteșuguri. Toate acestea au reprezentat trăsături caracteristice ale istoriei poporului român, unul din cele mai vechi popoare ale Europei.

Procese istorice obiective, specifice orînduirii feudale, au marcat istoria românilor după retragerea armatei și autorităților romane din provincia Dacia, sub presiunea dacilor liberi, aliați cu diferite popoare confederate cointeresate în lupta contra Imperiului roman. Pe întreg teritoriul carpato-dunăreanopontic, a cărui unitate a fost refăcută, au apărut în veacurile următoare forme noi de organizare teritorială și politică, de tip feudal: cnezate, voievodate, ducate, alcătuite cunoscute cel mai adesea sub denumirea simplă de „țări” ale românilor, care au înregistrat o puternică dezvoltare. Un moment important al procesului de organizare politică a românilor l-a constituit formarea și dezvoltarea Imperiului româno-bulgar, în primele secole ale mileniului II.

Acțiunea de centralizare statală, spre care, în chip firesc, tindeau formațiunile politice românești, a fost frînăată un timp de impactul cu triburile ungare de origine fino-ugrică, avîndu-și campamentul în regiunea Volga, de unde cete de războinici călări erau dirijate în diferite expediții de jaf. Una din acestea s-a așe-

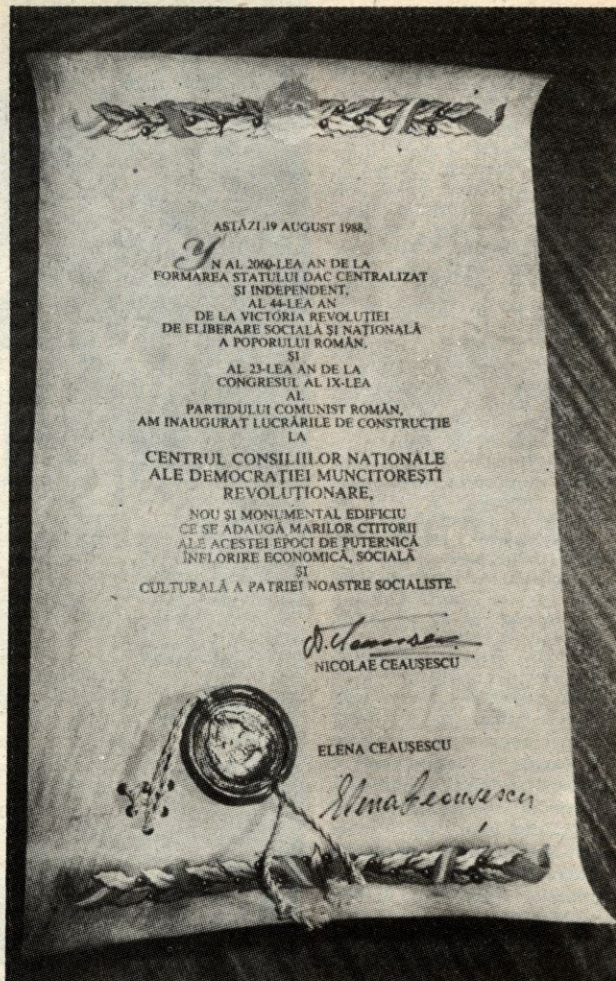
^{1,2} Magazin istoric, nr. 9/1976, 7/1980; 2/1986; 4, 6/1987.

zat la sfârșitul sec. IX în Cimpia Panonică, încheind contracte cu conducătorii Imperiului bizantin, în virtutea cărora, pentru o sumă de bani, se obligau să lupte împotriva unor populații migratoare — bulgari, cumani, pecenegi etc.; în același timp, ei atacau, „pe cont propriu” — după cum menționează savantul german Julius Klaproth — și diferite popoare din Europa de apus. Abia după creștinarea lor, apărută tirziu, la sfârșitul sec. X (concepută ca o soluție de așezare a lor definitivă în spațiul respectiv), creștinare cu ajutorul populației băștinașe — geto-daci, românici, germani, slavi — s-a produs o anume sedentarizare a triburilor din Cimpia Panonică.

Acest proces de așezare a lor, prin creștinare, a contribuit în timp la normalizarea relațiilor cu popoarele vecine, între care poporul nostru care adoptase creștinismul încă din primele secole ale erei noastre. Religia anterioară monoteistă a geto-dacilor, bazată pe învătăura lui Zamolxis, favorizase procesul de creștinare a strămoșilor noștri.

Feudalitatea apuseană a reușit să canalizeze tendințele războinice cuceritoare încă puternice ale triburilor ungare, în plin proces de feudalizare, spre răsărit, în Țara de dincolo de păduri — Transilvania — care a devenit astfel țința expansiunii regalității și nobilimii ungare de mai târziu.

Instaurarea stăpînirii feudale ungare a adus însă numeroase privațiuni populației române, majoritare, redusă la starea de iobăgie, supusă unei crunte exploatare sociale, la care se adăugau persecuțiile naționale și religioase. Acestea s-au accentuat mai ales după marile ridicări la luptă ale iobagilor (între care românii erau majoritari) din anii 1437 și 1514. În urma răscoalei de la Bobilna s-a constituit „Uniunea celor trei națiuni” (alcătuită din nobilii maghiari și secui, precum și din patriciatul sașilor), românii și religia lor fiind considerate „tolerate”. Această politică de privilegii aplicată

Un semnificație act care subliniază vechimea statului nostru, pergamentul cu semnătura secretarului general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii, tovarășul Nicolae Ceaușescu și cu semnătura tovarășei Elena Ceaușescu, așezat la temelia construcției Centrului Consiliilor Naționale ale Democrației Muncitorești Revoluționare, nou și monumental edificiu ce se adaugă marilor cititorii ale Epocii Nicolae Ceaușescu

de feudalitatea stăpînitoare maghiară a determinat o și mai accentuată stringere a legăturilor dintre românii transilvăneni și românii din cele două voievodate extracarpătice independente — Țara Românească și Moldova —, constituite spre jumătatea sec. XIV, către care erau ațintite toate speranțele românilor transilvăneni.

Simbolul Daciei

Transilvania și-a menținut o largă autonomie, cu tendința de a se transforma în „regnum” (regat de sine stătător — cum se exprimă documentele vremii) în momentele de criză ale regatului feudal ungăr. Un asemenea moment s-a ivit după înfrângerea

Ungariei de către armatele otomane, la Mohács, în anul 1526 și, mai ales, după anul 1541, când cea mai mare parte a Ungariei însăși a fost transformată în pașalic, cu reședința la Buda. Transilvania și-a redobândit atunci independența politică, devenind principat autonom, vasal Porții, aidoma celorlalte două principate române extracarpătice, Muntenia și Moldova.

Identitatea statului politic al celor trei țări române — remarcată și subliniată de numeroși oameni politici și cărturari ai vremii — reflecta, de altfel, tendința vădită a principatelor de dezvoltare și evoluție unitară, evidențiată de numeroase momente istorice în care țările române au acționat în bloc, făcând front comun împotriva pericolului extern, îndeosebi a celui reprezentat de Imperiul otoman.

Numeroasele victorii obținute sub conducerea unor comandanți de oști, strategii străluciți, precum Ioniță Caloian, frate cu Ioan și Petru Asan, întemeietorii Imperiului românobulgar, Mircea cel Mare, Ioan de Hunedoara, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Ioan vodă cel Viteaz, ca și a altor voievozi români au determinat Poarta să țină seama de puterea statelor românești, statornicind cu ele înțelegeri sau tratate prin care voievozatele își păstrau autonomia politico-administrativă și se conduceau după legile și obiceiurile proprii, iar domnii aleși de adunarea țării dețineau toate prerogativele suveranilor europeni ai vremii. În schimbul unei sume de bani, pe care cele trei țări o plăteau sultanului, Poarta se angaja să respecte integritatea lor teritorială și să le acorde ajutor militar în cazul unui atac din partea altor puteri.

Deși condițiile istorico-politice determinaseră apariția a trei state feudale românești, poporul român și-a păstrat neştirbită conștiința unității sale de origine, neam și limbă, de tradiții de cultură și civilizație, prin care s-a afirmat în cursul vremii ca individualitate istorică distinctă. Po-

porul nostru a acționat unitar nu numai împotriva primejdiei externe, ci și pe tărîmul creației materiale și spirituale, dezvoltînd un neconținut schimb de valori cu celelalte popoare. Unitatea de evoluție și organizare a societății medievale românești — evidentă și evidențiată de factorii de decizie politică ai timpului — a căpătat pregnanță istorică în anul 1600 prin reunirea celor trei țări sub sceptrul lui Mihai Viteazul, ceea ce i-a atras marelui domn al tuturor românilor supranumele de „Restitutor Daciae”.

Deși a durat scurtă vreme — datorită opoziției și reacției marilor imperii vecine — marea înfrățire a lui Mihai Viteazul s-a răsfrint puternic pe planul conștiinței poporului român ca un nestins factor de mobilizare în timpul marilor bătălii pentru unire din veacurile ce au urmat. „De la 1600 — sublinia, cu mare dreptate, N. Iorga —, nici un român n-a mai putut gîndi unirea fără uriașa lui personalitate, fără paloșul sau secura lui ridicată spre cerul dreptății, fără chipul lui de curată și desăvîrșită poezie tragică”.

Unirea a înaripat spiritul și gîndirea istorică și politică a învățaților, a stimulat acțiunile oamenilor politici, a devenit năzuința, tainică sau limpede exprimată, a tuturor locuitorilor.

Idealuri unanim împărtășite

Procesul firesc spre unitate a românilor era o evoluție istorică similară cu cea a altor popoare ale Europei. Acest proces a primit însă noi lovituri la finele veacului XVII. Incorporarea Transilvaniei în Imperiul habsburgic

Unitatea poporului în hotarele străvechi, dădoci, „fu visarea voievozilor noștri mari” (1600)...

s-a răsrînt atît pe plan social, prin înăsprirea exploatării la care erau supuse masele populare, în rîndul cărora românii constituiau elementul covîrșitor, cît mai cu seamă pe plan național, prin continuarea politicii favorizante față de cele trei „națiuni” privilegiate și, totodată, prin inițierea unor noi acțiuni de deznăționalizare. Dubla asuprire, socială și națională, a declanșat o susținută luptă a românilor, o deosebită semnificație avînd-o revoluția de la 1784, caracterizată de Karl Marx astfel: „Horea plănuia eliberarea neamului său”, el devenind „simbolul renașterii Daciei”¹.

Cerințele obiective ale procesului de modernizare a societății românești — aflată sub diferite stăpîniri străine — confereau idealului unității național-statale o determinare istorică legică, ce și-a găsit expresie în toate marile evenimente cu caracter social și național ale veacului XIX; revoluțiile de la 1821 și 1848, Unirea Principatelor, la 1859, cucerirea deplinei independențe de stat, la 1877.

Aspirație a maselor largi ale poporului, în deplin consens cu evoluția generală a umanității pe căile progresului istoric, lupta românilor pentru libertate și unitate națională a avut un profund caracter obiectiv, revoluționar. Ea a provocat însă o puternică reacție a vechilor asupritori, care, văzîndu-se amenințați în menținerea pozițiilor lor, au încercat să stăvilească acest proces. Crearea dualismului austro-ungar la 1867 și încorporarea abuzivă a Transilvaniei în Ungaria au fost una din aceste încercări de frînare a mersului istoriei, cu grave consecințe pentru românii din Transilvania, autoritățile de la Budapesta au declanșat un proces de deznăționalizare forțată, urmărind schimbarea realităților istorice, prin artificială și silnica modificare a structurii sociale și a caracterului etnic al populației. „Prin această politică de restrîngere și chiar de lichidare completă a

drepturilor românilor — fapt criticat și de cercuri și personalități progresiste maghiare — perioada respectivă — apreciază președintele României socialiste, tovarășul Nicolae Ceaușescu — s-a înscris ca cea mai neagră din istoria poporului român din Transilvania”.

Această stare de lucruri a determinat din partea românilor o puternică intensificare a luptei de eliberare națională, căreia existența statului român modern, ce, din 1877, își căpătase deplina independență, i-a dat noi îmbolduri în vederea împlinirii marii sale năzuințe: reunirea în cadrul aceluiași stat a tuturor provinciilor românești. Acest ideal era împărtășit de către toate clasele și păturile sociale, vitaliza gîndurile și voința maselor largi populare — țărănimea, clasa muncitoare, intelectualitatea, meseriașii, tirgoveții — și inspira programele de acțiune ale partidelor politice. Este ilustrativ răsunetul în întreaga țară, ca și peste hotare, al mișcării memorandumiste din anii 1892-1894, puternică acțiune pentru afirmarea revendicărilor politice, naționale, culturale și economice ale românilor transilvăneni.

Marile mișcări pentru eliberarea socială și națională au evidențiat, totodată, afirmarea tot mai concludentă a clasei muncitoare, forța socială cea mai avansată, revoluționară, a societății românești, luptătoare consecventă pentru progres și libertate, pentru consolidarea națiunii române, pentru înfăptuirea unei societăți lipsite de exploatare. De la începuturile ei, mișcarea muncitorească, militanții socialiști au acționat însușește de principii profund democratic al dreptului popoarelor la autodeterminare, al dreptului lor sacru de a se constitui în state naționale de sine stătătoare. Mișcarea muncitorească și socialistă a privit realizarea idealului unirii tuturor provinciilor românești în cadrul aceluiași stat național ca pe o necesitate isto-

...cheia bolții, fără de care s-ar prăbuși edificiul național” (1859)...

¹ Magazin istoric, nr. 9, 10/1984.

rică, reclamată imperios de înseși legile obiective ale dezvoltării sociale.

Un unic suvoi revoluționar

În 1914, în preajma izbucnirii primului război mondial, realizarea statului național unitar devenise o cerință imediată, o condiție primordială a evoluției României pe calea progresului. După doi ani de neutralitate, în condițiile în care asupra țării noastre se exercitau tot mai puternice presiuni din partea celor două tabere aflate în conflict, România s-a alăturat coaliției Antantei, care promitea satisfacerea dezideratului unirii cu patria a teritoriilor românești aflate sub stăpânirea austro-ungară. Este deosebit de importantă relevarea adevărului că, în vreme ce războiul purtat de marile puteri avea un caracter imperialist, lupta poporului nostru — străină de orice intenții de cotopire și de anexiune teritorială — a fost o luptă dreaptă, de eliberare și de unire națională.

Trecerea Carpaților de către armata română, în vara anului 1916, pentru eliberarea Transilvaniei, a fost întâmpinată cu deosebită bucurie de populația românească. Pătrunși de un puternic entuziasm patriotic, mii și mii de tineri transilvăneni și bucovineni s-au înrolat ca voluntari în unitățile de luptă ale armatei române.

Dar nerespectarea obligațiilor asumate față de România de către puterile Antantei, superioritatea numerică și tehnică a trupelor germane și austro-ungare dislocate pe frontul din România, precum și atacarea țării noastre de către Bulgaria și Turcia, au îngăduit Puterilor Centrale să treacă la o contraofensivă puternică, silind armata română să se retragă treptat — după lupte pline de îndrăzneală, ce au vădit eroismul și spiritul de jertfă al soldaților români —, frontul fiind fixat, în iarna anului 1916-1917, pe un aliniament la nord de Focșani.

„...voinea de nestrămutat a poporului
„pentru toate veacurile” (1918)

Cu prețul unor mari eforturi și sacrificii, avînd sprijinul întregului popor, armata română a făcut o nouă și excepțională dovadă a eroismului ei cu prilejul luptelor din vara anului 1917, care au înscris în istorie, cu litere de aur, marile izbînzii de la Mărăști, Mărășești și Oituz. Victoriile de mare răsunet internațional dobîndite de România au reprezentat o contribuție importantă la înfrîngerea militarismului german, un eveniment decisiv în lupta pentru eliberarea patriei de sub dominația vremelnică a cotoptorilor străini și pentru unirea tuturor românilor într-un singur stat.

Noile împrejurări externe (marile mișcări sociale și naționale, care au cuprins o serie de țări angrenate în război, în condițiile adîncirii crizei generale a capitalismului, ale ascuțirii contradicțiilor sociale și naționale) au stimulat lupta poporului român, mai întîi pentru eliberarea teritoriilor cotoprite de inamic și, apoi, într-un suvoi unic, ce avea să înroleze toate forțele românești de pretutindeni, pentru desăvîrșirea unității naționale și statale.

O uriașă rezonanță în rîndurile popoarelor asuprite de pretutindeni au avut ideile Revoluției Socialiste din Octombrie, care, prin *Declarația drepturilor popoarelor din Rusia*, a proclamat egalitatea și suveranitatea popoarelor, dreptul națiunilor la autodeterminare pînă la separarea de fostul Imperiu rus și crearea de state de sine stătătoare. Asemeni Imperiului țarist, monarhia habsburgică — care, fiind ferecată înlăuntrul ei un mare număr de națiuni, își merita numele de „închisoare a popoarelor” — s-a prăbușit sub loviturile luptei revoluționare a popoarelor asuprite.

Lupta pentru aplicarea dreptului la autodeterminare a popoarelor subjugate a fost încurajată și de principiile cuprinse în declarația din ianuarie 1918 a președintelui S.U.A., Woodrow Wilson.

În aprilie 1918, congresul de la Roma al reprezentanților națiunilor oprite din cadrul monarhiei dualiste austro-un-

(Continuare în p. 12)

Permanență și continuitate

JUDECATA LA ROMÂNII (III)

Acad. ȘTEFAN PASCU

Asemănătoare — prin organizare și atribuții — scaunelor de judecată cneziale¹, scaunele de judecată voievodale, constituite pretutindeni pe teritoriul Transilvaniei, unde stăruiau voievodatele, aceste străvechi forme de organizare social-

politică și social-juridică românească, reflectă și ele atât vechimea alcătuirilor social-politice ale românilor, cât și evoluția unitară a comunităților lor, evidențiată în formele identice sau mult asemănătoare ale instituțiilor juridice.

Scaunele voievodale

În Țara Crișului Alb — Zarand scaunele de judecată erau prezidate de voievozi (*voyvodis*), care judecau împreună cu „nobilii bărbați”, cnezi înobiliați, litigiile dintre iobagi, sau, uneori (așa cum se petrec lucrurile într-un proces din 1445) chiar între iobagi și autoritățile administrative (în cazul respectiv iobagii din Baia de Criș și șeful monetăriei din Sibiu).

Scaunul de judecată voievodal din districtul Beiuș era prezidat de voievodul sau vicevoievodul districtului și era format, ca și scaunul cnezial, din 12 cnezi jurați, aleși de locuitorii satului, pe o jumătate de an. El judeca pricinile dintre români districtului. Membrii scaunului de judecată erau aleși pe șase luni, la sărbătoarea Bobotezei (6 ianuarie) și Sf. Ilie (20 iulie). Cnezii jurați se alegeau dintre cnezii domeniului care au împlinit 25 de ani, cu excepția celor prea bătrâni sau infirmi. În timpul funcționării, acești jurați erau scutiți de obligațiile iobăgești. Pricinile erau cercetate într-un local propriu (în *loco sedis iudiciariae*), de executarea pedepselor, în-

deosebi gloabe (amenzi) fiind răspunzători voievodul și crainicul. Dacă în termen de 15 zile de la pronunțarea hotărârii, aceștia întârzieau să o execute, căpitanul cetății Beiuș prelua sarcina executării pedepsei. Puterea instituțiilor juridice românești (nu numai în Bihor, ci — așa cum o arată documentele — și în alte zone ale Transilvaniei) rezultă din faptul că episcopului de Oradea sau castelanilor și vicecastelanilor de Beiuș le era interzis să se amestece direct sau prin intermediul voievozilor ori crainicilor în judecarea pricinilor și, mai ales, în adoptarea unor hotărâri, chiar și atunci când se adunau gloabe potrivit hotărârii scaunului de judecată. Din acest punct de vedere, voievozii și crainicii aveau atribuții bine precizate, ei fiind socotiți „officiali ai districtului” (*officialis provinciae*) cu atribuții juridice și fiscale. Fiște că în practică se înregistrau numeroase imixțiuni sau încercări de influențare a hotărârilor acestor organisme judecătorești.

În mod asemănător era organizat sistemul judiciar românesc în Maramureș. Re-

prezentanții „Soborului de judecată” obștești de aici și din comitatele megieșe (Bereg, Ugocsa și Arva, care constituiau o prelungire a Maramureșului, această străveche țară românească) formau un „sobor” mai mare, al uniunilor de obști. Acest „sobor” este amintit și în *Psaltirea Șcheiană*, manuscris românesc de la sfârșitul sec. XV. Începutul sec. XVI, unde se numește adunarea „giudeaților”.

Potrivit obiceiurilor și practicilor străvechi, locuitorii din Maramureș aveau dreptul să-și aleagă voievozi pe cei pe care îi socoteau mai vrednici dintre cnezi. Cînd oficialitatea a încercat să se amestece în viața obștilor maramureșene, cu intenția de a le aservi, puternica împotrivire a locuitorilor a determinat acordarea diplomei privilegiale a românilor. Între ele, acela de a-și alege voievodul, care avea libertatea să judece toate pricinile iscate între români. Sediul scaunului voievodal era în principal oraș al districtului. Sigheț. Deoarece condițiile geografice ale Țării Maramureșului nu permiteau totdeauna oamenilor să se de-

¹ Magazin istoric, nr. 9, 10/1988.

plaseze la Sighet, scaunul de judecată era itinerant (într-un fel oarecum asemănător curților voievodale itinerante din Țara Românească și Moldova) și astfel voievodul și asesorii săi făceau cercetarea, care în limba populară se numea „voievodat” (*inquisitio vulgo voevodatus*) la fața locului. Sosit în satul unde urma să se facă judecata, voievodul chema pe cnezii și pe jurați, adică scaunul de judecată sătesc, lua jurământul membrilor acestora că vor spune numai adevărul, arăta lista împriicinătorilor și apoi începea judecata.

Lupta între vechiul mod de viață (reprezentat de instituțiile juridice românești) și tendințele de infiltrare ale regalității și nobilimii s-a intensificat în ultimul sfert al sec. XIV. În competența scaunelor voievodale au rămas doar problemele de proprietate și moștenire și citeva din pricinile mai mici, judecarea „vinilor mari” care odinioară intrau tot în atribuția scaunelor voievodale — trebind în competența forurilor judiciare feudale, care însă — dovedă a persistenței formelor tradiționale românești — erau obligate să respecte obiceiul pământului (*jus valachicum*). Și mai lămuritor asupra împărțirii de atribuții este privilegiul din 1378, acordat românilor din Bereg, care interzicea („să nu cuteze”, formula documentului) oficialităților comitatului să judece pe „cnezii și pe români” din aceste teritorii în nici o pricină, afară de furt, tilhărie și cauzele criminale și să nu îndrăznească să le oprească lucrurile sau bunurile în vreun chip oarecare. Cei care aveau vreo plingere împotriva cnezilor și românilor erau obligați să se adreseze comitetului sau dregătorilor românilor (*officialium corundem Olachorum*), păstrind rânduiala dreptului românesc.

În chip asemănător se petreceau lucrurile și în comitatele Arva, Bereg, Ugocsa. În Arva, bunăoară, în anul 1474 pricinile dintre români erau judecate de voievodul ales de obște.

Spre sud-vest de Maramureș, un alt district românesc, al Cetății de Piatră (Chioar) se conducea după aceleași practici judiciare. Potrivit cuprinsului unui document din 1604, care repeta de fapt realități mai vechi, voievozii erau datori să respecte obiceiurile moșilor și strămoșilor, între care, potrivit dreptului românilor (*jus valachicum*), voievodul prezida scaunul de judecată, format dintr-un număr de jurați, reprezentanți ai obștilor, din două în două săptămâni.

O altă străveche țară românească, consemnată ca atare (*terra blachorum*) încă în documentele sec. XIII era Țara Făgărașului sau Țara Oltului. Asemănătoare instituțiilor juridice românești din celelalte zone ale Transilvaniei, instituțiile făgărașene prezentau și o seamă de particularități, avându-și originea în statutul aparte al acestei țări, aflată — cum se știe — multă vreme în stăpânirea directă a domnilor Țării Românești. Aici în locul voievozilor și cnezilor, din scaunele de judecată făceau parte boieri făgărașeni aleși de obștea satelor respective „după rânduilele și obiceiul vechi al țării” (*juxta ritum et veteram huius terrae consuetudinem*). Ei puteau ocupa această demnitate ani de-a rândul. În felul acesta, unele familii boierești mai importante erau reprezentate în scaunele de judecată făgărașene vreme de aproape un secol.

Asemănător scaunului de judecată voievodal din Țara Crișurilor, din Maramureș, districtul Cetății de Piatră, în Țara Făgărașului era scaunul superior, numit și scaunul căpitanului, care era alcătuit din 12 boieri asessori jurați, un notar și doi boieri pretori, aleși de scaun. În atribuțiile acestui organism intrau judecarea pricinilor dintre boieri, libertini, (țărani liberi), negustori, oșteni și trabanți, precum și ale fețelor bisericești. Forul respectiv avea latitudinea de a judeca și pricini grave: furturi, omucideri, adultere, incendii. În cazurile în care împriicinării nu erau mulțumiți de

hotărârile adoptate, puteau face apel la voievodul, din sec. XVI, la principele Transilvaniei.

Pentru aceeași zonă geografică trebuie consemnată existența unui scaun *provisoriu*, în orașul Făgăraș, care judeca pricinile dintre țărani supuși cetății Făgărașului și persoanele libere aflate în proces cu țărani dependenți.

O situație asemănătoare cu cea din Țara Făgărașului se întâlnește și în Banatul Severinului, unde, pe lângă scaunele de judecată cneziale (districtuale) exista și un scaun de judecată central, pentru toate cele opt districte privilegiate, cu autoritatea scaunului de judecată voievodal, care se întrunea în cel mai important dintre districte — Sebeș (Caransebeș) și unde avea loc și o adunare generală a districtelor românești. Un asemenea scaun de judecată superior era prezidat de comite sau de judec suprem al districtelor privilegiate, ori de banul Severinului.

O situație particulară, concordantă însă cu instanțele de judecată voievodale, poate fi socotită și cea întâlnită în domeniul cetății Gurghiu din scaunul Mureș. Aici, scaunul de judecată era prezidat de crainic (*krajnik szék*), instanță de apel de la scaunul de judecată sătesc. Menționarea scaunului de judecată al crainicului în sec. XVII nu înseamnă căuși de puțin că el s-a înființat la data menționării sale documentare, ci era o supraviețuire mult mai veche, dinainte de așezarea secuilor în aceste părți, locuite de români și mai înainte și după aceea. Scaunul de judecată al crainicului avea competențe și în pricini mai mari: vărsare de sînge, bătaie cu vinătăi.

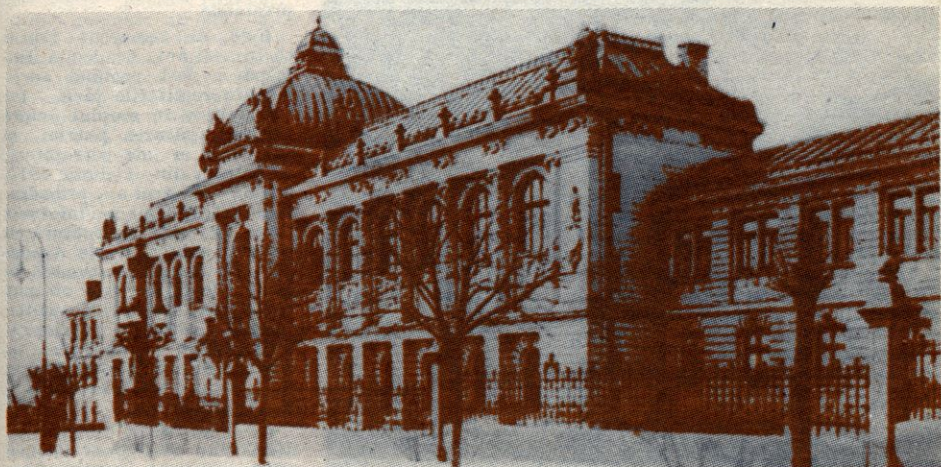
Scaunul de judecată voievodal este prezent și la românii din Polonia, ca și în Maramureș de unde, de fapt, proveneau mulți români așezați în sudul Poloniei. Scaunul de judecată era prezidat de voievod, iar în componența lui intrau un crainic, doi cnezii și alte persoane, poate țărani, toți asessori jurați.

(Continuare în p. 12)

1916-1918. Academia Română:

PATRIA MAI PRESUS DE ORICE

ALEXANDRU DOBRE

Palatul Universității din Iași, oraș unde în 1916-1918 s-au aflat în refugiu și mulți dintre membrii Academiei Române

După cum am văzut, în urma invadării Capitalei și a unei mari părți din teritoriul țării de către trupele Puterilor Centrale, guvernul și instituțiile românești s-au retras temporar la Iași. Pentru a asigura securitatea valorilor sale, Academia a luat decizia de a transporta cea mai însemnată parte a acestor bunuri la Iași, iar, mai apoi, spre mai mare siguranță, au fost duse la Moscova¹.

Interesele mari ale neamului

Conducerea Academiei, în majoritatea ei, împreună cu o parte a personalului de execuție s-a refugiat și ea la Iași. Aici se aflau Petru Poni — președintele Academiei, care de altfel și locuia în capi-

tală Moldovei, fiind profesor la Universitatea din Iași — Barbu Ștefănescu-Delavrancea și dr. Gheorghe Marinescu — vicepreședinți, Iacob C. Negruzzi — secretar general, dar care își va petrece cea mai mare parte a timpului la una din moșile sale, izolat într-un fel de activități desfășurate. Cu excepția membrilor care își aveau domiciliul stabil în Moldova, se mai aflau acolo și alți membri ai Academiei veniți din București sau refugiați din teritoriile românești aflate sub dominație străină. Au exis-

tat și unii membri care, uneori, au avut posibilitatea să circule între cele două capitale, astfel încât ei au participat la activitatea Academiei atât la București, cât și la Iași, stabilind în felul acesta o legătură în cadrul lucrărilor ei. Așa au stat lucrurile, de pildă, în timpul ședinței Academiei Române, ținută la Iași, în 4 iunie 1917. Dece sentimente erau animați participanții la această ședință, ne putem da seama parcurgând rindurile așternute pe hîrtie de mîna marelui istoric A.D. Ne-

¹ Despre problema înapoierii de la Moscova a colecțiilor Academiei, vezi studiul nostru *Nicolae Titulescu la Academia Română, în Memoriile Secției de științe istorice, seria IV, tom. VII (1982), București, 1984, pp. 143-155.*

nopol, aflat pe patul de suferință, în acele momente și care, printr-o scrisoare către Petru Poni, ruga să fie considerat prezent: „Salut cu toată dragostea prima ședință a Academiei Române în bătrînul nostru Iași, leagănul instituțiilor culturale ale țării. Arată, te rog, colegilor noștri, pe lângă salutările mele, credința ce am, că astăzi încep ședințele Academiei României Mari cu... viteji răsdăriți pen-

frază: „Academia, prin menirea ei de păstrătoare și apărătoare a intereselor mari ale neamului românesc, are și datoria de a contribui într-o largă măsură la apărarea națională”. (Arhiva Academiei, dosar A-3, 1917-1918, fila 1 v.) Susținând decizia lui Petru Poni, Barbu Ștefănescu-Delavrancea „găsește propunerea d-lui președinte de a subscrie la acest împrumut național foarte nimerită”, re-

nele alese în 1916 să primească mandat pe încă un an, la București, „Delegațiunea provizorie” creată în 6 iulie 1917 s-a compus din doi membri ai fostei conduceri (I. Bogdan și I. Bianu) și din doi nou alesi (Gr. Antipa și Gh. Țițeica). De fapt, în ciuda tuturor dificultăților, între Ioan Bianu și Petru Poni au avut loc o informare și o consultare permanentă asupra tuturor problemelor, încît cele două conduceri au acționat unitar, pe baza unei înțelegeri prealabile.

Este de remarcat faptul că în acei ani, Academia Română a fost profund ancorată în realitățile țării, încastrându-se în amplul efort pentru apărarea patriei și eliberarea ei de coteropitori. În ședința din 11 iunie 1917, ultima din acel an, președintele Petru Poni a informat pe cei prezenți în legătură cu sumele subscrise de Academie la Banca Națională în bonuri de tezaur și a obținut aprobarea plenului pentru această acțiune patriotică. Ședința din 11 iunie avea loc doar cu o lună înainte de marea epopee de la Mărăști-Mărășești-Oituz.

În afara celor două ședințe s-au mai ținut la Iași câteva ședințe restrinse ale conducerii Academiei sau au avut loc comunicări între membrii acesteia asupra unor probleme curente; de cele mai multe ori însă Petru Poni lua decizii de unul singur, asumîndu-și întreaga răspundere, dar comunicînd apoi și celor de la București „dispozițiile luate de d-sa pentru conducerea afacerilor Academiei din partea țării neocupată”.

În vara anului 1917, prin natura situației politico-militare, membrii Academiei din teritoriul rămas liber au desfășurat o bogată activitate pe tărîm social-politic, ca membri ai Parlamentului sau ai altor instituții și organe ale puterii de stat. Ei au fost în primele rînduri ale celor care au sprijinit efortul de război al țării, au mobilizat prin scris și viu grai armata și poporul în timpul marilor bătălii de la Mărăști, Mărășești și Oituz.

Artileriști români în luptă în primul război mondial

tru a o întrupea din sinul visurilor noastre”. (Arhiva Academiei, dosar A-3, 1917-1918, fila 5).

La începutul ședinței din 4 iunie 1917, președintele a făcut „o expunere a activității Academiei în partea neocupată a țării”, după care „roagă Academia să aprobe modul său de procedare”, în legătură cu administrarea bunurilor. Petru Poni a insistat în mod deosebit asupra deciziei de a subscrie din veniturile Academiei bonuri de tezaur în valoare de 400 000 lei, reprezentînd înlesniri în favoarea statului care, în acele momente, făcea eforturi deosebite pentru reorganizarea și înzestrarea armatei române. Președintele a motivat această decizie printr-o singură

marcînd, printre altele, „îndemnul patriotic pe care l-ar da Academia, participînd la ușurarea nevoilor statului”.

În cadrul celeiași ședințe, Petru Poni a arătat necesitatea rezolvării unor probleme organizatorice, devenite stringente pentru buna desfășurare a activității înaltului for în condițiile speciale create prin retragerea sa la Iași. Mandatul organelor de conducere ale Academiei fusese valabil, potrivit statutelor, doar pentru o perioadă de un an și el expirase încă din luna mai 1917. Date fiind împrejurările deosebite, Al. Philippide a propus ca „Delegațiunea să funcționeze ca și pînă acum”, prelungindu-i-se mandatul pentru încă un an. Existînd consensul ca orga-

s-au aflat în mijlocul ostașilor de pe front și în spitalele de răniți.

„O vie și înaltă expresie a unității naționale”

Între 8/21 și 15/28 octombrie 1918, la Iași a avut loc Sesiunea extraordinară a Academiei Române. Din cauza evenimentelor, înaltul for nu-și putuse ține sesiunile generale anuale nici în mai 1917 și nici în mai 1918. Situația creată prin încheierea păcii de la București și deschiderea circulației între cele două părți ale țării, separate însă de linia tranșelor, a determinat conducerea Academiei să convoace această sesiune la Iași, unde s-au deplasat și unii membri aflați în București sub ocupație. Motivele pentru care sesiunea nu s-a putut desfășura la București sînt specificate de Petru Poni într-o scrisoare către Ioan Bianu, purtînd data de 15 martie 1918: între Iași și București nu s-a restabilit „comunicațiunea normală”: pentru a veni și a sta cîteva zile în București, fiecare membru al Academiei avea nevoie de o autorizație specială eliberată de Comandamentul trupelor germane de ocupație, iar respectiva autorizație specială „sînt membrii care nu vor să o solicite”, iar alții „care nu pot să o obțină” datorită activității și atitudinii lor față de îndreptate împotriva cîmpitorilor. Printr-o altă scrisoare din 1/14 august 1918, Petru Poni îi comunica aceluiași Ioan Bianu că „sînt cel puțin 5 membri care nu vor putea veni la București”.

Așadar, sesiunea s-a deschis la Iași, în ziua de 8/21 octombrie 1918, în prezența următorilor membri: Ioan Bianu, Ioan Caragiani, Iacob C. Negruzzi, Alexandru Philippide, Duiliu Zamfirescu, Ion Bogdan, Nicolae Iorga, Ion Nistor, Dimitre Onciul, Vasile Pârvan, Teodor V. Ștefanelli, Grigore Antipa, dr. Victor Babeș, ge-

neral Grigore Crăniceanu, Petru Poni, Anghel Saligny, Ion Simionescu și Gheorghe Țițeica. A prezidat Petru Poni.

Agenda de lucru a fost încărcată. Ioan Bianu a prezentat un raport asupra activității desfășurată de la sesiunea din mai 1916 și pînă în octombrie 1918. S-a ales apoi noua conducere, cu Petru Poni — președinte, Duiliu Zamfirescu, Ion Bogdan și dr. Victor Babeș — vicepreședinți, Iacob C. Negruzzi — secretar general (mandatul său era valabil pe o perioadă de șapte ani). S-au discutat și s-au luat decizii importante în probleme privind administrarea și gospodărirea bunurilor Academiei și ale școlilor sale, s-au ales oficiile secțiunilor și diferitele comisii cu sarcini specifice etc. În sfîrșit, eveniment remarcabil, au avut loc alegeri de noi membri ai Academiei: Alexandru Lapedatu, Ștefan Ciobanu, I. Al. Brătescu-Voinești, Ion Inculț și Ovid Densusianu (membri titulari), Dimitrie Gusti și Pantelimon Halipa (membri corespondenți), Pimen Georgescu, mitropolitul Moldovei, și Nicodem, arhiepiscop al Chișinăului și Hotinului (membri onorari). De observat că și de această dată s-a respectat cu strictețe criteriul reprezentării tuturor provinciilor istorice românești în sînul Academiei.

Fie în luările de cuvînt, fie în referate și comunicări științifice, în tot timpul lucrărilor acestei sesiuni s-a subliniat apăsător rolul Academiei în consolidarea unității culturale a poporului român, ca un pas important și o condiție obligatorie în opera de înfăptuire a unității politice și statale, caracterul național reprezentativ al instituției și sarcinile ce îi vor reveni în viitoarea organizare a statului național unitar român.

Ioan Bianu a ținut de altfel să precizeze că „Academia este o instituție cu statornicie născută de cauzele schimbărilor din alte părți și compusă și condusă de bărbății cei mai luminați și

cu prestigiu moral ai neamului”. Gîndindu-se la menirea viitoare a instituției, Al. Lapedatu era convins că „Academia Română nu va fi ca astăzi, încă, numai un simbol cultural al unității noastre naționale, ci o vie și înaltă expresie a acestei unități — ea însăși o completă și definitivă realitate”.

Luînd cuvîntul, Dimitre Onciul a propus ca „Academia, întrunită în sesiune generală extraordinară, să țină o ședință publică pentru comemorarea centenarului lui Kogălniceanu”. Trebuie să precizăm că, în ședința Academiei, ținută la București în 21 septembrie 1917, D. Onciul fusese de părere că dat fiind faptul că „în împrejurările actuale nu se poate comemora, după cuviință, această aniversare”, evocarea personalității, activității și operei marelui cărturar și om politic patriot să fie amînată pentru „anul viitor la aceeași dată”. De acord cu propunerea lui Onciul, Gh. Țițeica crezuse totuși nimerit că „în viitoarea ședință intimă”, istoricul să facă „o scurtă expunere despre activitatea lui Kogălniceanu”. Și, astfel, în două ședințe consecutive, Dimitre Onciul își ținuse comunicarea pe care apoi a și tipărit-o. De această dată, Onciul a spus că „sărbătorirea lui Kogălniceanu la Iași ar fi cu atît mai indicată cu cît de aici a pornit toată activitatea lui”. Iacob C. Negruzzi a susținut propunerea ca M. Kogălniceanu să fie omagiat, arătînd că ieșenii „sînt datori de o ședință publică cu ocaziunea întrunirii Academiei în orașul Iași”.

Ședința publică solemnă s-a ținut în ziua de 14/27 octombrie 1918. Sărbătorirea marelui om politic, cărturar și patriot român, a căruia activitate și operă au fost închinare luptei pentru unirea și independența poporului român, luînd parte activă la evenimentele revoluției din 1848, la Unirea din 1859 și la cele care au dus la cucerirea independenței absolute de stat a României

în 1877-1878, s-a desfășurat într-o atmosferă de ardent patriotism, bucurându-se de participarea unui public larg și entuziast. „In septembrie 1917 — spunea în deschiderea ședinței Ioan Bianu — s-au împlinit o sută de ani de la nașterea lui Mihail Kogălniceanu, stea de întâia mărime în auroara deșteptării noastre naționale, a cărui parte corespunzătoare la toate faptele mari, la toate lucrările pentru înălțarea culturală și politică a neamului și țării dinainte de 1840 și pînă la 1880 îl pune în rîndul întii al patrioților renașterii noastre culturale și politice”. Sărbătorirea „în capitala Moldovei și actuala capitală a României”, cum a precizat D. Onciul, în introducerea la comunicarea sa, era un prilej nimerit pentru a sublinia că „popoarele care nu știu să se prețuiască și să onoreze pe oamenii lor mari nu merită să-i aibă. Poporul românesc a știut și va ști să dea dovadă că i-a meritat... Onorînd aici memoria lui Mihail Kogălniceanu onorăm Academia Română, al cărei membru și președinte a fost, onorăm Iașii care ni l-au dat, onorăm neamul românesc care l-a născut și pentru a cărui înălțare el a lucrat și luptat, închinîndu-i activitatea și viața. Gloria lui este și gloria noastră”.

Activitățile desfășurate de academicienii din Iași pe aceleași coordonate și în același spirit cu acelea ale colegilor lor în Bucureștii aflați sub apăsarea regimului ocupației militare a inamicului au urmărit, în fond, asigurarea continuității instituției peste barierele impuse de linia frontului și de coteropiori. Funcționînd concomitent, la Iași și la București, și în deplin consens, Academia a păstrat vii simbolul și menirea ei de instituție cu caracter național, izvorită din necesitățile adînc resimțite ale unității național-statale și acționînd în slujba desăvîrșirii ei. ■

UNIREA — UNANIM ACT DE DECIZIE AL POPORULUI ROMÂN

(Urmare din p. 6)

gare a proclamat, în mod solemn, dreptul fiecărui popor de „a constitui unitatea de stat națională sau de a completa această unitate pentru a atinge deplina sa independență politică și economică”.

În ultimele luni ale anului 1918, sub loviturile mișcărilor sociale și ale luptei de eliberare a popoarelor asuprite, criza monarhiei dualiste austro-ungare s-a adîncit tot mai mult, nici o încercare de a o salva, prin tot felul de proiecte de modernizare a „sfîntului imperiu”, de reorganizare a lui în unități autonome naționale, nemaiputînd satisface popoarele dornice de libertate. La 14 octombrie 1918, a izbucnit greva generală politică în Boemia și Moravia, revendicîndu-se, pe primul plan, constituirea republicii Cehoslovacia. La 28 octombrie 1918, a fost proclamată independența Cehiei, iar la 30 octombrie, slovacii s-au unit cu cehii în statul cehoslovac. Tot la 28 octombrie 1918, polonezii din Austria au hotărît unirea lor cu statul polonez renăscut.

La sfîrșitul lunii octombrie 1918 a izbucnit răscoala generală a popoarelor croat și sloven, care au proclamat despărțirea de monarhia dualistă și au întemeiat statul independent al slovenilor și croaților, care la 1 decembrie 1918 s-a unit cu statul independent al Serbiei, formînd Iugoslavia.

Viena și Budapesta, cele două capitale ale fostei monarhii dualiste, au fost cuprinse, ele însele, de flăcările revoluției. La Viena s-a proclamat republica Austria, iar la Budapesta s-a format republica ungară independentă. Destrămarea monarhiei dualiste a condus, astfel, nu numai la crearea statelor independente unitare ale fostelor națiuni asuprite, ci și la apariția statelor naționale ale fostelor națiuni dominante. ■

SCAUNELE VOIEVODALE

(Urmare din p. 8)

Cîteva concluzii de importanță deosebită se desprind din această succintă prezentare a instituțiilor juridice ale românilor transilvăneni. Se cuvine subliniată, înainte de toate, vechimea acestor forme de împărțire a dreptății, anterioritatea lor față de toate celelalte sisteme juridice existente pe teritoriul Transilvaniei. Avîndu-și originea în străvechile norme ale comunităților sătești ale românilor, aceste instituții, bazate pe legea nescrisă (obiceiul pămîntului — cum era îndobîțesc cunoscut) s-au impus, vreme de secole, tocmai prin această vechime care le înrădăcinase în datinile și practica cotidiană a românilor — locuitorii majoritari ai Transilvaniei.

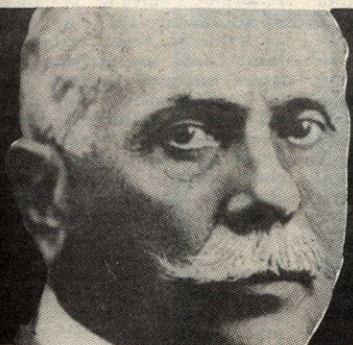
O caracteristică importantă este de asemenea *identitatea lor de organizare* pe întreg cuprinsul voievodatului, relevîndu-se astfel și pe acest plan evoluția unitară a comunităților românești. Formele și structurile sînt, de asemenea, asemănătoare cu cele din Moldova și Țara Românească (cu precizarea că în teritoriile extracarpătice îngrădirile exercitate de autoritatea centrală au fost mult mai restrînse) și cu ale românilor din afara țărilor românești.

De remarcat și *originalitatea* acestor forme, specificitatea lor, proprie comunităților românești, ceea ce confirmă încă o dată modul original de evoluție social-politică și teritorială a românilor. Asemănarea lor structurală din toate teritoriile locuite de români înscrie astfel organizarea juridică românească drept una din cele mai grătore dovezi ale vechimii, permanenței continuității și unității românești în vatra străbună. ■

DUILIU ZAMFIRESCU:

„ADÎNCA IUBIRE DE ȚARĂ”

GH. I. FLORESCU

În 1921, cu puțin timp înainte de a muri, Duiliu Zamfirescu mărturisea, în prefața celei de a V-a ediții a romanului *Viața la țară*, că autorul acelor rînduri a fost un om căruia viața „i-a dat dureri și bucurii personale ca la toți muritorii, dar care a avut marele noroc de a fi trăit o viață întreagă hrănind un dor, și de a se apropia de sfîrșitul vieții cu „dorul împlinit”.

Marele dor al întregii vieți a scriitorului fusese împlinit, după cum însuși mărturisea, prin unirea Transilvaniei cu România, act de cea mai mare valoare în existența poporului nostru.

Nu există alt ideal decît unirea

Prin ideile și convingerile sale, prin opera literară și activitatea sa politico-diplomatică, deopotrivă, Duiliu Zamfirescu (1858-1922) s-a afirmat ca un reprezentant al generației celor care au visat și au luptat pentru împlinirea statornicului deziderat al desăvîrșirii unității naționale și de stat a poporului lor. În 1888, deci la un deceniu după proclamarea independenței de stat a României, a intrat în diplomatie, fiind numit secretar al Legăției din Roma; va îndeplini această funcție și la legațiile din Atena și Bruxelles, pînă în 1906, cînd s-a reintors în patrie. Cei aproape 20 ani petrecuți în străinătate au reprezentat perioada în care s-a desăvîrșit

personalitatea scriitorului și s-a conturat profilul unui diplomat și om politic ce și-a servit cu demnitate patria, așa cum, înaintea lui, o făcuseră și alți scriitori patrioți, precum Vasile Alecsandri sau Ion Ghica și cum o vor face, în perioada interbelică, Lucian Blaga, Ion Pillat, Aron Cotruș și alții.

Cum singur avea să recunoască, nu o dată, evenimentele din deceniile pregătitoare Marii Uniri i-au marcat profund destinul, i-au modelat credințele politice, și i-au întreținut constanta iubire de patrie, întărindu-i totodată încrederea în triumful idealurilor de libertate și unitate ale românilor. Ca și alți scriitori și oameni de cultură ai epocii, Duiliu Zamfirescu n-a pregetat să-și pună arta și talentul în slujba marilor idealuri ale poporului său. A făcut-o deliberat, scriindu-și opera cu dorința „de a deslepta în conștiința românilor ideea reintegrării în Dacia

Traiană”. Visul acesta, al unirii tuturor românilor, afirma el, „mi-a dat curajul să nu mă depărtez de la planul unei lucrări unitare, aceea a unei serii de romane, care trebuia să sfîrșească, în cele din urmă, cu luarea Transilvaniei”. Considerîndu-se un român cu „adîncă iubire de țară”, romancierul era convins că „în patriotismul pur, ca și în artă, eforturile noastre își găsesc răsplata”, atunci însă cînd „nu [se] pierd din vedere idealul nostru național”. Deși trăind departe de țară, se interesa în permanență de evenimentele survenite acasă, declarîndu-se „ahtiat de pămîntul nostru românesc, de căldura lui, de chipurile oamenilor săi”, și repetînd că gîndurile îi erau „ca de obicei, îndreptate către țeară”.

Încă din 1898, se arăta convins că „ceea ce importă astăzi, pentru rezultatul colectiv al românismului, este ceea ce facem și gîndim noi, cei

din România liberă". Iată de ce, trei ani mai târziu, opina că românii de pretutindeni nu trebuiau să-și sacrifice „idealul nostru de popor latin", atîta vreme cît „nu vom fi sîrșit de a ne aduna". Însușit de aceste sentimente nobile, el își încheia o scrisoare către V.A. Urechiă, pe atunci președinte al Ligii Culturale, cu chemarea entuziasată și mobilizatoare: „Înainte! inimile noastre bat cu ale fraților subjugăți!" În 1903, vorbind despre tărâmul român din Transilvania, dar avînd în vedere sentimentul care domina întreaga lume românească, observa că „nimeni nu-și poate închipui" ce „este capabil să facă poporul acesta, prin dor de românie", dacă „nu l-a văzut înflăcăritu-se de vorba patrie; dacă nu l-a văzut purtîndu-și portul lui național".

Cu alt prilej, afirma că scrisese poezia *Bucovina* conștient că o asemenea temă „răspunde unei stări sufletești a tuturor românilor", stare de spirit care, continua el, „face parte din visul vieții mele mature, din aprinderea închipuirii bărbatului întreg, care nu vede alt ideal în viitor decît al unirei". Aceste mărturisiri se constituiau într-o adevărată profesiune de credință, reînnoită și în prefața primei ediții a romanului *Anna* (1911), pe care, arăta el, l-a scris pentru cei împătimiți de „simțămîntul patriei", întrucît, „cu acest simțămînt vom pregăti viitorul poporului nostru, care nu și-a isprăvit luptele de constituire unitară".

Și dacă această „constituire unitară", cum o numea el, nu putea fi realizată decît pe calea armelor, printr-un război de eliberare și unitate națională, „nu numai că nu mă tem de el, dar îl chem și-l doresc — declara scriitorul patriot —, și dacă băieții mei ar fi în stare să învingă un tesac [sabie], i-aș lua pe a-mîndoi și aș veni cu ei sub steag".

Atunci cînd războiul de eliberare și unitate națională se profila ca o realitate, D. Zamfirescu nu a uitat aceste promisiuni. El înțelegea însă că un asemenea eveniment cănt impunea o deosebită

prudență și, ca și alți fruntași ai vieții politice de atunci, s-a pronunțat împotriva intrării imediate în acțiune, întrucît acest pas trebuia făcut după o minuțioasă pregătire și numai cu scopul de a realiza visul secular al idealului național. Deși nu împărtășea opinia unei expectative sau neutralități sine die („Care e românul — se întreba el — care să nu dorească... Transilvania, care să nu fie gata la orice sacrificiu pentru atingerea acestui scop?"), vedea necesară pregătirea prealabilă a tuturor circumstanțelor „pe care le indică prudența cea mai elementară și calculul probabilităților cel mai simplu". Indiferent de orientarea politică afișată de fiecare cetățean, arăta el într-un discurs rostit la Academie în ziua de 7 noiembrie 1914, împrejurările arătau că „ochii noștri ar trebui să vadă, înainte de toate, propriile noastre culori, celea ale tricolorului nostru: pe acesta să-l salvăm și să-l finem sus".

Epopée vrednică pentru urmași

În decembrie 1914, revenind asupra aceluiași convingeri, el afirma că în romanele sale se străduise să reuscite „dragostea românilor către pămîntul lor din valea Dunării, și, cu ei, să iau Ardealul". De altfel, în *Istoria Cămăneștenilor*, care trebuia să se încheie cu încă un volum, va relua ideea, menționînd că „poporul român pare că vrea să scrie el însuși această pagină. Ca patriot, mie nu-mi revine decît să mă închin lui și să-i dăruiesc cei doi băieți ce mi i-a dat Dumnezeu". La 13 decembrie 1915, vorbind din nou în fața celor adunați în incinta celui mai înalt forum de cultură al țării, scriitorul cerea încă o dată intensificarea pregătirilor, atrăgînd atenția asupra faptului că „Europa trebuie să afle și să știe că noi vrem să trăim, și că la ceasul cel mare... ne va găsi uniți".

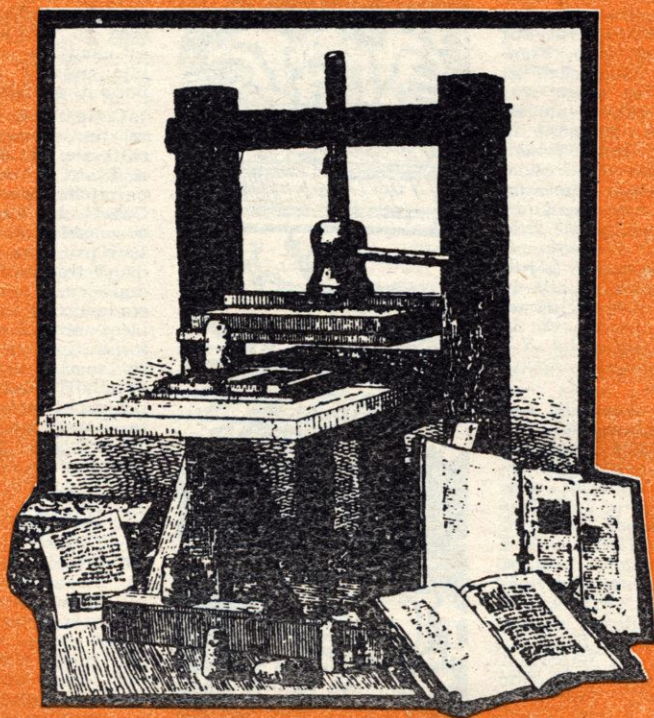
După intrarea țării în război, deși n-a îmbrăcat uniforma militară, datorită virstei înaintate, D. Zamfirescu a îndeplinit o serie de însărcinări din partea guvernului, ca delegat al României în Comisia Europeană a Dunării, ale cărei arhive și tezaur a și reușit să le salveze, evacuîndu-le la Odesa, unde va rămîne și el o perioadă mai lungă de timp. Într-un jurnal pe care l-a ținut în acele zile de restriște, cînd o mare parte a țării fusese cotoplită de trupele Puterilor Centrale, el nota, la 20 martie 1917, un gînd cu evidentă tentă testamentară: „dacă nu mă voi întoarce niciodată în țară, viu, las copiilor mei sarcina de a mă duce în pămîntul nostru numai cînd va fi liber", fiindcă, așa cum avea să declare mai târziu, „visez o Românie Mare de cînd eram tînr". Acest vis a fost realizat, cum va recunoaște, apoi, de „poporul românesc cu singele lui".

În acele momente, dîncolo de suferințele și sacrificiile unui neam întreg, se ridica bucuria biruinței. „Cei ce au pribegit departe de țară, ca și cei ce au rămas pe loc — observa el — se regăsesc cu bucurie la vetrele lor, mulțumînd cerului că i-a scăpat de stăpînirea străină. Deși casele sunt dărîmate, avutul prădat, cîmpiile sterpe —, totuși mulțumirea de a respira liberi, de a vedea înfăptuirea visului pe care numai o clipă l-a trăit Mihai Viteazul — unirea iaolaltă a tuturor românilor — ne ajută să uităm ziua de ieri și să ne bucurăm de ziua de astăzi".

Scriind prefața la amintita ediție a V-a a romanului *Viața la țară*, prefață ce se voia desigur un credo spiritual, referindu-se încă o dată la epopeea războiului de reîntregire națională, D. Zamfirescu exclama cu durere și amărăciune în același timp: „Ce desfășurare de groaznice evenimente!... cîte dureri!... cîte sînge vărsat!... Și, deodată, soarele biruinței! Se poate — se întreba el cu îndreptățire — epopee mai vrednică de a fi transmisă urmașilor?" ■

NESTINSA CONȘTIINȚĂ A UNITĂȚII DE LIMBĂ ȘI NEAM

Prof. univ. dr. I. C. CHIȚIMIA

Introducerea și rapida dezvoltare a tiparului în țările române (cea dintâi tipăritură a apărut în 1508 la Tîrgoviște) au dat un impuls deosebit răspîndirii slovel scrise pe pămîntul românesc. Activitatea meșterilor tipografi din tiparnițele răspîndite în mari centre de cultură din Muntenia, Moldova și Transilvania, strădaniile celor care se ocupau și se îngrijeau de alcătuirea și difuzarea cărților au constituit, de-a lungul secolelor, prețioase căi de menținere și întărire a conștiinței unității de neam și grai a românilor de pretutindeni. Rostul cărților — atât al celor manuscrise, cit, mai ales, al celor tipărite — de liant în procesul afirmării unității culturale românești este grăitor exprimat de largă lor circulație în întreg spațiul locuit de români. Drumurile cărții dintr-o „țară” în altă „țară” românească au marcat interesul constant al maselor pentru scrisul în limba națională, pregătindu-se astfel și pe această cale marea izbîndă a desăvîrșirii statului național unitar.

Ca dintr-un izvor

Unitatea culturală românească este sugestiv ilustrată începând chiar cu prima carte tipărită în limba română, *Catehismul*, scos în 1544 la Sibiu de către Filip Moldoveanu. Lucrarea s-a difuzat și peste Carpați. Ea a fost solicitată, între alții, și de voievodul Țării Românești, Pătrașcu cel Bun (1554-1557), care a și primit-o de la Brașov, în februarie 1556.

O largă răspindire au cunoscut tipăriturile lui Coresi, acest întreprinzător editor și tipograf¹, care a activat atît în Muntenia, cît și în Transilvania și ale cărui cărți au fost solicitate în întreg spațiul românesc. Exemplare ale lucrărilor sale s-au găsit în Maramureș, în Bihor, Banat, ținutul Hunedoarei, Crișana, Oltenia, Moldova, „pretutindeni unde trăiesc românii“, după cum afirma judele Brașovului, Luca Hirschel. O tipăritură coresiană (*Apostol*, Brașov, 1563) se afla în 1653, deci la distanță de un secol de la apariția ei, în proprietatea fratelui lui Vasile Lupu, hatmanul Gavril Coci.

Demne de remarcat sînt eforturile lui Coresi de a folosi o limbă mai elaborată, desprinsă de arhaismele vechilor scrieri. În acest sens, o reușită a sa o constituie *Carte ce se cheamă evanghelie cu învățătură* (1581), care a cunoscut o largă difuzare, fiind preluată și în alte tipărituri din sec. XVII. Limba sa unitară, purificată de elemente dialectale a făcut din această operă un important factor unificator lingvistic și cultural.

Opera lui Coresi a fost continuată de fiul său și de alți iluștri tipografi ai vremii. Dintre cărțile românești scoase de sub teacurile tiparnițelor din sec. XVI menționăm *Palia de la Orăștie* (1581-1582), alcătuită de diecii Șerban Coresi și Marian, care se remarcă, de asemenea, prin efortul de eliminare a regionalismelor din textul ei, ceea ce reprezintă un pas im-

portant pentru formarea limbii române literare unitare.

Și această scriere a cunoscut o largă răspindire, slujind nu numai ca text liturgic, ci și drept carte de învățătură. O însemnare din 1777, pe un exemplar al *Paliei*, descoperit în Banat, ne dă o imagine sugestivă pentru modul în care era înțeles rolul deosebit ce-l avea cartea în educarea oamenilor: „Săracul, măcar că iaste sărac, nu

mult... Cine aicea va ceti, din capete va clăti, zicînd că nu-i nici de o treabă, acela [e] om fără de o ispravă. Voao, cetitorilor și vieșuitorilor, tot binele vă poftesc“.

De o largă răspindire s-au bucurat cărțile de învățătură (cazaniile sau păcueniile) destinate în mod special educației în cele mai diferite straturi sociale, de la locuitorii satelor și pînă la păturile înalte ale societății. Prin intermediul acestor cărți erau răspindite și valori ale culturii tradiționale, erau oferite cunoștințe despre lume și noțiuni de legislație socială și, ceea ce era mai important, se menținea nestinsă conștiința unității comune a poporului, a limbii unitare.

O tipăritură cu un deosebit rol în promovarea unității culturale, de limbă și spiritualitate, a ieșit de sub tiparnițele ieșene în 1643 — *Cazania lui Varlaam sau Carte românească de învățătură*. Este prima carte în limba română tipărită în Moldova și, după cum o arată și titlul, era concepută și alcătuită în ideea unității românilor, fiind scrisă „pentru toată seminția românească, pretutindere ce se află“, adresîndu-se deci tuturor locuitorilor din Țara Românească, Moldova și Transilvania. Ea s-a bucurat de o mare audiență în rîndurile populației românești, exemplare ale ei fiind semnalate în Transilvania în chiar anul apariției, 1643. Întrucît prețul cărții era destul de ridicat, locuitorii satelor se uneau adesea mai mulți pentru a strînge fondurile necesare cumpărării ei. Astfel, mai mulți săteni din Baica, jud. Cluj, au cumpărat în 1648 un exemplar ca să fie de „învățătură tuturor creștinilor și lumină a toate cărțile“. Într-o amănunțită cercetare consacrată circulației acestei cărți de învățătură în spațiul românesc, Florian Dudaș relevă faptul că, în dese cazuri, unul și același exemplar al tipăriturii s-a aflat, succesiv, în Moldova, Țara Românească și, apoi, în Transilvania. Sînt menționate două exemplare care au peregrinat din Dobrogea

Detaliu dintr-o tipăritură, coresiană din 1581

să defaimă, precum și leul, măcar că iaste și în lanț, dar pururea iaste viteaz. Petrecerea multă cu lumea te are în multe răutăți. A avea o mie de prieteni, iară a avea numai un vrăjmaș iaste prea

¹ Magazin istoric, nr. 5/1982; 5/1985.

pină în ținuturile Albei sau Clujului.

Cazania lui Varlaam a circulat și ea în mai multe copii manuscrise, dovadă a interesului ce-l trezea în rândul maselor de cititori, a largii audiențe de care se bucura pe întreg teritoriul românesc. Ea și-a îndeplinit cu prisosință menirea, subliniind de domnitorul Vasile Lupu, cel la a cărui inițiativă și cu a cărui cheltuială se tipărise cartea, și anume aceea de a fi „un dar limbii românești, de învățătură și de folos”.

Tot la îndemnul învățatului domnitor, la Iași a apărut în 1646 o altă scriere cu important rol în afirmarea unității naționale. Era tot o *Carte românească de învățătură*, dar de data aceasta se intitula *Pravilă* și constituia primul cod de legi laic tipărit în limba română¹.

Alte tipărituri din Muntenia, de la Gova, Tîrgoviște, Buzău, Râmnic sau din Transilvania, de la Bălgrad (Alba Iulia), au avut aceeași menire, prin largă lor difuziune în spațiul românesc: de a promova și întări sentimentul unității naționale, conștiința dezvoltării unitare a limbii și culturii române. Amintim dintre acestea *Noul testament de la Bălgrad*, tipărit prin grija mitropolitului Simion Ștefan, în 1648, *Pravila cea mare de la Tîrgoviște* (1652) și *Psaltirea românească în versuri* (1673) a lui Dosoftei.

Un monument al limbii române literare

Un loc deosebit de important în afirmarea și propagarea idealurilor unității naționale prin intermediul tipăriturilor l-au avut domniile de strălucite realizări culturale ale lui Șerban Cantacuzino și Constantin Brîncoveanu. Iar dintre toate scrierile care au văzut lumina tiparului din inițiativa și grija celor doi voievozi, cea mai remarcabilă

realizare o constituie *Biblia* care, în urmă cu 300 ani, în toamna lui 1688, ieșea de sub teacurile tipografiei domnești din București.

Înfăptuire deosebită a culturii noastre vechi, monument al limbii române literare, scrierea a fost inițiată de Șerban Cantacuzino. Șerban a încetat însă din viață la 27 octombrie 1688, astfel că tipărirea cărții „s-au săvârșit — după cum se menționează în foaia de titlu — cu îndemnarea dumealui Costandin Brîncoveanu, marele logofăt, nepot de soră al măriei sale, carele după preastăvirea acestui mai sus pomenitu domnu... den alegea a toatei Țării Rumânești pre dumealui l-au coronat cu domnia și stăpînirea a toată Țara Ungrovlahiei”...

Traducerea textului, după izvoare grecești — într-o frumoasă și expresivă limbă literară — s-a datorat fraților Radu și Șerban Greceanu², cărturari de seamă, buni cunoscători ai limbilor slavonă, greacă, latină. Ei au beneficiat și de tipărirea anterioare — menționate și de noi mai sus — precum și de o traducere manuscrisă a *Vechiului Testament*, datorată lui Nicolae Milescu.

La strângerea materialelor pregătitoare traducerii a colaborat și un învățat grec, mitropolitul Ghermanos de Nis, fost rector al Academiei din Constantinopol, chemat de Șerban Cantacuzino la conducerea Academiei domnești din București. Și-au mai adus contribuția stolnicul Constantin Cantacuzino, vel stolnicul Iordache Cantacuzino și alți cărturari ai vremii.

Autorii traducerii, plecând de la acumulările din scrierile românești anterioare, au urmărit două obiective: să păstreze cât mai autentic textul și, apoi, să îmbrace versiunea lor într-o cit mai aleasă zestre de cuvinte. Și au reușit. Au renunțat, mai întâi, la o serie de arhaisme și slavonisme, încercând să primească limba prin neolo-

gisme sau recurgînd, pentru mai multă expresivitate, la cuvinte compuse, acolo unde limba română nu avea încă termeni respectivi. Au dat, de asemenea, sensuri noi unor cuvinte de uz îndelungat sau au introdus termeni specifici ori de tradiție românească. În acest fel, traducătorii au realizat o operă într-adevăr monumentală ca valoare literară, înălțînd o nouă treaptă în scrisul românesc.

Cum era și firesc, cartea a avut o mare căutare, fiind solicitată de învățații vremii. Astfel, ea s-a aflat în biblioteca logofătului Stoica Ludescu, iar mitropolitul Dosoftei a primit-o în dar de la Constantin Brîncoveanu. Dimitrie Cantemir a moștenit un exemplar de la tatăl său, Constantin Cantemir.

Un mare număr de exemplare din tipărirea din 1688 au ajuns în Transilvania, fiind cumpărate sau dăruite. Constantin Brîncoveanu însuși a donat două exemplare așezămintelor din Șcheii Brașovului și, respectiv, Simbăta de Sus.

Pe un exemplar al scrierii, care a circulat în Munții Apuseni, găsim prețioase însemnări referitoare la evenimentele din 1784 și 1848-1849. Astfel, este consemnat momentul premergător declanșării Revoluției lui Horea: „1784, octombrie în 16 zile, cînd au venit Crișan Giurgea în Brad, de au sorocit toate cetele [satele] la Mesteacăn, pe 20 de zile să le dea poruncă de la Hore să meargă la Bălgrad la poruncă...” O altă însemnare se referă la „un prefect cu numele Avram Iancu”, care a apărut cu eroism și curaj idealurile Revoluției de la 1848.

Realizare remarcabilă a culturii române, scrierea dată la iveală în urmă cu trei secole, răspîndită peste tot unde se vorbea și se simțea românește, a încununat strădaniile cărturarilor vremii printr-o operă a cărei menire, peste secole, a fost de a întări sentimentul de unitate și continuitate culturală și spirituală a poporului român. ■

¹ *Magazin istoric*, nr. 6/1988; 7/1987.

LUMINA TIPARULUI ROMÂNESC

GABRIEL ȘTREMPEL

Într-o cronică anonimă a Țării Românești, un fel de prelungire până la anul 1717 a Letopisețului Cantacuzinesc, este redat dialogul între boierii și Constantin Brîncoveanu, fost mare logofăt al lui Șerban Cantacuzino, ce ar fi avut loc la 29 octombrie 1688, după ce aprigul voleyvod închisese ochii. „Logofete, — i-au zis boierii — noi cu toții pohtim să ne fim domn”, la care Constantin Brîncoveanu a răspuns: „Dar ce aş vrea eu cu domnia, de vreme ce ca un domn sînt la casa mea? Nu-mi trebulăste să fiu”. Boierii au insistat: „Ne rugăm nu lăsa țara să intre alți oameni, sau răi sau nebuni, să o strice... Și-l luară de mîini și-l împingea de la spate... îl duseră la Mitropolie... de au cetit motivele de domnie și au mers de i-au sărutat mina, zicîndu-i: mulți ani!”

După terminarea ceremoniei, precizează Letopisețul Cantacuzinesc, Brîncoveanu s-a adresat boierilor, cerîndu-le sprijin în toate acțiunile ce urma să le inițieze. Boierii au jurat toți să-i fie credincioși și s-au legat printr-un document scris să se poarte după dorința domnului.

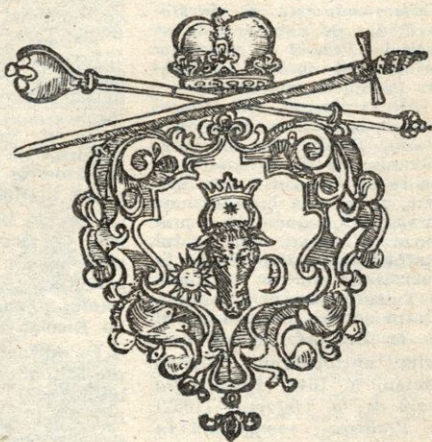
Într-acest fel și-a inaugurat domnia Constantin Brîncoveanu, cel ce avea să rămînă în istoria noastră drept unul dintre marii slujitori și susținători ai culturii naționale, sprijinitor al cărții și tiparului românesc.

Pentru triumful limbii naționale

Apropiindu-ne de opera culturală a lui Brîncoveanu și încercînd să rafinem elementele care o definesc, vom recunoaște mai întîi rafinamentul și bogatele tradiții culturale ale familiei înseși din care a purces. O suită de unchi prin filieră maternă, Cantacuzinii, școliți în Apus și la Constantinopol, — cu un Șerban vechind la prima traducere și imprimare a *Bibliei* în limba română și cu unul din cei mai învățați oameni ai Răsăritului european, stolnicul Constantin, cel care l-a crescut pe Brîncoveanu, rămas orfan de mic —

i-au imprimat și lui, pe lingă o cultură aleasă și mîndria, niciodată ostentativ afișată, a descendenței sale imperiale. Constantin Brîncoveanu nu putea abdica de la datoria pe care și-a impus-o, încă din primii ani de domnie, de a transforma cărările croite de predecesori în drumuri larg deschise spre Istanbul, spre Damasc, Ierusalim sau Caucaz. Era un om mîndru, ambițios și un neîntrecut iubitor de țară.

Din Țara Românească trebuia să se reverse sprijinul material și cultural spre toți cei aflați sub stăpînire străină: mai întîi spre cei de peste Carpați, de același neam cu munteții, apoi asupra tuturor celor de aceeași credință din Imperiul otoman. Brîncoveanu a fost ajutat în intențiile sale de trei factori decisivi: de o îndelungată domnie de peste un sfert de veac; de o avere substanțială, pe care n-a drămuț-o cînd a fost vorba să realizeze marile acte ce au dat strălucire domniei sale și, în sfîrșit, de oameni capabili să

Stema Moldovei dintr-o lucrare scoasă de Dosoftei (1673) și în p. 21 ...

dea viață înălțătoarelor sale planuri. Domnia lungă și liniștea internă pe care a reușit să o instaureze pe frământatul pămînt românesc au permis desfășurarea unor complexe acte de cultură ce au dat profil distinct vremii lui Brîncoveanu.

La începutul domniei lui Brîncoveanu, cultura slavonă din Țara Românească apuse de mult. Numai biserica o mai păstra în ceremonial și tradiții. O luptă surdă de multe decenii se ducea pentru eliminarea totală a limbii slavone și din acest ultim loc unde mai era folosită. Alături se afla limba greacă, pătrunsă adînc în deprinderile păturii avute și instruite, și care amenința să înlocuiască limba slavonă în școli, cancelarie și, mai ales, în cult. În fruntea acestui curent se situau numeroșii arhierei greci, deosebit de influenți, aflați mai mult la curtea lui Brîncoveanu decît în diocesele lor de la sud

de Dunăre. Acestui curent i s-au opus cărturarilor care străduiau pentru biruința limbii române în toate domeniile culturii, cum au fost Teodosie de Vestem, Mitrofan tipograful, venit din Moldova, și, mai ales, Antim Ivireanul¹. Care va fi atitudinea domnului? Aceea de sprijinire a acestei grupări, atitudine de patriot și fin diplomat. Pe de o parte, a prezidat tipărirea cărților grecești și orientale pentru popoarele asuprite din cuprinsul Imperiului otoman — act prin care Țara Românească și domnul său se înfățișau lumii răsăritene și apusene ca un focar al acestei culturi — iar pe de altă parte, a inițiat și subvenționat cu larghețe imprimarea în limba română a cărților fundamentale necesare răspîndirii luminii culturii și tiparului în rîndurile poporului.

Primele luni de domnie îl consacră pe Brîncoveanu ca pe un om al cărții monumentale, sortite să rămînă în istoria românească corolar al unor strădănii de aproape două veacuri; se încheia, de altfel, imprimarea ultimelor coale din *Biblia* a cărei tipărire începuse sub domnia unchiului său. Realizatorii acestei capodopere de limbă și artă tipografică au fost și au rămas atașați lui Brîncoveanu. Radu Greceanu a devenit cronicarul oficial al acestei luminoase domnii și a îmbogățit istoriografia românească cu pagini de jurnal de excepțională precizie. Șerban, fratele său, a continuat să traducă lucrări din literatura neogreacă și a supravegheat acuratețea traducerii *Evangeliarului greco-român*, imprimat la Snagov în 1693, semnînd și prefața acestei îngrijite cărți a lui Antim, apărută într-un tiraj estimat a depăși 1 000 de exemplare. La rîndul său, Mitrofan, tipograful *Bibliei*, avea să pună bazele celei dintîi tiparnițe buzoiene, de sub preșele căreia au ieșit cîteva din cele mai frumoase cărți ale întregii perioade brîncovenesti, pregătitoare ale marii realizări culturale din ultimii ani de domnie: traducerea în românește a tuturor cărților utilizate de cultul ortodox.

500 desene aurite

Cartea a cunoscut sub domnia lui Brîncoveanu o diversificare de forme și conținut nemaiîntîlnite în istoria noastră culturală de pînă atunci. Sub formă de manuscris, circulau scrieri de factură istorică (letopisește și cronografe în limba română). Și nu este vorba numai de *Letopisețul Cantacuzinesc* sau de cronicile mărunte de familie, topite mai apoi în cronică țării, ci și de izvoarele atîngătoare de istoria Moldovei: letopisețele lui Ureche, ale celor doi Costinești, diferite cronici anonime. Această legitimă dorință de cunoaștere adîncă a istoriei românilor de pretutindeni — concretizată prin alcătuirea unei cronici paralele a Țării Românești și Moldovei, de peste 1 500 pagini, atribuită lui Axinte Uricariul — este cultivată în domnia lui Constantin Brîncoveanu. Stolnicul își scrie

opera la adăpostul liniștii interne, cîștigată de nepot nu numai cu bani, ci și cu abilitatea simț diplomatic. Brîncoveanu însuși ne-a lăsat manuscrisele autografe ale unor însemnări de taină² de mare ascuțime de spirit, dovada unei pregătiri intelectuale mai presus de orice dublu. Numeroase scrieri manuscrise, cu caracter moralizator sau didactic (dintre care unele, cum au fost *Floarea dărilor*, *Învățăturile lui Vasile Macedoneanul către Leon cel Înelept*, sau *Pilde și Maxime filosofesti*, au văzut și lumina tiparului), și-au găsit acum maxima difuzare în întregul sud-est european. Din îndemnul lui Constantin Brîncoveanu au fost refăcute, în manuscrise somptuoase, vechi documente eclesiastice, cum sînt pomelnicele, din care unele, cum este cel al așezămîntului din Cimpulung, atestă legăturile pe care acesta le avea cu numeroși români sud-dunăreni așezați treptat în Țara Birsei. Dintre grămăticii, cu un excepțional simț artistic s-a dovedit a fi Nicola, căruia îi atribuim, printre altele, *Testamentul* lui Antim Ivireanul, cunoscut sub denumirea de *Așezămîntul mîndșirii Antim*. Tot Nicola a realizat, probabil, și *Cronograful ilustrat*, dăruit de Antim domnului, în vara anului 1709. Acest ultim manuscris din suita operelor miniaturate, o capodoperă a genului, fără egal în arta europeană, ce se încadrează în specificul rafinamentului brîncovenesc, cuprinde peste 500 de portrete și scene lucrate în aur și laviu, de-a dreptul fascinante. Păstrat astăzi în Biblioteca Academiei Ucrainene din Kiev, manuscrisul este prezentat vizitatorilor drept una dintre cele mai prețioase lucrări deținute de această bibliotecă.

Mai amintim alte două manuscrise din vremea domniei marelui voievod. Mai întîi, opera de inegalabilă elocință care au fost *Didahiile* lui Antim, rostite în majoritatea lor în fața domnului și, apoi, *Anastasimatarul* lui Filothei sin (fiul) agăi Jipa: Dacă *Didahiile* s-au bucurat tot timpul de atenția generațiilor care au urmat, folosindu-le unii, fără să amintească de creatorul lor, cercetîndu-le alții în veacul trecut și în veacul nostru, pentru frumusețea și bogăția limbii, *Anastasimatarul* sau *Psaltichia* lui Filothei a trecut aproape neobservat pînă mai anii trecuți, cînd a fost cercetat și publicat într-o monumentală ediție la Editura muzicală. Elaborată în timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu, începută probabil pe la 1690 și terminată la 24 decembrie 1713, cum grăiește foaia de titlu, această operă are o importanță excepțională pentru lămurirea triumfului definitiv al limbii române asupra celei slavone ori grecești din ofierile religioase.

Autorul, feciorul unui agă, Jipa, din satul Mirșa, jud. Ilfov, și al Ancăi, fata logofătului Mihalea din Drăghinești-Teleorman, după studii de muzică bizantină făcute la Athos — a reîntors în țară și s-a încadrat în procesul de creație culturală inițiat și susținut mate-

¹⁻² Magazin istoric, nr. 4/1969, 11/1975; 7/1979.

rialcește de către domn. Nu este exclus ca însuși Brincoveanu să-l fi adus în țară, așa cum pentru aceleași rațiuni de avânt cultural îl chemase și pe Antim de la Constantinopol. Pentru a înțelege meritul de excepție al lui Filothei, să ne fie îngăduit să amintim că pînă la el toate cîntările psaltice erau făcute pe texte slavone și mai ales grecești, ultimele începînd cu a doua jumătate a veacului XVII. Așa se explică de ce Mitrofan, tipărintul unele cărți fundamentale de cult la Buzău, nu a putut reda românește decît tipicul și unele rugăciuni, textul ce se cînta rămînd slavonesc. Filothei a sincronizat în opera sa textul tradus românește al cîntărilor cu notația muzicală bizantină. Între Mitrofan de la Buzău și Antim, ce imprimă la București și Tirgoviște cărțile de bază în românește, se situează, așadar, Filothei, cu merite incontestabile în promovarea limbii române.

Cu manuscrisul autograf al lui Filothei, păstrat la Biblioteca Academiei au fost puse și bazele învățămîntului psaltic în limba română, perfecționat la începutul secolului trecut de Macarie și desăvîrșit mai apoi de către Anton Pann. Filothei, se pare și un excelent minutor al penelului, ne-a lăsat, pe a doua pagină a manuscrisului, un portret în laviu al domnului, redat cu multă fidelitate, dacă este să ne referim la asemănarea cu gravura publicată în cartea despre Țara Românească a lui Del Chiaro, secretarul lui Brincoveanu.

Cărți pentru țările străine

Se cuvine menționate și manuscrisele grecești, citeva sute, rămase de la profesorii și elevii Academiei domnești de la Sf. Sava. Texte de retorică, filosofie elină, bizantină și neogreacă, elemente de fizică, metafizică, prozodie și epigrame, speculațiuni și interpretări teosofice, texte parenetice (cu caracter pedagogic) și literare, iată, de obicei, conținutul acestui vast depozit de cunoștințe pe care așezămîntul, ridicat de Brincoveanu și risipit la puțină vreme după dispariția lui, l-a transmis posterității. Căci dacă această Academie domnească de limbă greacă a avut într-adevăr o viață animată, aceasta a fost mai ales în vremea lui Brincoveanu, cînd se îndreptau spre ea studenți pînă și din îndepărtata Rusie, ca să nu mai vorbim de cei din bazinul răsăritean al Mării Mediterane.

În vremea lui Constantin Brincoveanu funcționau în Țara Românească, concomitent, cît puțin trei centre tipografice, cu o capacitate mare de imprimare pentru acea vreme: Bucureștii (tipărintă mutată temporar la Snagov), Buzăul și Rîmnicul Vlçii (după 1708, Tirgoviște). În afara acestora se mai cer pomenite alte trei tipografii, lucrate de Antim Ivireanul și destinate, una, românilor din Transilvania și așezată la Alba Iulia, a doua dăruită de Brincoveanu patriar-

hului de Antiohia, Athanasie IV, pentru imprimări în limba arabă, și ultima, de mare finețe, cum o probează puținele cărți cunoscute ieșite de sub teascurile ei, trimisă de Antim în dar Georgiei, prin grija celui mai învățat dintre colaboratorii săi, Mihail Ștefanovici.

Această bogată activitate tipografică, de răspîndire a luminilor cărții într-o întinsă arie geografică, a făcut ca Țara Românească, domnul ei, să se bucure de un mare prestigiu și admirație în lumea răsăriteană. Dintre cei care s-au preocupat cu multă pricepere și folos de tipar și carte în vremea lui Brincoveanu se remarcă în mod deosebit episcopul Mitrofan al Buzăului. Originar din județul Rîmniciu Sărat, trăitor în Moldova, unde a devenit stareț la Biserici și episcop de Huși, în vremea cînd mitropolit era Dosoftei, un alt cărturar român de prestigiu, Mitrofan a întemeiat cea dintîi tipărintă grecească din Iași, la Cetățuia. Trecînd în Muntenia, el a fost bine primit la curtea lui Șerban Cantacuzino. La București, Mitrofan a tipărit două broșuri grecești. După ce i s-a încredințat scaunul episcopiei Buzăului, a așezat aici tipărinta pe care o adusese din Moldova și pe care o socotea averea sa. La București a lăsat urmaș pe ucenicul său Antim, viitorul mitropolit, care avea să ducă arta tiparului pe adevărate culmi de măiestrie. Antim a imprimat citeva cărți grecești la București, iar în 1696 s-a mutat cu toată averea tipografică a mitropoliei la Snagov. Un an mai tîrziu, Brincoveanu a subvenționat tipărinta acolo a nu mai puțin de cinci cărți grecești, printre care și un *Antologhion* de o mie de pagini, de fapt un corpus liturgic fundamental pentru lumea grecească de la Constantinopol și pînă la Alexandria Egiptului. Galaction Vidalis, fost egumen la Athos, care a contribuit și el la imprimare, aduce în prefața elogii strălucitului voievod, protector „a multe și mari cauze”.

Lucrat cu mare sirguire

Doi ani mai tîrziu, în 1698, Mitrofan a tipărit singur, cu mîna lui, toate cele 12 *Minnee* ale anului, în text slavo-român, căci Filothei nu și încheiasese încă *Psaltichia*. Era prima editare integrală a *Minneilor* în istoria tiparului românesc. Textele în limba română erau traduse de Radu Greceanu și Mitrofan. Volumele acestei excepționale opere închinată lui Brincoveanu aveau fiecare în jur de 300 pagini în folio și constituiau, după aprecierea lui N. Iorga, una din cele mai însemnate opere culturale din istoria de pînă atunci a românilor.

Dificultățile întâmpinate în realizarea acestor opere de pionierat sînt consemnate de Mitrofan într-o înștiințare din cuprinsul *Minneului* lunii septembrie: „Iară noi cu umilință, fraților vă rugăm, știință făcîndu-vă că... fiind noi ostenitori cu meșteșugul Tipografiei, multe luncături [scăpări] vom fi

făcut, unele pentru asemănările slovelor... și altele, carele unele pentru graba citirii la probe (căci că acest lucru s-au lucrat cu mare siguire), altele pentru supărarea nopții, că și noaptea o am făcut-o în unele vremi în loc de zi, altele pentru multa osteneală fiindu-ne firea îngreuiată, nu le vom fi prinsu veste ce le vom fi trecut".

În puținii ani ce-i mai avea de trăit — s-a stins din viață în 1703 — Mitrofan a mai imprimat la Buzău, la îndemnul lui Brîncoveanu, alte câteva lucrări destinate victoriei

... cea a domnitorului Țării Românești, Serban Cantacuzino, din Biblia tipărită în urmă cu 300 ani și apreciată unanim drept monument al culturii românești

limbii române asupra celei slavone: un *Molitvenic* în 1699, un *Octoih* și un *Triod* în 1700, totalizând amindouă peste 1500 pagini, al *Molitvenic* în 1701, urmat de un *Penticostar*, în același an, și de un *Liturghier* în 1702, toate slavo-române, toate cu cheltuiala domnului, toate pentru gloria sa și a Țării Românești. Dintre ele, o valoare deosebită sub raport ilustrativ o are *Triodul*, cu numeroase xilografuri lucrate de mai mulți artiști.

Să urmărim și o altă lătură a politicii culturale a lui Brîncoveanu: interesul constant față de românii din Transilvania. Este epoca marilor tulburări posterioare penetrației habsburgice în Ardeal, care au dus la 1700 la trecerea unei părți a românilor de la ortodoxism la confesiunea greco-catolică. Știm, din vasta corespondență purtată în epocă între București și Alba Iulia, cât suferit a depus Brîncoveanu în încercarea sa de a opri această ruptură. În acea frământată vreme domnul a folosit și sprijinul cultural, nu numai pe cel diplomatic, pentru ajutorarea rezistenței românești. Avea Antim, marele tipograf și

administrator al Snagovului, pe lângă sine un ucenic de excepție, Mihail Ștefanovici, pe care îl întâlnim tipărind singur, la puțină vreme după așezarea acolo, un *Paraclis al sfinților Constantin și Elena*, în românește. Cartea nu era mare, dar, caz rar la tipăriurile lui Antim, ucenicul semna atât prefața, elogiindu-l pe domn, ca și pe dascălul său în ale tipografiei, cât și numărul impresionant de versuri, 30, așezate ca epigramele grecești sub gravurile cu imagini sacre. Pe acest Mihail l-a trimis Brîncoveanu la Alba Iulia cu o tipografie și litera necesară pentru sprijinirea culturală a românilor și, probabil, și pentru informarea exactă a domnului despre toate cele ce se petreceau acolo. Numai două cărți a putut tipări Mihail la Alba Iulia, amindouă în anul 1699: o *Bucovărnă*, abecedar, pentru învățarea copiilor, cea dintâi carte de acest fel tipărită în românește, și un *Chiriadodromion*, o carte de cazanii de 850 de pagini, în care versurile originale abundă. În prefața adresată mitropolitului Atanasie Anghel, Mihail nu uita să precizeze că adevăratul patron al mitropoliei Ardealului era Constantin Brîncoveanu și că el l-a trimis acolo, înzestrindu-l cu de toate, pentru îndeplinirea nevoilor românilor din Ardeal, pe care de asemenea domnul muntean înțelegea să-i ocrotească.

Întors în țară, Mihail s-a stabilit la Rîmnic, unde între 1706 și 1707 a tipărit câteva cărți în românește sau grecești, cu multe versuri ocazionale. După alegerea sa ca mitropolit, Antim s-a îngrijit de fabricarea unei tiparnițe cu literele alfabetului georgian, pe care, cu acordul și sprijinul material al domnului, a trimis-o în îndepărtata sa țară de origine din Caucaz. Cu activitatea acestei tipografii a fost însărcinat același Mihail Ștefanovici.

Printre numeroasele cărți publicate de Antim la Snagov, în timpul absenței lui Mihail Ștefanovici, una ne reține atenția în mod deosebit (cu ea se încheie, de altfel, seria tipăriturilor snagovene): un *Liturghier greco-arab*. Imprimat la cererea patriarhului Antiochiei, volumul se remarcă printr-o deosebit de elogiașă dedicație a acestuia către Constantin Brîncoveanu, în care sînt arătate calitățile deosebite ale domnului de protector al creștinătății și unde acesta este comparat, pentru generozitatea, înțelepciunea și marele său prestigiu, cu figuri strălucite ale antichității — Alexandru Macedon și Solomon.

Se cuvine, de asemenea, consemnat rolul deosebit pe care l-a avut mitropolitul Antim Ivireanu în susținerea amplei opere culturale inițiate de Brîncoveanu. La Rîmnic, la Tirgoviste, la București, cu sprijinul domnului, tacit sau deschis, Antim a tipărit toate cărțile importante necesare cultului în limba română: *Molitvenice*, *Octoihuri*, *Ceasloave*, *Catavasiere*, *Liturghiere*.

Cînd, în 1714, viața lui Brîncoveanu și a copiilor săi se curmau tragic, se încheia și un capitol de mari realizări culturale românești, pe care istoria le-a înscris în patrimoniul spiritual al poporului nostru. ■

Concluzia generală ce se desprinde din lectura acestui nou și valoros volum: fidel idealurilor sale statornice de unitate și libertate, poporul român n-a prețuit nicidând fapta și jertfa pentru a le împlini, iar această împlinire a voit-o și înfăptuit-o mereu prin propriile sale forte.

VICTOR SLĂVESCU:

Note zilnice

După München, demersurile întreprinse la Londra și Paris personal de șeful statului, însoțit de ministrul de externe, între 15 și 21 noiembrie 1938, în vederea întăririi poziției României, prin intensificarea relațiilor economice și mărirea aportului la efortul de înarmare al țării, s-au soldat fără rezultate notabile. Cum nota într-un memoriu, din martie 1941 secretarul general al Ministerului afacerilor străine, Al. Cretzeanu, „această vizită n-a avut nici o urmare în domeniul politic. Într-adevăr, Anglia părea să mai caute calea unei înțelegeri cu Germania și, în acest scop, se lerea de a strânge în mod oficial legăturile cu un stat pe care era gata să-l recunoască ca făcând parte din sfera intereselor germane”¹. Ceea ce a stîrnit cea mai profundă îngrijorare au fost conținutul și caracterul convorbirii cu Hitler, de la Berchtesgaden (24 noiembrie), din care a fost trasă concluzia că Germania intenționează să-și sporească presiunile în România, folosind, într-o și mai largă măsură, agentura legionară².

Chiar în ziua revenirii lui Carol la București (28 noiembrie), elemente legionare atentează, prin focuri de revolver, la viața rectorului Universității din Cluj, profesorul Fl. Ștefănescu-Goaangă. În noaptea de 29 spre 30 noiembrie sînt împușcați C.Z. Codreanu și alți 13 legionari aflați în detenție.

Cleșdura istoriei indică scurtarea răgazului de pace și o problemă centrală, după acordul de la München, devine pentru România accelerarea dezvoltării componentei materiale interne pentru apărarea Independenței naționale și a integrității teritoriale a țării. Exact în zilele reuniunii de la München (28-29 septembrie) a avut loc conferința ministerială consacrată înzestrării armatei, fiind examinate și chestiuni referitoare la situația căilor ferate, a serviciilor sanitare, aeronauticii și marinei. La 30 septembrie e abordată problema materiilor prime necesare industriei de război, iar a doua zi chestiuni referitoare la armament. O nouă reuniune (12 octombrie) tratează întreaga acțiune de înzestrare a armatei. „Cu acest prilej s-au stabilit noile baze pe care opera de înarmare și înzestrare a oștirii se va desfășura”. După două zile, Consiliul de Miniștri decide supunerea spre semnare a proiectului de lege privind înființarea Ministerului înzestrării armatei, ceea ce se produce în câteva ore. Noului minister i se transmit toate atribuțiile de înzestrare cu tot armamentul, echipamentul și materialele de toate

categoriile necesare apărării naționale, care se produc din Fondul Apărării Naționale”. Titular e numit generalul de divizie adjutant I. Iacobici. O nouă conferință consacrată înzestrării armatei are loc la 23 decembrie, cu participarea miniștrilor economiei naționale (titularul era și ad-interim la finanțe), aerului și marinei, apărării naționale, înzestrării armatei și a șefului Marelui Stat Major³.

Preocupările lui Victor Slăvescu în această perioadă sînt concordante cu frământările la ordinea zilei. La 9 noiembrie își însemnează: „Generalul [I.] Șteflea, comandantul Școlii Superioare de Război, telefonează pentru a mă ruga să reîncep cursul meu de potențial, continuînd cursul de anul trecut”. Într-adevăr, în 1937, fusese invitat de comandantul Școlii Superioare de Război, general adjutant Paul Teodorescu (subsecretar de stat la Ministerul apărării naționale între 10 februarie și 29 martie 1938 și ministrul aerului și marinei de la 30 martie 1938 pînă la 10 mai 1940), să deschidă un curs privind Economia națională românească și potențialul ei de război. Dintr-un volum (editat de Școala Superioară de Război — Potențialul de război economic și financiar al României, ed. I-a, 1937), cercetătorul poate cunoaște o parte a prelegerilor, textul, cum scrie profesorul Victor Slăvescu, cu modestie, fiind „deacea o schiță cu totul generală și grăbit redactată” (subl. V.S.). Din această lucrare, reținem, date fiind însărcinările pe linie de stat ce îi vor fi încredințate în scurt timp, doar următoarele pasaje: „Prin potențialul de război al unei țări se înțelege capacitatea ce are o țară de a întrebuița, la un moment dat și pentru un timp determinat, toate puterile spirituale, morale și materiale de care dispune, prin populația, teritoriul și organizația ei în vederea apărării grănilor... Noțiunea de improvizație nici nu are ce căuta cînd este vorba de pregătirea și asigurarea unui potențial de război... Metoda improvizației trebuie definitiv abandonată... Totul trebuie gândit, pregătit și organizat și nimic lăsat la voia întâmplării și la concursul împrejurărilor” (pp. 2-4). Cit privește mediul politic, la 21 noiembrie, conform notelor zilnice, îi spune lui Gh. Tătărescu: „Nu vreau să devin sașiu, uitîndu-mă în două părți și eu înțeleg să rămîn om de caracter și de linie dreaptă”.

Eugen PREDA

¹ Arhivele Statului București (A.S.B.), Fond Președinției Consiliului de Miniștri (P.C.M.), Miscellanea, Dosar 1/1941, p. 8.

² Magazin istoric, nr. 10/1983.

³ (A.S.B.) Fond Casa Regală, Dosar 212/1938, ff. 3, 37, 40-44; Fond P.C.M., Dosar 12/1938, f. 2; la 29 noiembrie, a doua zi după întoarcerea regelui în Capitală, generalului Ion Antonescu i s-a luat comanda Corpului III armată, datorită repetatelor sale dezacorduri cu monarhul.

Joi, 10 noiembrie. La 8, aflu [despre] moartea lui Atatürk [1881-1938]¹. Telefoniez lui Tanriero² și la 9^{1/2} mă duc la legăție [a Turciei], unde prezint condoleanțe. Îmi anunță alegerea lui İsmet İnönü [1884-1973]³ ca succesor al lui Atatürk.

La 10^{1/2}, la recepția Witzleben⁴, dată pentru delegația germană Clodius⁵, venită pentru tratatul de comerț.

La recepție, vorbesc mai întâi cu Fabricius⁶, care se

¹ General și om politic, fondatorul statului modern turc, președintele Republicii Turcia între 1923 și 1938 (*Magazin istoric*, nr. 6/1972, 11/1981).

² S. Tanriero, poet, ziarist, om politic turc, deputat în Parlamentul de la Istanbul (1919) și în Marea Adunare Națională de la Ankara (1920-1931), ministrul Instrucțiunii publice, ministrul plenipotențiar al Turciei la București din 1931, ambasador, de la 8 iulie 1939.

³ General și om politic, președinte al Republicii Turcia (1938-1950); prim-ministru (1923-1924; 1925-1937; 1961-1965).

⁴ Job Wilhelm von Witzleben, director general al Societății Bancare Române, ulterior membru și al Consiliului de administrație al acestei instituții. În 1922, după ce fusese director de secție la centrala lui Dresdner Bank, la Berlin, a devenit directorul filialei din România a aceleiași bănci. Societatea Bancară Română a fost autorizată să funcționeze din 25 septembrie 1929, concomitent cu procedura de lichidare a filialei lui Dresdner Bank. Conform actului constitutiv, „Societatea are ca scop să facă pe cont propriu sau pe contul terților orice afaceri de bancă și de finanțe”. Inițial, Dresdner Bank deținea cel mai mare pachet de acțiuni (16 670 din totalul de 50 000); președinte al Consiliului de administrație a fost, de la început, Constantin Argetoianu. J.W. von Witzleben asigura conducerea operativă. Frațele săi, Erwin von Witzleben, fost comandant al Frontului de vest, implicat în atentatul din 20 iulie 1944 împotriva lui Hitler și care, în cazul reușitei, urma să devină comandant șef al Wehrmachtului, a fost strângut (la 8 august 1944) conform ordinului Führerului ca participanții la complot „să fie spânzurați ca vitele”.

⁵ C. Clodius, diplomat de carieră cu rang de ministru plenipotențiar, director adjunct al Departamentului politicii economice din Ministerul de externe al celui de-al III-lea Reich, din 1937; conducea delegația germană la tratativele economice de la București.

⁶ W. Fabricius, ministrul Germaniei la București (9 aprilie 1936-ianuarie 1941). Într-un raport trimis Ministerului de externe din Berlin,

scuză și repetă că nu a putut veni la dejunul ce am dat lui Clodius. Vorbim apoi de mersul tratativelor comerciale — destul de greu. Ar trebui să semnăm întâi și apoi să negociem, altfel este de necesar și de sigur că ne înțelegem. Cursul mărcii — asupra căruia se discută mai mult — este „o chestiune de prestigiu”. Îți atrag atențiunea că urcarea acestui curs va fi o piedică pentru importul din Germania și nu cred că Germania are interes să-l împiedice tocmai acum când începe o nouă eră în relațiile noastre economice. Chiar dacă cursul mărcii germane va fi mai jos decât îl apreciază ei, eventualele pierderi de prețuri se vor putea ușor compensa, căci pe când noi trimitem mărfuri de prețuri mondiale, ei ne trimit mărfuri monopol (mașini, chimicale, culori etc.). Nu pare convins și vorbește destul de tăntos, dar politicos. Îmi spune că argumentele mele le-a auzit și de la Mitiță Constantinescu, cu care știu că nu are bune raporturi („I-l ar fi mințit”).

Hans Otto Roth⁷, senatorul de drept sas și șeful partidului

la 11 noiembrie 1938, semnat de Clodius și Fabricius, se aprecia: „România nu e dispusă să accepte în mod mulțumitor cererile noastre în ce privește unele puncte importante ale tratativelor și anume în problema cursului [mărcii germane] și în fixarea volumului cantităților de furaje ce urmează a fi furnizate din totalul volumului schimbului de mărfuri” (*Akten zur Deutschen Außenwirtschaftspolitik, 1935-1945*, Band II, Doc. 245). Negocierile economice cu Germania au urmat celor cu Marea Britanie, textul în extenso al acestui acord a fost reprodus de presa bucareșteană înaintea sosirii lui Clodius, și au fost concomitente cu cele desfășurate la București cu misiunile economice italiană și franceză, prezența celei din urmă bucurându-se de o largă publicitate. Tratativele economice româno-germane s-au prelungit 40 zile, încheindu-se prin semnarea unui acord adițional de plăți, un acord adițional la convenția comercială, un acord fixând mărfurile de schimb și o convenție veterinară (cf. *Argus*, 12 decembrie 1938).

⁷ H.O. Roth fost președinte al Partidului German din România, deputat în toate legislaturile din perioada interbelică, ministrul pentru minorități (4 iul.-4 sept. 1940); în acel moment era șeful Frontului unității germanilor din România.

săsesc, îmi vorbește de politica internă. Rămân rezervat...

Manolescu Strunga mi-a povestit — evident cu adăugiri de minciuni ce mă făcea să cred — cum a reușit el să determine pe rege — pus de Tătărescu — să accepte pe Iamandi ca ministru: regele ar fi admis numai dacă îl făcea și pe Mavrodî. Între timp, Mavrodî a murit și Iamandi a devenit ministru plin.

Sîmbătă, 12 noiembrie. La 9^{1/2}, vine ing. Bujoi⁸ cu avocatul Constantinescu, fiul lui Tancred Constantinescu⁹, cu care discutăm bazele preluării minelor Șorecani de către Societatea „Valea Agrisului”.

Apoi întrevăderez Bujoi-Malaxa. Discută pe larg chestiunea armamentului și nevoia unei finanțări străine. Bujoi crede că regele ar trebui să ceară din Anglia un mare împrumut (30 mil. [lire] sterline). Malaxa găsește ideea foarte bună, altfel sîntem obligați a învîrți fabrica de bilete de bancă. Înarmarea țării este urgentă și ea trebuie făcută cu mijloace eroice. Între a pierde țara, neputînd-o apăra, și a pierde moneda, ruinînd-o, nu încape alegere. Totuși trebuie căutat a se găsi mijloace străine (fie în Anglia, fie în Germania).

⁸ Al. Mavrodî (1873-1934), ziarist, fost director general al Teatrului și Operi, președinte al Societății de Radio, deputat liberal, subsecretar de stat la Președinția Consiliului de Miniștri (14 nov.-29 dec. 1933; 5 ian.-1 oct. 1934).

⁹ I. Bujoi, om de afaceri, administrator delegat și director al Societăților „Petrosani” și „Viscoza”; ministrul industriei și comerțului (17 nov.-28 dec. 1937) și ministrul economiei naționale (1 febr.-23 nov. 1939); de la 25 mai 1938 numit și membru al Consiliului de administrație al I.A.R.

¹⁰ Inginer, director general la Munițiunile de război (1916-1918), Tancred Constantinescu a mai fost director general al Căilor Ferate Române, secretar general la Ministerul industriei și comerțului și titular al aceluiași minister (30 oct. 1923-30 mart. 1926); liberal, de mai multe ori deputat și senator; rudă cu I. Bujoi.

Malaxa ne spune confidențial că ieri Horthy¹ ar fi făcut declarațiuni grave la Košice, în ceea ce privește minoritatea din România...

Bujoi mi-a spus — de la Tătărescu — că regele ar fi desemnat două persoane — între care una este Al. Lapedatu² — de a sonda cercurile ungurești pe chestiunea pretențiunilor lor. Nu este o greșală?

La 9^{1/2}, seara vine la mine Madgearu³. Vorbim de situația economică și financiară de astăzi și cădem de acord că este grea...

Îl întreb dacă nu este cazul să se facă o nouă echipă economică, pe baza unui program comun și a garanției de continuitate de lucru. La armament ar trebui un civil, căci militarii s-au dovedit incapabili. Este de acord.

Îmi spune că nu ar intra într-o echipă tehnică fără ca să se dea situației politice o soluție normală. La 50 de ani, nu mai vrea să se compromită.

Nu are vanități. Are 12 corodane [decorații]. A fost ministru. Nu vrea să fie prim-ministru. Iar a fi azi ministru înseamnă a lucra cu Urdăreanu, care dă ordine și prin

care regele vorbește cu miniștrii săi. Regele este complet izolat, nu ia contact cu nimeni din lumea politică, pe care de altfel o disprețuiește, și stăruie în drumul ce a apucat.

Crede că îl amenință [pe rege] mari primejdii, în special pe planul extern, căci atunci când se va pune, mine, chestiunea frontierilor, el nu are nici un suport în țară și în popor, iar de restul lumii conducătoare este complet izolat. Dacă vom pierde teritorii, poporul nu îi va admite aceasta și va fi silit să plece.

Nimeni din „lumea conducătoare” nu este împotriva regelui și a dinastiei. Nici Maniu. Dar se cere ca regele să nu mai indice oamenii de guvernămint și să lase să guverneze fără un om de autoritate, în legătură și cu încrederea poporului.

Partidele politice, organizate pe baze noi, cu o viață parlamentară reală și serioasă — în comisiuni, nu în plenul adunării — ar îngădui o nouă viață politică, în care regele să fie numai un arbitru.

Altfel, nu mai are nimic de așteptat. Preferă să se retragă la vie și să stea de o parte, decît să se compromită.

În tot ce îmi spunea, reșea marea lui amărăciune și decepțiune. Dar și oarecare observațiuni juste.

Miercuri, 16 noiembrie. La 10^{1/2} vine Costin Stoicescu [membru în Consiliul de administrație] de la B.N.R., pe care îl pun la curent cu situația de la Creditul Miner, unde el va intra ca administrator delegat...

Joi, 17 noiembrie... La 11^{1/2} la dejun la M. Ghelmegeanu⁴, cu Fabricius, Armand Călinescu, Malaxa, [N.G.] Caranfil⁵ și d-nele lor, plus d-na

Dombrowsky [soția generalului V. Dombrowsky, primul general al Capitalei].

Interior modern, plăcut, sobru, cu destul gust. Birou cu multe cărți.

Ghelmegeanu mi-a comunicat că a vorbit cu regele pentru intrarea mea în Consiliul Căilor Ferate. Și-ar fi dat agreementul în așa fel, încît a înțeles că mă aștează în chip deosebit, ceea ce îl face să creadă „că am lucrat” la rege, ceea ce este inexact. L-am dezmințit imediat.

După-masă, Armand Călinescu mi-a comunicat în mod cu totul confidențial că este foarte îngrijorat de ascendența Gărzii de fier, care a început să se dedea la excese. În Bucovina s-ar fi incendiat 5 fabrici de cherestea ovrești. Este decis să ia măsuri extreme nedîndu-se înapoi de la nimic.

Mi-a spus că la Galați, în timpul manevrelor [din octombrie], a fost întrebare de rege ce opinii are asupra lui Slăvescu. Armand Călinescu i-ar fi spus că, deși am fost adversari politici, nu se sfiește să aibă opiniile cele mai favorabile, făcîndu-mi un portret foarte agreabil și favorabil. La acest portret, regele a răspuns: „aceasta este și părerea mea”. Apoi tot regele ar fi vorbit cu Urdăreanu în această chestiune și că ar fi admirat spiritul obiectiv al lui Armand Călinescu...

La 6, ședința Consiliului la Creditul Industrial⁶.

La ora 7, am asistat la ședința Consiliului profesoral la

⁶ Societatea Națională de Credit Industrial, creată prin legea din 19 iunie 1923 în vederea acordării de credite pentru industrie, înlesnirea mobilizării creanțelor industriale și încurajarea dezvoltării industriei naționale, se baza pe mijloace oferite de stat (20 la sută din capital), Banca Națională a României (30 la sută din capital) și împrumuturi făcute de stat în străinătate. V. Slăvescu era director al Creditului Industrial de la 1 noiembrie 1923 și a fost, succesiv, pînă în 1940, „subdirector general și director general, cu singura întrerupere cît am fost ministru de finanțe (1934-1935)” (dintr-un material fără titlu și nedatat al lui Victor Slăvescu, avînd caracter de notă privind activitatea profesională și științifică, întocmit după august 1969).

¹ Horthy Miklós (1868-1957), rege al Ungariei (7 mart. 1920-16 oct. 1944). La 2 noiembrie 1938 Germania și Italia impuseră „primul arbitraj de la Viena”, prin care Ungaria anexa de la Cehoslovacia 12 000 km² cu o populație de 1 000 000 locuitori (sudul Ucrainei subcarpatice și al Slovaciei), Košice fiind principalul oraș din zona răpită Cehoslovaciei; după război, autoritățile americane din Germania au refuzat să-i predea pe Horthy Iugoslaviai, unde se afla pe lista celor ce urmau să fie judecați pentru crime de război. A decedat în exil, în Portugalia.

² Istoric și om politic (1876-1950), senator în toate legislaturile din perioada interbelică, exceptînd anii 1920-1921; membru al Academiei din 1918 și președintele ei între 1935 și 1937. A mai deținut funcțiile de director general al Arhivelor Statului (1923) și președinte al Comisiunii Centrale a Monumentelor Istorice, după asasinarea lui N. Iorga (1940) și pînă în 1947 (vezi pe larg prefața lui I. Opris la *Alexandru Lapedatu, Scrieri alese. Articole. Cîntări*, Amintiri: Ed. Dacia, Cluj-Napoca 1985); a fost și ministru al cultelor și artelor (30 oct. 1923-30 mart. 1926; 4 iun. 1927-10 nov. 1928) și ministru de stat de la 14 nov. 1933 la 17 nov. 1937 (*Magazin istoric*, nr. 12/1985).

³ *Magazin istoric*, nr. 11-12/1982.

⁴ Jurist și om politic, M. Ghelmegeanu a fost inițial fruntaș național-fărănist; în momentul respectiv era ministrul lucrărilor publice și comunicațiilor (30 mart. 1938-30 nov. 1939); a fost subsecretar de stat la Ministerul agriculturii și domeniilor (7 iun. 1932-14 iun. 1933) și la Ministerul de finanțe (14 iun.-14 nov. 1933); ministru de interne (30 nov. 1939-3 iul. 1940).

⁵ Inginer, subsecretar de stat al aerului (27 apr. 1935-13 nov. 1936); ministrul aerului și marinei de la crearea acestui departament, la 13 nov. 1936, pînă la 31 dec. 1936.

Academia Comercială pentru alegerea de rector. Am votat pentru Răducanu¹. Cred că va fi desemnat...

Vineri, 18 noiembrie... La ora 3 la Academia Română. Foarte bune comunicări N. Iorga și George Brătianu². Mă înțeleg cu George Brătianu să ne vedem săptămâna viitoare.

La ora 7, la Academia Comercială, sedință pentru constituirea „Institutului de Cercetări Sociale”. Iau parte toți intelectualii de seamă din București, în fruntea cărora prezidează, cu vădită satisfacție de vanitate împlinită, D. Gusti³...

Acasă la 8, primesc telefonul lui Mititi Constantinescu, care mă roagă să iau contact cu delegații misiunii franceze economice — Helphand⁴ etc. și să îi pun la curent cu situația. Ii făgăduiesc tot concursul.

Seara la 9, concert la Ateneul Român dat de George Enescu. Admirabil...

Sîmbătă, 19 noiembrie... La ora 5, vine la mine Andrei Rădulescu⁵, prim-președinte al Curții de Casație. Pentru prima oară în casa mea.

Facem o examinare a situației generale...

Se plînge de prea multe schimbări ce s-au făcut în magistratură. Jumătate din Casație este nouă. Au ajuns în fruntea magistraturii elemente prea tinere și neexperimentate.

Despre Iamandi spune că nu se consultă destul și cum nu

este jurist, face greșeli. Face prea multe moldovenisme...

Crede că ar trebui să se arate regelui greșelile ce se fac spre a se evita multe neajunsuri...

Foarte cordial și prietenos, cum nu l-am văzut de mult...

Sîmbătă, 26 noiembrie... La 6, vine la mine ministrul Ralea, care îmi aduce proiectul de lege a asigurărilor sociale. Îmi spune următoarele lucruri interesante:

a) Vorbind cu regele și comunicîndu-i că a găsit la patronat o mare înțelegere și în special la mine, acesta ar fi spus:

„Slăvescu este un element excelent. A fost integrat într-un sistem de partid care l-a împiedicat să lucreze și să dea tot ce putea”;

b) Radio-Berlin a anunțat cu câteva ore înainte de a se produce „excese antisemite” din România, ceea ce este dovadă că erau puse la cale⁶;

c) Ribbentrop⁷ ar fi recunoscut că Germania a ajutat Garda de fier, dar [ei, naștiții] nu au înțeles să ducă o luptă împotriva regelui. Dacă [gardistiții] au apucat pe acest drum, îi privește și cu un gest arată că se scutură de ei. Preferă să se înțeleagă direct cu regele și cu conducătorii din țară;

d) Ciano⁸ se făcea că nu știe — în iulie — că Codreanu este arestat. Apoi arăta lui Ralea că Codreanu nu avea simpatia italienilor, fiind mai degrabă omul nemților;

e) Că el este pentru partidul unic și că și Tătărescu s-a declarat pentru această soluție cu condiția ca să fie el „secretar general” al partidului. Mie mi-a spus exact contrariul;

f) La Londra, regele⁹ a obținut participarea capitalurilor engleze la bazele navale de la mare și Dunăre, apoi în ex-

ploatați miniere (aur, cupru, etc.) și apoi finanțare privată la comercianți. Nici un împrumut de stat.

M. Ralea mi-a cerut îngăduința să mă invite la el și a acceptat să ia masa la mine cu cîțiva industriași...

Duminică, 27 noiembrie. Iau parte, la 11^{1/2}, la dezvelirea monumentului lui Ion I.C. Brătianu¹⁰. Solemnitate frumoasă, fără a fi fost impunătoare, deoarece cadrul nu a fost destul de grandios. Prea familiar și prea în familia partidului liberal. A vorbit minunat mitropolitul [Ardealului, din 1920] Bălan [1882-1955]. În numele Partidului [Național-Liberal] a vorbit Sisești¹¹, apoi dr. C. Angelescu¹², lung, repetîndu-se, apoi [Alexandru] Lapadat din partea Comitetului [pentru ridicarea monumentului], și scurt, dar corect, gl. Dombrowsky, primarul orașului.

Am stat la ceremonie, între Maniu și Madgearu. Am condus apoi pe Madgearu în biroul lui Ionel Brătianu, în bibliotecă. Părea impresionat.

¹⁰ Monumentul se afla într-o piațetă din strada Victor Emmanuel, în dreptul Bibliotecii „Ion I.C. Brătianu”, a cărei intrare era în strada Biserica Amzei 5.

¹¹ G. Ionescu-Sisești (1885-1967), agronom, profesor universitar, membru al Academiei, a pus bazele cercetării științifice în agricultura română prin întemeierea Institutului de cercetări agronomice; ministrul agriculturii și domeniilor (18 apr. 1931-6 iun. 1932; 17 nov.-21 dec. 1937; 10 febr. 1938-31 ian. 1939; 24 nov. 1939-3 iul. 1940). A citit la festivitate cuvîntarea primului ministru, care era bolnav.

¹² Om politic, medic și profesor universitar de medicină, reformator al școlii românești în perioada interbelică; din 1901 pînă la sfîrșitul perioadei interbelice, dr. C. Angelescu (1869-1948) a fost deputat ori senator în toate legislaturile; începînd din ianuarie 1914, în repetate rînduri, membru al guvernului, îndeosebi la Departamentul instrucțiunii, cultelor și artelor și al educației naționale (denumirea din 1937); președinte al Consiliului de Miniștri (30 dec. 1933-3 ian. 1934); a fost cel dintîi ministru plenipotențiar al României la Washington, începînd din ianuarie 1918. Prezentîndu-și scrisorile de acreditare președintelui W. Wilson, dr. C. Angelescu releva că „noi românii am intrat într-un război care amenința independența micilor state” și „am intrat pentru a elibera pe frații supuși unui jugure de răbdat”. La festivitatea amintită el a vorbit în numele prietenilor și al colaboratorilor lui Ion I.C. Brătianu.

¹ I. Răducanu (1884-1964), profesor de știință și legislația financiară, ministrul muncii, cooperăției și asigurărilor sociale (10 nov.-14 nov. 1928), ministrul muncii, sănătății și ocrotirii sociale (14 nov. 1928-7 iun. 1930), ministru de finanțe (7-12 iun. 1930) ministrul lucrărilor publice și comunicațiilor (19 nov. 1930-18 apr. 1931).

² *Magazin istoric*, nr. 4-6/1987.

³ Sociolog, filozof și etician, profesor universitar și membru al Academiei, D. Gusti (1880-1955) a fost creatorul școlii sociologice din București; ministru al instrucțiunii, cultelor și artelor (11 aug. 1932-13 nov. 1933).

⁴ Se referă de fapt la Hervé Alphonse, directorul Convențiilor economice din Ministerul comerțului al Franței, șeful delegației economice franceze sosită în București în ajun.

⁵ Andrei Rădulescu (1880-1959), jurist, membru al Academiei (din 1920), profesor de drept civil la Academia Comercială, de la 10 apr. 1938 prim-președinte al înaltei Curții de Casație (*Magazin istoric*, nr. 4/1981).

⁶ Vezi însemnarea din 17 noiembrie, convorbirea cu A. Călinescu.

⁷ J. von Ribbentrop (1896-1946), ministru de externe al Germaniei (febr. 1938-mai 1945); a fost judecat și condamnat la moarte de Tribunalul Militar Internațional de la Nürnberg (*Magazin istoric*, nr. 8-12/1970 și 3-5/1988).

⁸ Galeazzo Ciano (1903-1944), ministru de externe al Italiei (ian. 1936-febr. 1943). *Magazin istoric*, 5-8/1973 și 8-10/1985.

⁹ Vizita a avut loc între 15 și 18 noiembrie.

Între 6-8, stau de vorbă cu Costel Tătăranu¹, cu care examinăm situația politică. Îmi spune că am avut abilitatea să pun oarecare atule la rege, care are acum o foarte bună opinie de mine. Îi spun că nu aş putea primi să fiu omul lui Malaxa și că dacă este vorba să intru în guvern, trebuie să mă asigur că pot lucra. M-ar interesa armamentul. În nici un caz, economia națională, de la care nu pleacă Mitiță.

Vorbim lung de Tătărescu și regretăm sincer că nu este la înălțime. Nu știe să apropie deloc oamenii și îi păcălește sistematic...

Luni, 26 decembrie. A doua zi de Crăciun... Vine la mine Malaxa, la 10.30, și mă pune la curent cu următoarele:

Duminica trecută a stat mult de vorbă între 4 ochi cu regele și a pus la punct „cazul Slăvescu”. Nu mai există nici o rezervă. S-a uitat tot trecutul.

— Ce trecut, ce rezervă, ce are să-mi impute regele? l-am întrebat eu.

— Nu vorbim acum de asta, mai tirziu îți voi spune. Ești un om dificil, era între altele părerea regelui (12). I-am spus regelui — continuă Malaxa — că eu, care reprezint 85% din înarmarea țării, nu-mi pot lua răspunderea sarcinii ce mi-am luat, dacă la Min[istru] armamentului nu este un om cinstit, priceput, bun român și dinamic, și că acest om este Victor Slăvescu. Regele s-a declarat de acord și este probabil ca în jurul lui 15 ianuarie să devii ministrul armamentului. Te rog să îți această informație ca secretă, căci dacă se face vreo indiscreție totul cade. Am plăcerea să-ți dau această veste, ca să te pregătești în consecință.

Canciov² a demisionat. Și-a dat seama de ce probleme se

¹ Economist, a lucrat la C.A.M., ulterior guvernator al B.N.R., prezent frecvent în casa Slăvescu, văr cu generalul N. Tătăranu, subșef al Marelui Stat Major.

² M. Canciov, mare financiar, membru corespondent al Academiei, ministrul finanțelor (17 nov. 1937-28 dec. 1937; 10 febr. 1938-31 ian. 1939), ministru ad-interim al justiției (10 febr. 1938-29 mart. 1938) și ministrul economiei naționale (11 mai-3 iul. 1940).

Ismet İnönü (stînga) și Kemal Atatürk (dreapta) în timpul unor manevre militare

pun pentru viitorul buget și a preferat să plece. A avut loc o discuție într-un Consiliu de Miniștri pe chestiunea financiară și el, ca om fin și pătrunzător ce este, și-a dat seama ce se va întâmpla și a preferat să plece.

Cînd am vorbit cu regele, duminica trecută, nu se punea [problema] Min. de finanțe, căci nu știam de demisiunea lui Canciov. Altfel îi puneam chestiunea Min. de finanțe pentru d-ta. Ca prieten sincer ce îți sînt — continuă Malaxa — nu sînt de părere să preferi azi Min. de finanțe. Este mult mai mare rolul d-tale la înarmarea țării. Vei face să cadă mulți miniștri de finanțe, față de nevoile de 40 miliarde pentru armament.

— De cine poate fi vorba ca ministru de finanțe?

— De Mitiță Constantinescu.

— Cred că ar fi mai indicat C. Angelescu³. În orice caz, dacă se pune Mitiță Constantinescu, trebuie pus alt guvernator, căci ar face o rea impresie și în țară și în străinătate ca același om să cumuleze și

³ Om politic și financiar, administrator delegat al Băncii Urbane, C. Angelescu era membru al Consiliului Superior Economic; a fost subsecretar de stat la interne (7 mart.-19 nov. 1930), ministrul economiei naționale (24 nov. 1939-10 mai 1940).

Tezaurul Statului și fabrica de bilete a B.N.R.

A rămas pe gînduri la această obiecție și a tăcut.

I-am spus că am intenția să plec la 2 ianuarie 1939 pentru 15 zile la Paris. Mai pot pleca în această situație?

— Îți voi putea spune în două zile dacă poți pleca sau nu. Ne-am despărțit, eu rămînd îngîndurat, el vesel că mi-a adus o astfel de bună știre...

La 11^{1/2}, vine la mine Savel Rădulescu⁴. Îi spun de ceea ce mi-a comunicat Comnen⁵ pentru o eventuală rechemare în diplomatie. Îmi comunică unele zvonuri în legătură cu mișcarea diplomatică. Preocupat de situația sa materială...

⁴ Diplomat, colaborator apropiat al lui N. Titulescu, Savel Rădulescu (1895-1970) a fost consilier la Legatia României din Londra (1925-1938), director al Secției economice a Ministerului afacerilor străine; din 1927 a făcut parte din delegațiile române la sesiunile Societății Națiunilor și la Conferința pentru dezarmare, desfășurată la Geneva sub egida Societății Națiunilor (2 februarie-11 iunie 1934) ca presedinte al Comitetului tehnic pentru apărare națională; subsecretar de stat la Ministerul afacerilor străine (21 oct. 1932-29 aug. 1936). Ultimul său studiu a fost consacrat lui N. Titulescu și a apărut în 1969 (vezi *Diplomați iluștri*, Editura politică, București, 1969, pp. 373-435).

⁵ N. Petrescu-Comnen, ministrul afacerilor străine între 30 mart. și 21 dec. 1938 (vezi *Magazin istoric*, nr. 4-5/1980).

mai-iunie
1943

VICTORIA DE PE SUTJESKA

VLADO STRUGAR

„Forțe inamice puternice sînt reținute într-o fișie de teren foarte îngustă, în zona Sutjeska-Piva. Se consideră ca sigură prezența lui Tito printre ele. Este ultima fază a luptei, iar odată cu ea a sosit ceasul distrugerii complete a armatei lui Tito“. Astfel suna raportul din 10 iunie 1943 al generalului Lütters, comandantul operației „Schwartz“ — a cincea ofensivă de mare amploare declanșată de hitleriști în Iugoslavia, în scopul încercării și nimicirii grosului trupelor de partizani —, către comandamentul Diviziei alpine germane din această zonă.

Rudolf Lütters se înșela. Nu avea să fie ultima fază a luptei. Începută la 6 aprilie 1941, adică exact în ziua atacării Iugoslaviei de către trupele naziste, înfruntarea cu naziștii avea să dureze pînă la 15 mai 1945, cînd s-a desăvîrșit eliberarea țării de către Armata populară de eliberare a Iugoslaviei.

În imagine: partizani iugoslavi în marș.

Dar 1943 avea să fie un an de cotitură pentru războiul de eliberare al popoarelor iugoslave. Rezistența lor înverșunată i-a pus pe agresorii fasciști (trupele germane, italiene, pe ustași și cetnici¹) în fața unor situații absolut noi. Pe riurile Neretva, în ianuarie-aprilie, și Sutjeska, în mai-iunie același an, patrioții iugoslavi au obținut certe victorii asupra invadatorilor. Luna noiembrie a anului 1943 a înscris un alt eveniment decisiv. La Jajce, a avut loc a doua sesiune a Vecii antifasciste (AVNOJ), în cadrul căreia cei 208 delegați din întreaga Iugoslavie au sancționat transformarea țării în federație și au constituit noile organe provizorii ale puterii populare: AVNOJ, devenit organ suprem al puterii legislative și executive pe timpul războiului, care a transmis funcțiile sale prezidiu-

¹ Membrii unor organizații de tip fascist, care au luptat alături de hitleriști împotriva forțelor de eliberare națională.

lui și Comitetului național de eliberare a Iugoslaviei (NKOJ), în frunte cu mareșalul Iosif Broz Tito. Zluda de 29 noiembrie, cînd au fost adoptate aceste istorice hotărîri, a devenit sărbătoarea națională a Iugoslaviei.

Academicianul Vlado Strugar, cunoscut istoric iugoslav, autorul lucrării din care am extras fragmentul de mai jos, intitulată Iugoslavia în focul războiului. 1941-1945 și apărută în limba sîrbo-croată, la Belgrad, și-a întemeiat cartea (reedită de mai multe ori și tradusă în mai multe limbi) pe fapte, documente, literatură de specialitate, dar și pe propriile sale amintiri și impresii. La 19 ani, în 1941, Vlado Strugar a intrat într-un deta-

șament de partizani, trecînd apoi prin toate gradele militare, pînă la cel de colonel, cu care s-a retras din armată, în anul 1971.

Din versiunea în limba rusă a lucrării amintite mai sus, reproducem cîteva pagini — cu titlul și subtitlurile redacției noastre — consacrate bătăliilor din mai-iunie 1943, desfășurată pe platoul Vučevo, situat între riurile Piva și Sutjeska, bătălie la sfîrșitul căreia, la 14 iunie 1943, generalul Lütters, care a condus operațiile, raporta: „Desfășurarea luptelor a demonstrat că, sub comandamentul lui Tito, forțele comuniste sînt foarte bine organizate și conduse cu măiestrie, posedînd un moral excelent“.

În valea Neretvei

Către primăvara anului 1943, armatele țărilor coaliției antihitleriste au obținut noi succese. După ce a zdrobit trupele fasciste la Stalingrad, armata roșie a eliberat o parte din Ucraina și a respins contraloviturile armatei germano-fasciste. În Africa de Nord, anglo-americanii au obligat să capituleze, la 12 mai, rămășițele trupelor italiene și germane. Se aștepta deschiderea unui nou front în Mediterana. Pe frontul din Iugoslavia¹, luptele duse de Armata populară de eliberare împotriva trupelor de ocupație au crescut în amploare. Comandamentul suprem al A.P.E. [Armatei populare de eliberare] și D.P.I. [detașamentele de partizani din Iugoslavia] se afla la conducerea acțiunilor tuturor forțelor de eliberare.

Subunitățile de partizani au executat numeroase diversiuni pe căile ferate, au atacat adesea unități inamice care păzeau liniile de comunicații, ceea ce a obligat comandamentele trupelor de ocupație să distribuie tot mai multe forțe pentru siguranța comunicațiilor, în detrimentul trupelor consacrate controlului în teritoriul ocupat și al acțiunilor ofensive.

Folosind relieful muntos al regiunii Fruška-Gora, unitățile de partizani au reușit să atace garnizoanele mai mici

ale agresorilor, provocîndu-le pierderi considerabile.

Trupele germane au ripostat cu represii în masă: în afara celor trei lagăre de concentrare existente, au creat opt lagăre pentru ostatici.

La constătuirea cu comandantii de divizii, ce a avut loc

În vara anului 1943, lîngă localitatea Milinklava, a fost rănit I.B. Tito, comandantul suprem al Armatei populare de eliberare a Iugoslaviei

la 8 mai 1943, comandantul suprem al A.P.E.I. [Armata populară de eliberare a Iugoslaviei], I.B. Tito, a dat ordinul ca Divizia 1 proletară să cucerească Bjelo-Pole, Divizia 2 proletară — Bjoce, de lîngă Podgorica,

Mateševici și Andrejevici, după care ambele divizii să pună stăpînire pe localitățile Moikovac, Kolašin și Berane. O astfel de dispunere a forțelor, avînd să asigure circulară, permitea să se treacă la ofensiva generală, după ce diviziile 1 și 2 proletare vor fi cucerit orașele ordonate și vor fi deschis calea spre raioanele sudice ale Serbiei. Grupul de divizii ale A.P.E.I. avea un efectiv total de aproximativ 16 000 luptători; în spitalul central, care pe atunci se afla în apropierea localității Celebič, și pe cursul de apă Piva erau internati aproape 3 500 răniți și bolnavi.

Comandamentul suprem al Wehrmachtului considera ca imposibilă ofensiva acestui grup de divizii al A.P.E.I. pe direcția sud-est, bănuind legătura lui cu un desant anglo-american în Balcani, ceea ce ar fi complicat în mod serios situația trupelor germane. În lunile ianuarie-aprilie, cînd cîtotpitorii erau convinși că grupul de divizii ale A.P.E.I. și comandamentul suprem al acestora vor fi nimicite în valea Neretvei, comandantul trupelor germane propusese să se execute operația „Schwartz“, pentru nimicirea trupelor de partizani din Herțegovina, Sangeac și Cernogorie (Munte-negru).

Dar grupul de divizii în frunte cu comandamentul suprem reușise să răzbească la Sangeac și în Cernogorie, deoarece partizanii din valea Neretvei nu fuseseră nimiciti. Pentru inamic se crease o situație neprevăzută.

Ceea ce a și constituit motivul pentru care, la 1 ianua-

¹ Despre lupta antifascistă de eliberare a popoarelor Iugoslaviei. Magazin istoric, a mai scris în numerele 11/1970, 9-11/1972, 11/1974, 11/1979, 11/1980, 11/1983.

rie 1943, comandantul trupelor germane din sud-est a propus comandamentului său suprem ca, în operația ce urma să se execute, grupul de divizii amintit, comandamentul suprem și personal Tito să fie nimiciți.

Pe data de 6 mai, generalul Lütters, însărcinat cu conducerea nemijlocită a operației „Schwartz”, a ordonat pregătirea ei, subliniind că partizanii își lărgeau continuu zona de acțiune și pot crea în orice moment o serioasă amenințare extracției de bauxită din raionul Mostar și sectorului minier din Serbia de sud-vest, deosebit de importante pentru Germania.

Grupul „Annaker”

insistă

Potrivit planului, operația urma să se execute în trei etape: în prima, trebuiau încercuite unitățile de partizani, apoi redusă distanța dintre grupările de trupe, care în cursul ofensivei „curătau terenul” și, în fine, partizanii încercuiți trebuiau definitiv nimiciți și strinși în clește între masivele muntoase Durmitor și Zelengora, teritoriul traversat de canioane adânci și cu înălțimi între 2 000 și 2 500 m.

Comandantul german al trupelor din sud-est și-a asumat organizarea cooperării cu trupele italiene, dar nu și-a dezvăluit planul până la declanșarea acțiunii, când i-a cerut comandantului Armatei 2 italiene și guvernatorului Cernogoriei să oprească pătrunderea partizanilor spre litoralul Adriaticii.

În consecință, comandantul Armatei 2 italiene a ordonat Corpului 6 armată să coopereze cu trupele germane în luptele împotriva partizanilor. Aceleași dispoziții au primit și trupele italiene din Cernogorie. În această operație partea germană a primit tot sprijinul italienilor, mai ales după ce Mussolini a ordonat, la 22 mai, guvernatorului Cernogoriei să-și trimită trupele împotriva gru-

pului de divizii ale A.P.E.I., subliniind că Italia, în așteptarea unei debarcări a trupelor anglo-americane în Grecia, nu putea tolera în spațele ei o mișcare de insurecție.

Occupanții germani s-au pregătit temeinic pentru reluarea luptelor împotriva partizanilor. Din Austria a fost adusă Divizia 373 specială pentru paza minelor de bauxită din sectorul Mostar, iar de pe frontul sovieto-german Divizia 1 vinători de munte.

În zorii zilei de 15 mai, Divizia 1 vinători de munte și Regimentul 724, împreună cu unitățile diviziilor italiene „Venezia” și „Taurinense” au atacat diviziile 1 și 2 proletare. Luptele îndrăgite în raionul Kolašin, Moikovac, Bjelo-Pole, Šahović au durat până la 18 mai, când Divizia 1 proletară a fost nevoită să se retragă la sud-est de Plevle, iar Divizia 2 proletară — pe versanții de est ai masivului Sinjaevina. În aceeași zi comandamentul suprem al A.P.E.I. și D.P.I. — conștient că trupele de ocupație desfășurau o amplă operație ofensivă de încercuire a partizanilor — a luat hotărârea să răzbată spre nord, spre Foče, ordonând în acest scop deplasarea în zonă a Diviziei 5 de izbire Krajna.

Concomitent, Grupul de armate german „Annaker” a fost dirijat pe două coloane, cu misiunea de a ajunge pe riul Piva. Partea mai mică a acestui grup a ajuns la riul Sutjeska, forțându-l la vest de confluența cu riul Drina. Printr-un contraatac executat de două batalioane din Brigada 2 proletară, trimise de comandamentul suprem, aceste subunități inamice au fost respinse pe 23 mai de pe platoul Vučevo, în valea râului Sutjeska.

Hotărât să creeze în acest fel o ieșire din încercuire forțând riul Sutjeska, comandamentul suprem a executat regрупarea trupelor, mutând centrul de greutate al bătăliei în raionul dintre Piva și Sutjeska, platoul Vučevo și masivele Maglič și Volujak.

Pe data de 28 mai, pe malul stâng al Pivei, într-un sector de la izvoarele acestui riș și până la un teren aflat la nord de versanții de est ai

masivului Volujak, au ajuns un regiment întărit din Divizia 7 SS și subunități din grupul nazist „Annaker”. În dimineața zilei de 30 mai, în ultimul moment, a sosit un batalion din Brigada 7 „Krajna”, care a smuls unei părți din subunitățile grupului „Annaker” o serie de poziții importante, în apropierea satului Martine, și a apărut aceste poziții până seara, când au sosit și celelalte subunități ale brigăzii.

Grupul „Annaker” a încercat încă o dată să pătrundă din raionul cursului inferior al râului Sutjeska, peste versanții de nord ai masivului Maglič, pe malul stâng al râului Piva; dar, printr-o contralovitură executată de brigăzile 6 „Est-Bosniacă”, 15 „Majevic” și de unități din brigăzile 1 și 2 proletare a fost respins pe pozițiile inițiale.

Până la 31 mai, comandamentul suprem al A.P.E.I. și D.P.I. a concentrat în raionul dintre Piva și Sutjeska șapte brigăzi. Alte trei brigăzi se aflau în această zi în marș spre Vučevo și Sutjeska. Datorită faptului că trupele germane ocupaseră aproape tot malul stâng al râului Sutjeska, comandamentul suprem a destinat patru brigăzi, cu misiunea să lărgască coridorul prin care vor trece partizanii spre cursul inferior al râului Sutjeska, dînd altor trei brigăzi misiunea să respingă trupele germane care înaintau dinspre sud spre Martine.

În ziua de 31 mai, apoi și pe 3 iunie, primul grup a atacat fără succes forțele principale ale Diviziei 11 vinători de munte germane, care stăpîneau cîteva poziții avansate pe malul drept al Sutjeskăi, din punctul unde aceasta se varsă în Drina, până la punctul situat la 10 km mai la vest, aflat pe versanții nordici ai masivului Maglič. Nici grupul al doilea nu a reușit să obțină succes, datorită ofensivei decise a Diviziei 7 SS, spre nord, care înainta peste Volujak spre Maglič, căutînd să realizeze joncțiunea cu Divizia 118.

Grupul de divizii al A.P.E.I. a fost strâns de inamic între riul Sutjeska, cursul inferior al râului Tara și masivul Durmitor, într-un teren împărțit în două de canionul adânc al râului Piva. Datorită faptului că trupele de partizani erau totodată presate de forțe inamice mult superioare lor, comandamentul suprem a luat, la 3 iunie, hotărârea ca trupele de pe malul stîng al Pivei să răzbată peste Sutjeska, după care, formînd două grupuri operative independente, să realizeze ruperea pe direcția Bosniei orientale și centrale.

La o bătaie de mitralieră

Pe 5 și 7 iunie, armata iugoslavă a întreprins și alte încercări de a ieși din încercuire și a forța riul Sutjeska, în sectorul Diviziei 118 infanterie ușoară germane. Comandamentul suprem era conștient că Sutjeska putea fi forțată cel mai avantajos în porțiunea cursului inferior, unde acest râu curgea printre o vale cu populație deasă, în raionul Košura și Popovo-Most, precum și că, în partea de nord a canionului râului Sutjeska, odată cu grupul „Annaker”, declanșaseră ofensiva Regimentul „Brandenburg” și forțe puternice ale Diviziei 7 SS. În zina de 8 iunie, după ce a trecut peste Sutjeska, Divizia 1 proletară a ajuns pe Zelengora. Noaptea, s-a mutat în localitatea Sutjeska și comandamentul suprem, care se deplasa cu Divizia 2 proletară.

A doua zi, pe Zelengora, în timpul unui bombardament, a fost rănit comandantul suprem al A.P.E.I., Iosif Broz Tito.

Blocate într-o fișie lungă de aproximativ 10 km și lată de 3-5 km, ambele divizii proletare trebuiau să acționeze repede și energic. La miezul nopții de 9 spre 10 iunie, Brigada 1 a zdrobit avangărzile germane de pe versanții de nord ai masivului Zelengora, la Balinovac, deschizînd calea spre nord pentru Divizia 1 proletară.

Avînd dispozitivul foarte întins, Divizia 2 proletară, a-

flată pe singura potecă care ducea din valea râului Sutjeska, peste Zelengora, spre nord, s-a văzut expusă unor puternice acțiuni ale Diviziei 118 — dinspre est și ale Diviziei 7 SS — dinspre vest. Distanța dintre subunitățile de cap ale coloanelor germane care se deplasau una spre cealaltă, pe alocuri, nu depășea bătaia unei mitraliere. Comandamentul suprem a ordonat trupelor, pe 7 iunie, să-și adăpostească răniții grav lingă riul Piva și să-și mărească ritmul de deplasare spre Sutjeska. Datorită acestui fapt, o divizie a reușit în ultimul moment, în noaptea de 9 spre 10 iunie, să treacă riul Sutjeska și să ajungă pe Zelengora. În aceeași zi, comandantul german, generalul Lütters, considerînd că a sosit momentul final, în lichidarea grupului de divizii ale A.P.E.I., și-a repetat ordinul ca nici un luptător din Armata populară de eliberare, capabil să poarte arma, să nu fie lăsat să iasă viu din încercuire. Trupele germane au început să scotocească terenul cucerit și să omoare răniții și bolnavii din A.P.E.I. pe care-i găseau. În total, diviziile A.P.E.I. au pierdut peste șase mii de soldați și comandanți.

După ce a ieșit din încercuire spre nord, grupul de divizii ale A.P.E.I. a ajuns pe masivul Jahorina; presiunea continuă asupra trupelor acestui grup, exercitată din toate direcțiile, a încetat.

Deplasîndu-se peste masivul Romanija, Divizia 1 proletară a ajuns în zina de 5 iulie la Zvornik, pe care l-a ocupat cu sprijinul a două brigăzi din Voevodina; Divizia 2 proletară a ocupat Olovo și Kladanj.

Într-un timp scurt — 10 zile — pe un teritoriu vast, între Sarajevo și riurile Drina și Bosna, A.P.E.I. a desfășurat acțiuni de luptă extrem de dinamice. Inamicul presupunea că diviziile A.P.E.I. nu mai erau capabile să întreprindă ofensive. Pentru ocupanți a constituit o totală surpriză, cînd acest grup a

trecut atît de repede și cu atîta succes la contraofensivă, cînd în noul teritoriu eliberat grupul a reușit să-și pună unitățile în ordine, să le dea timp de odihnă, să completeze efectivele, precum și să-și refacă rezervele de armament și celelalte materiale din capturi.

După șase luni de bătălii neîntrerupte, cu toată oboseala și pierderile suferite, grupul de divizii ale A.P.E.I. și-a putut completa repede pierderile suferite și obține noi succese. A fost, într-o mare măsură, rezultatul aplicării cu pricepere a artei militare în războiul de partizani — lupta dusă de unități mici, manevriere și active împotriva unui inamic numeros și bine înzestrat din punct de vedere tehnic.

Comandantul Grupului de armate „E”, din sud-est, generalul Alexander Löhr, care trimitea de două ori pe zi rapoarte la comandamentul suprem al Wehrmachtului, a raportat, la 27 iunie, că experiența ultimelor luni a demonstrat imposibilitatea stabilizării situației cu ajutorul trupelor pe care le are la dispoziție.

Acțiunile pline de abnegație ale partizanilor s-au bucurat de o înaltă apreciere din partea comandamentelor trupelor aliate. Astfel, pe data de 3 iulie, Comandamentul suprem al A.P.E.I. și D.P.I. a primit un mesaj din partea comandantului trupelor aliate din Mediterana, generalul britanic H.M. Wilson, în care se arăta că eroismul Armatei populare de eliberare a Iugoslaviei, de care a dat dovadă în ultimele lupte, încurajează ostașii armatelor aliate în ajunul debarcării pe continentul european, iar acțiunile de luptă ale A.P.E.I. vor avea în următoarele luni o importanță și mai mare pentru acțiunile de luptă comune ale țărilor coaliției antihitleriste.

Pentru popoarele Iugoslaviei, Sutjeska a devenit un simbol nemuritor de eroism legendar. ■

**În românește de
Victor ILCENCO**

Din trecutul astronomiei românești

MAGDA STAVINSCHI,

Centrul de astronomie și științe spațiale

Observarea bolții cerești și a mișcării astrilor, corelația acestor mișcări cu unele fenomene terestre și deseori repetarea lor la anumite intervale ce îngăduiau astfel măsurarea timpului datează din vremuri vechi. Mărturii arheologice, izvoare istorice, tradiții etnografice și folclorice confirmă că astfel de preocupări astronomice au avut și locuitorii meleagurilor noastre, începând din timpuri îndepărtate.

Astfel, la Căscioarele¹, în Cîmpia Dunării, a fost descoperit un sanctuar neolitic, cu însemne ce sugerează observații astronomice. Grupul de sanctuare de la Sarmizegetusa Regia² este apreciat de specialiști ca un calendar deosebit de complex, bazat pe observații asupra astrilor. De altfel, cunoștințele astronomice ale geto-dacilor erau remarcabile, fiind subliniate de cărturarilor antichității: „Vezi cu mare plăcere ca niște oameni prea viteji să se îndeletnicească cu doctrinele filosofice, cînd mai aveau puțin timp liber după lupte. Putem vedea pe unul cercetînd poziția cerului, pe altul înșușirile ierburilor și ale fructelor, pe acesta studiînd descreșterea și

scăderea Lunii, pe celălalt observînd eclipsele Soarelui și cum, prin rotația cerului, astrele care se grăbesc să atingă regiunea orientală sînt aduse înapoi spre regiunea occidentală, odihnindu-se apoi după o regulă prestabilită” — consemna Iordanes în *Getica*, alcătuită în sec. VI e.n. În același veac, un cărturar originar de pe meleagurile noastre, Dionisie cel Mic³, a adus o contribuție de prim ordin la stabilirea actualului sistem calendaristic, introducînd pentru prima dată noțiunea de „era noastră”, sau „era creștină” și calculînd momentul ei de început.

În epoca medievală, cunoștințele astronomice, adesea împreună cu cele astrologice, au stîrnit, de asemenea, interes. În sec. XV, în Transilvania, înregistrăm construirea primului observator astronomic de pe teritoriul patriei noastre, de către Ioan Vitez, observator ce a funcționat între anii 1445 și 1465, la Oradea (anterior celui construit de Tycho Brahe⁴, în Danemarca). Un

secol mai târziu, în 1548, Johannes Grass (Honterus) publică în tipografia sa de la Brașov *Rudimenta Cosmographica* (cuprinzînd o descriere, la nivelul epocii, a cosmosului), lucrare care s-a bucurat de o largă răspîndire, înregistrînd 26 ediții. În aceeași perioadă (1529-1555), sibianul Conrad Haas scotea o lucrare — cea mai veche cunoscută pînă în prezent — în care erau înfățișate rachetele în trepte și folosirea lor ca mijloc de transport aerospațial. În principatele extra-carpatice, domni ca Petru Șchiopul erau interesați de cunoașterea astrilor. De remarcat și faptul că în cronici erau înregistrate numeroase fenomene cerești: apariția și mersul cometelor, căderea unor meteoriți ș.a. ceea ce dovedește interesul pentru urmărirea acestor fenomene.

La mijlocul secolului trecut, odată cu înființarea Universităților din Iași și București, au fost puse și bazele învățămîntului astronomic superior, stimulîndu-se totodată cercetările în acest domeniu. Concomitent, unii astronomi români au început a se afirma pe plan internațional, dintre aceștia distingîndu-se C. Căpităneanu, colaborator al Ob-

(Continuare în p. 46)

^{1,2} Magazin istoric, nr. 5/1972; 6. 7/1977, 7/1983, 2/1985; 2/1981.

⁴ Tycho Brahe (1546-1601), astronom danez, constructor de instrumente astronomice; observațiile sale asupra astrilor au fost dezvoltate de discipolul său, Johannes Kepler (1571-1630), în formularea legilor de mișcare a planetelor; în 1576-1577, Tycho Brahe a construit Observatorul de la Uraniborg.

PLANSELE NOASTRE

1. Coperta uneia dintre edițiile lucrării umanistului transilvănean J. Honterus (1498-1549) *Rudimenta Cosmographica*, cuprinzînd primele noțiuni de cosmografie
2. Observatorul astronomic de la Filaret, înființat în 1908 de N. Coculescu...
3. ...și Observatorul astronomic popular de pe bulevardul Ana Ipătescu din Capitală, întemeiat în 1910 de V. Urseanu
4. Delegația oamenilor de știință francezi în vizită la Filaret, în 1919, în fața casei Bosianu (actuala bibliotecă a Observatorului)
5. Instalarea lunetei meridiene de la Filaret în 1926
6. N. Coculescu la Piramide, în timpul călătoriei sale în Africa din 1893

DIN TRECUTUL
ASTRONOMIEI
ROMÂNEȘTI

RVDIMEN-

TORVM COSMOGRAPHICO

rum Ioan. Honteri Coronensis libri

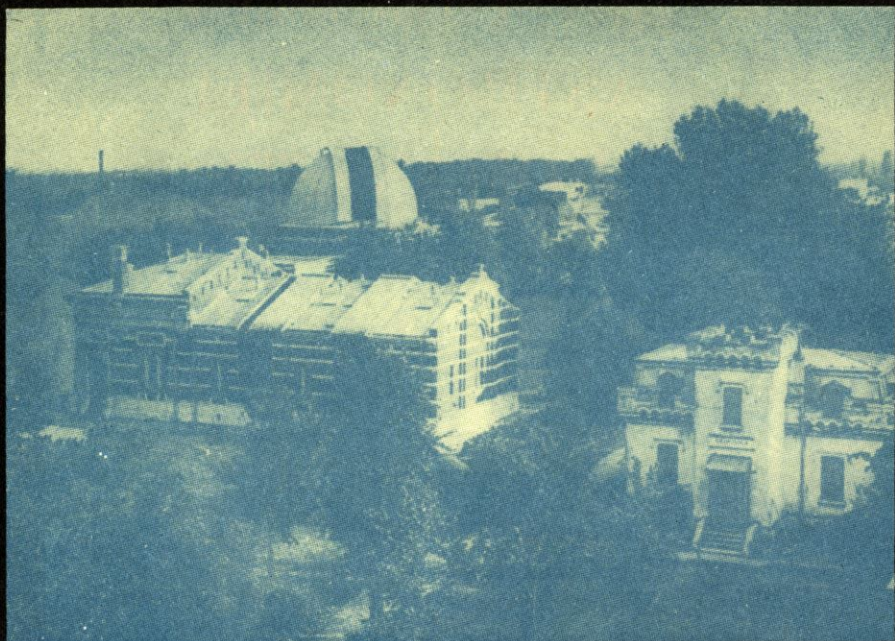
III. cum tabellis Geographi-
cis elegantissimis.

De variarum rerum nomenclaturis
per classes, liber I.

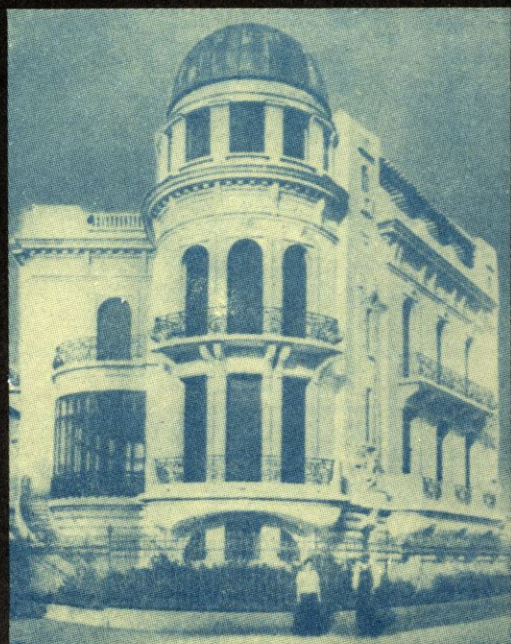

M. D. LXXIII.

2

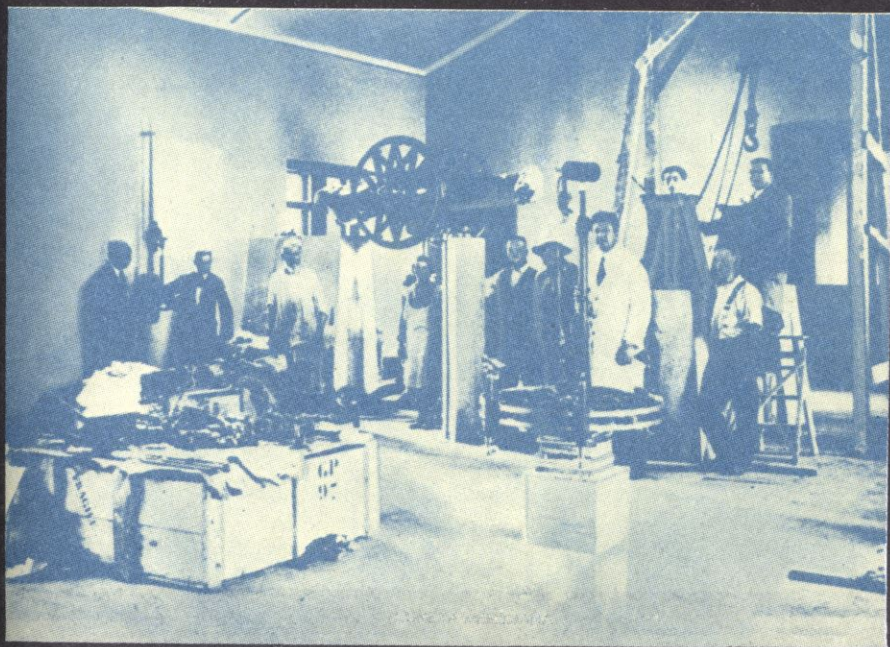

3

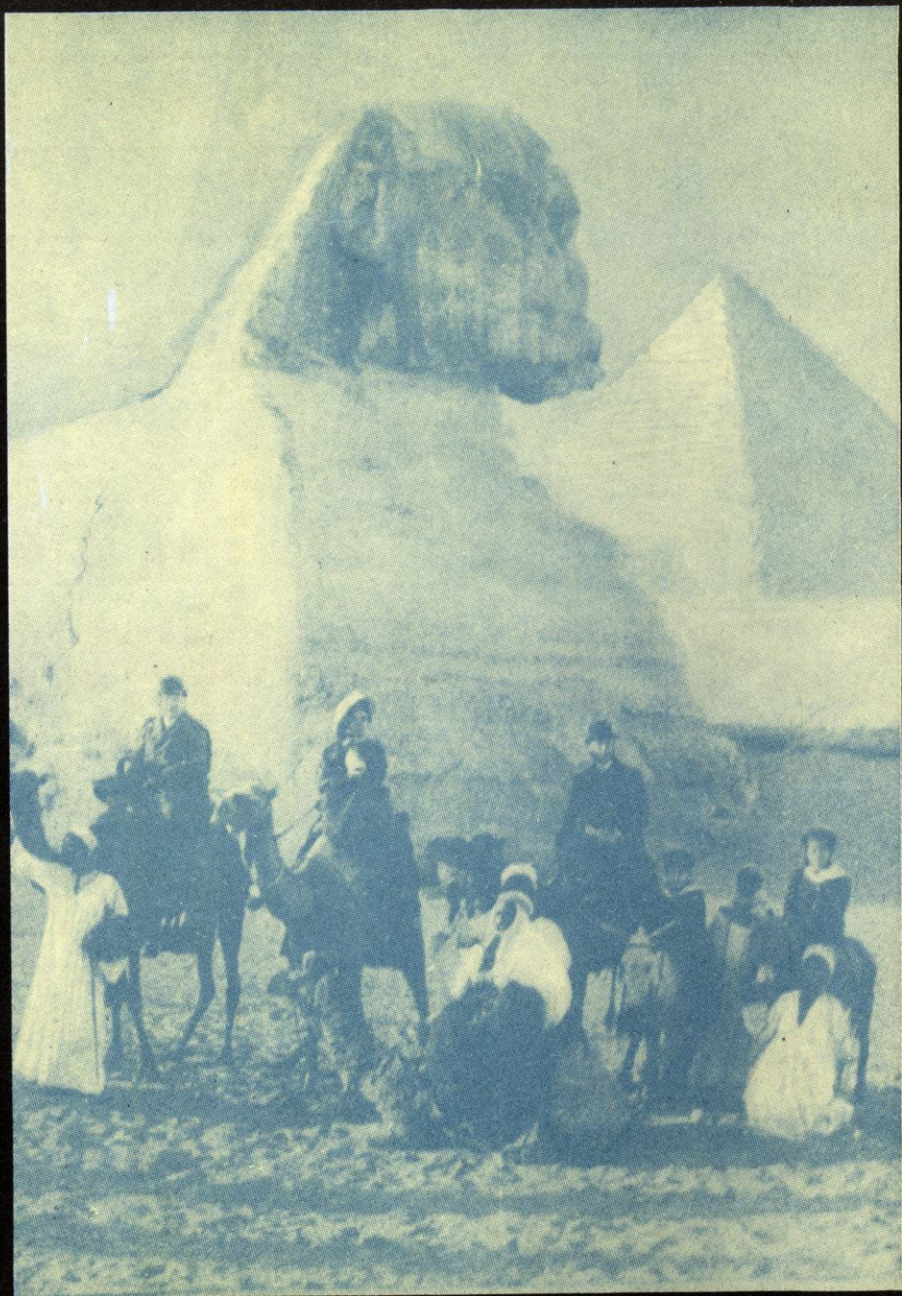

4

5

1598. DOMNITORI ROMÂNI ÎN

„THEATRUM GENEALOGICUM”

PAUL PĂLTĂNEA

În fondurile bibliotecii „V.A. Urechia” din Galați, în colecțiile de cărți rare referitoare la români donate de întemeietorul acestei instituții de cultură, istoricul¹ și scriitorul al cărui nume îl poartă, se află și o lucrare de genealogie tipărită în 1598 la Magdeburg. Ea a fost achiziționată în 1898 de V.A. Urechia, avînd, desigur, în vedere numeroasele știri referitoare la istoria românească pe care le cuprinde. Titlul ei: *Theatrum Genealogicum*. Autor: Hieronym Henninges.

Partea referitoare la români poartă titlul *Walachici vel Valachici princeps vel vaivoda* și cuprinde date semnificative despre un șir de domnitori ai Moldovei și despre Iancu de Hunedoara.

Autorul lucrării, cunoscut genealogist german, s-a născut prin 1550 la Luneburg, în regiunea Hanovrei, și a decedat la 28 februarie 1597, în același oraș. Cartea sa, apărută la un an după moarte, s-a bucurat de aprecierea specialiștilor vremii. Chiar și mai târziu, ea a avut o mare căutare. Pe coperta a doua a exemplarului cumpărat de Urechia se află un catalog de anticariat de prin 1712, în care lucrarea lui Henninges figurează cu prețul de 150 florini. (Pentru prețul deosebit de ridicat al cărților din acea vreme, este interesantă constatarea că în Transilvania, la 1701, un exemplar din *Cazania* lui Varlaam era achiziționat la prețul de 25 florini, iar în 1736, un alt exem-

plar se cumpăra la prețul de „10 oi cu 8 miei“.)

Genealogia domnilor Moldovei începe cu *Petrus Valachiae vaivoda*, Petru III Aron (1451. 1454-1455. 1455-1457), despre care se menționează că, în 1455 (corect în 1456) a plătit un tribut de 2 000 galbeni sultanului Mehmed II. Este amintit apoi *Bogdan II*, (1449-1451, 1451-1452), fiul lui Alexandru cel Bun și tatăl lui Ștefan cel Mare, pe care însă autorul îl confundă cu *Bogdan III*, fiul lui Ștefan cel Mare. De aceea, datele biografice pe care le dă sînt ale lui Bogdan III. Este, astfel, consemnată căsătoria sa cu Elisabeta fiica regelui Cazimir IV al Poloniei și sora regelor polonezi Ioan Albert, Alexandru și Sigismund, precum și a lui Vladislav al Ungariei și Boemiei.

Despre Ștefan cel Mare, Henninges scrie că era „bărbat viteaz și războinic” (vir acer et bellicosus). „Groază și tulburare”, notează autorul, a adus domnitorul mai ales printre otomani, a căror trupe le-a învins la 16 februarie 1476, (corect, 10 ianuarie 1475; în februarie 1476, a avut loc campania lui Vlad Țepeș, alături de Matei Corvin, împotriva otomanilor din Bosnia).

Este amintit apoi un alt *Petrus Valachiae princeps*, care este Petru Rareș², „bărbat curajos și îndrăjit”. Henninges consemnează ajutorul pe care Petru Rareș l-a dat lui Vlad Vintilă în înfrîngerea pretendentului Aloisio Gritti și, apoi, uciderea acestuia la 28 sep-

tembrie 1534 la Mediaș. Din prima domnie a lui Petru Rareș, autorul german mai notează și victoria obținută de armatele poloneze conduse de palatinul Galiției, Jan Tarnowski, în 22 august 1531, la Obertyn, asupra moldovenilor. Sînt relatate, în continuare, sfîrșitul primei domnii a lui Petru Rareș (1527-1538), surghiunul acestuia și, apoi, urcarea lui din nou pe tronul Moldovei (1541-1546).

Despre *Alexandru Despota Valachiae* (Alexandru Lăpușneanu, 1552-1561, 1564-1568), Henninges înregistrează câteva știri care se refereau la „nemaiauzita lui tiranie și cruzime”. Este o imagine exagerată căci, după cum au atestat cercetările istoricilor, măsurile severe la care a recurs Lăpușneanu i-au fost impuse de necesitatea asigurării stabilității vieții interne și curmării comploturilor boierești. Sînt amintite conflictele sale cu polonezii — care îl sprijineau pe Despot vodă — și cu Ștefan Tomșa.

Un alt domnitor prezent în *Genealogia* lui Henninges este *Ioan Iacob Heraclid* (Despot-vodă, 1561-1563). Henninges afirmă că Despot ar fi fost domnitor și în Muntenia (informație eronată), ghidîndu-se după titulatura pe care și-o luase după urcarea pe tron, „regni Moldaviae princeps, palatinus Walachiae”.

Dintre copiii lui Alexandru Lăpușneanu, se fac referiri la *Bogdan* (1568-1572), care „a urmat tatălui în principatul Moldovei”. Sînt consemnate relațiile lui Bogdan de

(Continuare în p. 45)

¹ „Magazin istoric”, nr. 8/1980, 9-12/1984, 1/1985; 3/1977; 3/1985.

Itinerar istoric

PRIN VETRE DE VITEJIE

Dr. VASILE SMĂRĂNDESCU

Păstrăm amintirea faptelor de glorie ale înaltașilor în conștiința noastră. Evocăm și cinstim, în același timp, aceste fapte și prin monumentele, obeliscurile, statuile, plăcile comemorative înălțate în orașe și sate, la poale sau în vîrfuri de dealuri, la răscruce de drumuri, pe falezele rîurilor. Multe dintre ele sînt opere ale unor renumiți sculptori, altele sînt izvodite de artiști anonimi. Toate însă — cum se arată în lucrarea col. dr. Florian Tucă și Mircea Cociu, *Monumente ale anilor de luptă și jertfă* — „poartă încărcătura gîndului de recunoștință, a omagiului fierbinte adus eroilor ce ne-au strălucit, ne-au păstrat și ne-au lăsat, frumoasă, cu fruntea în soare, țara”.

Să poposim pe traseele turistice ale țării la cîteva din cele mai semnificative monumente, evocatoare, peste secole, ale luptelor purtate pentru independență, libertate și unitate de strămoșii noștri.

Pentru călătorul pasionat de istoria veche a țării noastre un asemenea traseu ar putea începe la *Drobeta-Turnu Severin*, acolo unde vestigiile podului lui Apollodor din Damasc¹ amintesc că în acest loc a fost înălțată una din cele mai iscusite construcții ale antichității și că, tot aici, dăci au opus o înverșunată rezistență armatei romane, cea mai puternică oaste a vremii. Ur-

mînd traseul străbătut de forțele romane, călătorul pe aceste meleaguri ar poposi apoi în strîmtul defileu săpat de rîul Bistra (un afluent al Timișului), între Munții Poiana Ruscă și Muntele Mic. Aici s-a aflat vestitul loc *Tapae* — de curînd identificat prin investigații arheologice — unde s-au desfășurat lupte atît în timpul războiului cu Domițian, cît și în ambele războaie din vremea lui Traian și Decebal. Mai departe, șoseaua, ca și, odinioară, drumul roman, pătrunde în Țara Hațegului, la Ulpia Traiana *Sarmizegetusa*, capitala provinciei Dacia, oraș întemeiat pentru a aminti cealaltă *Sarmizegetusa*, cea dăciică, *Grădiștea de Munte* (*Sarmizegetusa Regia*), capitala statului dac condus de Decebal. Sanctuarele de la *Sarmizegetusa Regia* și salba de cetăți ce înconjurau această așezare — Costești, Blidaru, Piatra Roșie — adevărate „cuiburi de vulturi” așezate pe stînci sugerează, prin măreția lor, nivelul de civilizație al geto-dacilor, și dirzenia faptelor de acum aproape două milenii.

In diferite alte locuri din țară întîlnim însemne ce evocă glorioase fapte ale strămoșilor noștri geto-daci. Vitejia cu care ei și-au apărat dreptul la libertate își găsește o semnificativă ilustrare și în Monumentul triumfal de la *Adamclisi*. Înălțat în anul 109 e.n., el evocă, prin cele 54 metope diferite scene din timpul

războaielor daco-romane. Încercat greu de-a lungul timpului, monumentul a fost supus unor minuțioase lucrări de restaurare, încheiate în anul 1977, cînd, la 27 august, a fost inaugurat în noua lui haină arhitectonică.

Pagini de nepieritor eroism au înscris în istoria țării voievozii și marii noștri comandanți de oști din perioada medievală, în numeroasele lupte pe care au trebuit să le poarte, pentru consolidarea și apoi menținerea autonomiei statelor feudale românești. Și dacă unora dintre aceste lupte — Posada, Rovine, ș.a. — nu li se cunoaște cu exactitate locul desfășurării, multe altele evocă, prin diferite monumente, evenimente petrecute în urmă cu veacuri.

Nu departe de intrarea în municipiul Vaslui, în satul *Băcdoani*, comuna Muntenii de Jos, peisajul este dominat de o impunătoare statuie ecvestră a lui Ștefan cel Mare. Cu peste o jumătate de mileniu în urmă pe aceste locuri s-a desfășurat marea bătălie de la Podul Înalt, în care mica oștire a domnului Moldova a zdrobit oastea de aproape trei ori mai numeroasă a otomanilor, vestea victoriei făcînd ocolul Europei și atrîgînd elogiul a numeroși suverani și conducători politici față de domnul român. Inaugurată în decembrie 1975, cu prilejul aniversării a 500 ani de la desfășurarea bătăliei statuia pare că străjuie ora-

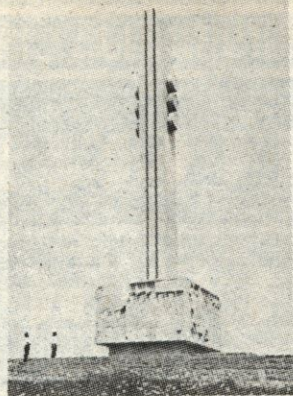
¹ Magazin istoric, nr. 11/1986.

șul Vastui fiind vizibilă de la mari depărtări.

La aproximativ 100 km se află locul cunoscut sub numele de *Războieni*. Aici, în 1476, un an după lupta de la Podul. Înalt, Ștefan cel Mare a găsit noi resurse pentru a alunga oastea otomană revenită de astă dată sub comanda sultanului. Un monument ridicat în anul 1897 de către ostași și ofițerii Regimentului 15 infanterie Războieni imortalizează locul unde „s-a dat cea mai crâncenă bătălie din veacurile Moldovei” — cum a caracterizat Mihail Sadoveanu această aprigă înfruntare.

Cei opt ani de domnie ai lui Mihai Viteazul (1593-1601) au marcat, de asemenea, memorabile izbînzii, atît în lupta pentru menținerea independenței Țării Românești, cît și în făurirea celei dintîi uniri a țărilor române în hotarele vechii Dacii. La *Călugăreni*, două monumente eternizează această victorie obținută la 13 august 1595: pe o înălțime, în stînga șoselei ce face legătura între București și Giurgiu, se află monumentul ridicat în 1913, datorat sculptorului Oscar Spaethe; al doilea monument a fost realizat în 1935. Este vorba de plăcile comemorative așezate de-o parte și de cealaltă a podului ce traversează râul Neajlov, în ale cărui mlaștini i-a atras vestitul Mihai vodă în capcană pe otomani.

Alte două monumente, cel de la *Mirăslău* (inaugurat în 1933 și construit din inițiativa societății ASTRA), comemorînd înfruntarea oștilor conduse de domnul celor trei țări române cu armata generalului habsburg George Basta la 18 septembrie 1600, și cel de la *Guraslău*, obelisc inaugurat la 21 octombrie 1976, cu prilejul aniversării a 375 ani de la strălucita victorie a oastei comandate de Mihai Viteazul împotriva celei conduse de Sigismund Bathory, evocă importante momente din lupta românilor pentru realizarea aspirației seculare a unității de neam.

Monumentul lui Mihai Viteazul din Guraslău

Dorința de libertate a românilor și-a găsit împlinirea în 1877-1878 în urma Războiului pentru independență. Dintre numeroasele monumente dedicate acestui important eveniment din istoria patriei, ne oprim la cele din orașul *Calafat*: Monumentul Independenței, dezvelit la 21 august 1980, pe faleza Dunării, acolo unde în primăvara anului 1877 s-a aflat bateria de artilerie „Ștefan cel Mare” și obeliscul numit de localnici „La fintiniță”, unde, în primăvara aceluiași an, era amplasată bateria „Mircea” — ale căror lovituri de tun au vestit lumii hotărîrea României de a-și apăra cu arma deplină independența proclamată de Parlamentul țării la 9 mai 1877.

Cucerirea independenței absolute a țării a deschis calea înfăptuirii deplinei unități naționale statale a cărei realizare a fost consfințită „pentru toate veacurile”, în urmă cu șapte decenii, la Marea Adunare Națională Constituantă desfășurată la 1 Decembrie 1918, la Alba Iulia. Vitejia ostașilor români — dovedită în zeci și sute de înclăștări cu inamicul în cadrul Războiului de reîntregire a neamului — și-a găsit mișcătoare recunoștință în marea număr de monumente din aproape

toate localitățile țării, evocînd temerare acțiuni (precum șarjele de la *Robânești* și *Prunaru*), înalte dovezi de eroism individual (monumentul de la *Cîineni*, închinat generalului David Praporgescu, cele de la *Țișița* și *Străoane*, ale Ecaterinei Teodoroiu sau cel de la *Bartolomeu-Brașov*, dedicat luptelor purtate pentru eliberarea Transilvaniei de sub stăpînirea austro-ungară).

Semnificative monumente au fost închinat eroicelor bătălii din vara anului 1917. Mausoleele de la *Mărășești*, *Mărăști*, *Oituz*, *Soveja*, *Focșani* (locuri în care O. J. T. Vrancea organizează un circuit turistic de mare interes istoric) se constituie în pilduitoare expresii ale eroismului românilor, ale hotărîrii cu care soldații români au apărât ființa țării în fierbînta vară a anului 1917.

Sutele de monumente evocă eroismul ostașilor români în lupta împotriva hitlerismului și fascismului, pentru deplina eliberare a teritoriului țării și, în continuare, plină în inima Europei: de la simple și modeste plăci comemorative (cum sînt acelea de la *Otopeni* și *Odăile*, amintind momente semnificative ale luptelor insurrecționale), la construcții monumentale: Monumentul Eroilor Patriei, din *București*, Monumentul Eroilor din războiul antifascist, de la *Păuliș*, jud. Arad, Monumentul ostașului român, din *Oradea* și Complexul monumental în memoria războiului antifascist, înălțat la *Carei*, în acel ultim colț de țară, eliberat la 25 octombrie 1944.

Adamclisi. Podul Înalt, Călugăreni, Calafat, Mărășești, Carei și alte vetre ale vitejiei românești. File din marea cronică a luptei poporului român pentru libertate, unitate și independență și, totodată, mărturii ale dragostei și recunoștinței urmașilor, ale hotărîrii de a apăra și duce mai departe aceste cuceriri ale istoriei românești. ■

NOIEMBRIE
1938

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică mărunță

● Se împlinesc 25 ani de la înființarea Academiei comerciale. În efortul de veac trecut, de pe porțile ei au ieșit 3.984 licențiați și 95 doctori în științe economice. Biblioteca ei este apreciată de a fi cea mai vastă bibliotecă economică din sud-estul Europei.

● În cadrul Universității muncitorești se predau și următoarele cursuri: Literatură română (conferențiază Șerban Cioculescu); Istoria muncii (G. Vlădescu-Răcoasa); Civilizația română (I. Zamfirescu); Istorie socială (L. Rădăceanu); Economie socială (G. Mladenatz).

● La 30 noiembrie 1670 Ludovic XV pune piatra de temelie a Domului „Invalizilor” din Paris, destinat prin planul inițial să adăpostească 6.000 „ofitieri și soldați invalizi de război sau care, îmbătrânind în serviciu, nu vor mai fi în stare să muncască”. Napoleon Bonaparte a transformat edificiul în Panteonul gloriilor militare ale Franței. Tot aici au fost depuse, la 15 decembrie 1840, rămășițele sale pămîntesti.

● Gargantua și Pantagruel, celebra carte a lui Rabelais, menționează și Valahia și Transilvania în șirul unor state din centrul și estul Europei, notează ziarul „România”, citind o ediție din 1870 a scrierii alcătuită între 1532 și 1552.

● La Teatrul-cinema „Aro” (azi cinematograful „Patric”) concertează marea violoncelistă Pablo Casals, acompaniat de orchestra „Filarmonica”, dirijată de George Georgescu.

● Un alt concert de mare interes. Tot „Filarmonica”, sub bagheta lui George Enescu, o are ca solistă pe pianista Clara Haskil, care interpretează Concertul pentru pian și orchestră în mi bemol de Mozart.

● Apare vol. II din Istoria limbii române, de Al. Rosetti, consacrat limbilor balcanice, pe care revista Convorbiri literare o apreciază drept „o operă de mare utilitate didactică specială, dar cu tot atît de vădit interes general”.

În preajma aniversării a 20 ani de la Marea Unire, are loc o manifestare consacrată rememorării luptei poporului nostru pentru înfăptuirea marelui ideal. La 9 noiembrie, la Alba Iulia, orașul martor atît al unirii din 1600 cît și al marelui act istoric de la 1 Decembrie 1918, cînd românii din Transilvania și-au exprimat voința unanimă de a se uni cu frații din patria mamă, este evocată glorioasa înfăptuire a lui Mihai Viteazul. Cu acest prilej, Nicolae Iorga rostește o cuvîntare reprodusă și în ziarul *România*¹ din 12 noiembrie, în care subliniază permanența idealului unității naționale, căruia i s-a jertfit Mihai. „Și el [Mihai] știa că aceea ce i-a lipsit lui atunci și ce l-a făcut să singere de sabia dușmanilor va răsări în generația următoare. Și a răsărit. Crezul lui s-a coborît în mintea cărturarilor. O minunată literatură a îndemnat către dezrobirea celor robiți și către unirea românilor. Și țărani de aici din Ardeal, după trecere de vreo două veacuri, s-au ridicat, pentru a urmări scopurile lui. Și, frînt pe roată, Horea a jertfit aceluiași crez căruia s-a jertfit pierind de sabia dușmană Mihai Viteazul pe cîmpia Turdei”.

Rememorînd alte pagini din lupta românilor pentru unitate națională, același ziar, *România*, evocă entuziasmele dezbateri ce au avut loc în Adunările ad-hoc din Muntenia și Moldova în vremea cînd se pregătea Unirea din 1859. Astfel, se publică scrisoarea de răspuns a Adunării din Muntenia, în care este afirmată voința unanimă pentru înfăptuirea Unirii: „Învoiți-ne, dar, fraților iubiți a vă aduce și noi cea mai sinceră și mai solemnă recunoștință pentru sprijinul ce ne-ați dat în luptele noastre. Învoiți-ne a vă felicita și noi pentru marea unanimitate cu care v-ați pronunțat pentru Unire... Unirea de acum să fie steaua vieții noastre și plină de încredere intrînsa să strigăm împreună: Să trăiască România una și fericită!”

Recitînd, în continuarea retrospectivei noastre, presa bucureșteană din urmă cu cinci decenii, atenția ne este reținută de știrile, venite din felurite părți ale lumii, privind încordarea tot mai accentuată a situației internaționale, primejdia unui apropiat război. Nestăvilite, Germania hitleristă și Italia fascistă își urmează politica lor de dictat și forță. După ce, la 29-30 septembrie, la München, Cehoslovacia fusese dezmembrată, la 2 noiembrie, prin „arbitrajul” de la Viena (dictat pus la cale de Hitler și Mussolini), statul cehoslovac mai pierde o suprafață de 12.000 kilometri pătrați în favoarea Ungariei.

¹ Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții, cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

Din cel
peste 300 tribuni
memorandiști
din anii 1892-1894,
în 1935
mai erau în viață 22,
printre care
și aceștia,
din fotografia
publicată de Timpul

„Arbitrajul italo-german — scrie *Lumea românească*, din 4 noiembrie — a fost o lovitură nu mai puțin grea pentru Cehoslovacia decât dictatul de la Munchen. Economic, Cehoslovacia a primit o grea lovitură. Toate regiunile de șes fertile i-au fost luate și cedate Ungariei. A fost o ciuntire tot atât de grea și de nedreaptă ca și cea care s-a făcut în favoarea Germaniei și Poloniei.

E o învățătură și un exemplu de inole drepturi internaționale și de noua dreptate introdusă în Europa prin dictatul de la Munchen”.

George Macovescu, referindu-se la evenimentele internaționale scrie în același număr al ziarului amintit: „Omenirea trăiește sub teroarea războiului. Acesta este un adevăr ce nu suferă nici un comentariu. Din toate manifestările popoarelor se degajă aversiunea omului, fie luat ca individ, fie în colectivitate, pentru măcelul ce s-ar declanșa acum sau mai târziu.

Cu toate asigurările date, cu toate eforturile depuse pentru realizarea unei păci durabile, trăim un coșmar mai mult decât chinuitor. Activitatea omului este stinjenită de această teroare, spiritul creator lincezește, iar lumea întreagă a luat aspectul ariciului fricos și gata oricând să se ascundă și să-și arate țepii.

Așa nu se poate trăi — continuă articolul. Este o viață fără sens, este un gol în evoluția omului și anii aceștia, care se succed fără întrerupere și de mult, vor costa scump generațiile viitoare.

Și toate acestea pentru ce? Pentru că există încă oameni, din păcate cu un cuvânt greu în conducerea unor popoare, care mai pot spune, în secolul al douăzecilea, că «atunci când aud de cultură le vine să scoată revolverul».

Formula aceasta — ce va rămâne peste veacuri ca o pată pentru noi — sintetizează spiritul acestor oameni ce pun forța în fața rațiunii și a dreptului”.

Intre 15 și 28 noiembrie, regele Carol II, însoțit de N. Petrescu-Comnen, ministrul afacerilor externe, întreprinde vizite oficiale în Anglia, Franța și Belgia și o vizită particulară în Germania. Scopul acestei călătorii era de a obține sprijinul Angliei și Franței pentru a respinge presiunile tot mai puternice ale Germaniei naziste și ale statelor revizioniste, în contextul agravării situației generale de pe continent, după dictatul de la Munchen.

Convorbirile purtate, atât la Londra, cât și la Paris, nu au avut rezultate practice, cele două puteri evitând a-și lua angajamente ferme față de România. În aceste condiții, Carol II se oprește în Germania, unde are convorbiri cu Hitler (la 24 noiembrie, la Berghof) și cu Göring¹. În cursul convorbirii cu Hitler, Carol II s-a interesat

Cronica măruntă

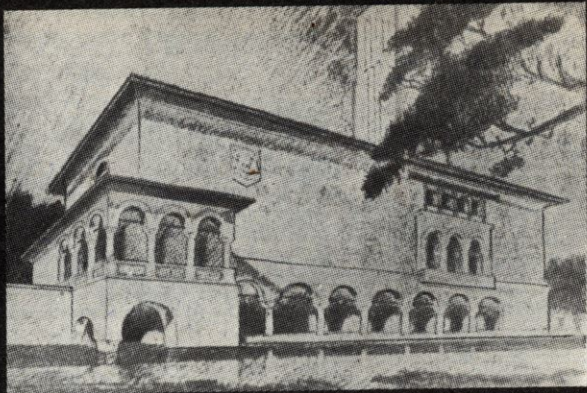
● În același număr al revistei, Dan Simonescu prezintă un manuscris din sec. XVIII, copiat după unul mai vechi, din sec. XVII, din com. Almașu Mare, jud. Hunedoara, și care cuprinde, în 78 file, texte religioase și funebre, făcând parte dintre acele manuscrise ilustrative „pentru oglindirea sufletului poporului în literatură, pentru determinarea gradului de imaginație a românilor în trecut, pentru arătarea pietății și a moralității de care erau însoțite”.

● Alexandru Elian, în Convorbiri literare, despre profesorul Demostene Russo (n. 1869), stins din viață la 5 octombrie 1935, care, alături de Ion Bogdan, „e printre întemeietorii Comisiunii istorice a României, a cărei activitate în editarea scrierilor legate de trecutul românesc marchează o epocă în istoriografia noastră mai nouă”. Numit în 1915 profesor la catedra nou înființată de Filologie bizantină a Universității din București, D. Russo s-a dedicat studiilor relațiilor greco-române și editării de texte. „Ca profesor — continuă autorul — D. Russo era un mare pedagog, cu o nedeșălățată înțelegere pentru studenți, pe care-l ajuta sub toate formele. Printre elevii săi se numără câțiva dintre reprezentanții, mai tineri, de frunte ai studiilor istorice de la noi. Casa lui era veghe deschisă tuturor învâțăcelor care veneau să-l ceară sfaturi; biblioteca sa era cu libertate pusă la îndemina cercetătorilor care-l frecventau. Tutoarea acestora D. Russo nu le-a preocupat timpul și liniștea la care avea dreptul. Hîndcă înțelesese că nu putem câștiga oameni, nu putem întemeia o școală, dacă nu jertfim cele mai legitime năzuințe personale pentru acela care vor duce mai departe ideile și opera noastră”.

● O lucrare așteptată cu interes — Dicționarul istoric, arheologic și geografic al României, de Octav G. Lecca. „Un izvor de informații bogat și concis asupra

¹ Politică externă a României. Dicționar cronologic, Editura științifică și enciclopedică, București, 1986; Magazin istoric, nr. 4/1975.

**NOIEMBRIE
1938**

Schița
pavilionului românesc
pentru Expoziția
Universală
New York 1939

Cronică mărunță

trecutului nostru — serie Universalul. Folositor și necesar tuturor, atinge toate chestiunile care pot să intereseze: localități, orașe, cetăți, mănăstiri și biserici, ruine, stațiuni arheologice, aşezăminte, viața și organizarea socială, cultura, biserica, ăstăea, obiecte și numiri vechi, popoare, finuturi, județe, evenimente, personalități, familii, geografie istorică. Volumul are 680 pagini, peste 4500 articole, hărți”.

● Pagini de glorie din istoria Operei române sînt evocate de N. Carandino în lucrarea Darclee, biografia romanată a marii cîntărele Haricleea Darclee, cea care, după cum consemnează Lumea românească, „a purtat faima României pe scenele cele mai renumite din străinătate”.

● Cel mai mare avion din lume, serie Ilustrațiunea română, a fost construit în Ancla. Cîntărește 21 tone, are 35 m lungime, 6 m înălțime și deschidele aripilor de 42 m. Poate transporta 40 de pasageri, cu o viteză de 380 km pe oră. Este prevăzut să facă cursa Londra-Paris.

● La 5 noiembrie 1938 se împlinește 20 ani de la moartea astronomului Victor Anestin (1873-1918), unul dintre popularizatorii științei în rândurile maselor. Din activitatea sa, Lumea românească amintește: în 1907 Anestin întemelaază revista Orion, considerată de specialiști drept una dintre cele mai bune publicații astronomice ale vremii (mai apărea, atunci, doar alte 11 reviste de astronomie în toată lumea); în 1908 a înființat „Societatea astronomică română”; în 1912 a scos o revistă de știință popularizată, de mare tiraj, și a pus bazele Universității populare (împreună cu dr. C.I. Istrati); în 1913 a fondat societatea „Prietenii științei”, al cărei președinte a fost G. Tițeica; cu puțin timp înainte de moarte, la 20 octombrie 1918, a scos o nouă revistă, Știința pentru toți.

● Cunoscutul sculptor Ion Vlașu, care și-a câștigat o merită

de atitudinea Germaniei față de pretențiile revizioniste ale Ungariei horthyste. A cerut, de asemenea, rechemarea diplomatului Konradi (șeful organizației N.S.D.A.P. — Partidul Național-Socialist German din România), care colabora cu legionarii, „elementele inddezirabile regelui”.

În răspunsul său, Hitler a evitat să se angajeze, deoarece diplomația nazistă considera că „ideea fundamentală” a politicii germane față de România și Ungaria „trebuie să fie menținerea celor două fiare în foc și modelarea lor în interesul Germaniei în conformitate cu evoluția situației”.

Presa bucureșteană consemnează pregătirile care se fac pentru participarea României la Expoziția internațională care urmează să se deschidă la New York în primăvara anului 1939.

Dimitrie Gusti, comisarul României la Expoziție, prezintă, la 9 noiembrie, într-o conferință la sala Dalles, obiectivele și semnificația participării românești la această manifestare internațională. „Prezentînd lumii rădăcinile geografice, istorice, etnice și culturale ale țării noastre, noi vom afirma unitatea neclintită a nației, a limbii, a fruntarilor, cu un cuvînt a istoriei românești”.

Pavilionul românesc este construit din marmură de Rușchița, „unul dintre cele mai frumoase materiale de construcție din Europa”, fiecare placă de marmură fiind sculptată cu motive decorative românești. La parter, vor fi expuse „valorile prin care știința românească — prin instituțiile sale științifice — contribuie la civilizația universală”, iar la mezanin realizări ale economiei naționale. „Vor impresiona, îndeosebi, continuă D. Gusti, o mare friză în metal bătut, înfățișînd istoria românilor, un imens plafon luminos, realizat din blocuri mari de sare, o uriașă hartă plastică a României, alcătuită din imagini în relief, lucrări de artă datorate celor mai de seamă sculptori și pictori români”.

Lîngă pavilion se înalță o „Casă românească” (cu parter și două etaje), lucrată după modelul vechilor construcții românești. Sînt prevăzute, de asemenea, importante manifestări artistice: două concerte simfonice, dirijate de George Enescu, reprezentații cu opera sa Oedip, spectacole folclorice, o expoziție Brâncuși etc.

La 10 noiembrie 1938 încetează din viață Kemal Atatürk, președintele Republicii Turcia, cel care realizase o profundă operă de modernizare a statului turc. Evocînd această operă, ziarul Universal din 12 noiembrie scrie că ea a fost înfăptuită „cu sprijinul întregii națiuni cu pricepere și cumpătare, cu convingere și hotărîre”. Kemal Atatürk „a avut să semene și să culeagă roadele unui pămînt pe care, secole de-a rîndul, înaintașii lui l-au ținut în paragină sub

Kemal Atatürk
împreună cu soția;
fotografie publicată
de Realitatea ilustrată

Statuia
lui C. Briceovanu,
opera sculptorului
Oscar Han-
gata de
a fi amplasată
în fața uneia
dintre clădirile
bucurestene
ale voleybului
(actualmente în
Plăta 1848)

umbra îndărătniciei, ferit cu tot dinadinsul de razele binefăcătoare ale civilizației”.

În același număr al ziarului, N. Batzaria, sub titlul *Opera lui Atatürk*, scrie că reformele acestuia „au urmărit — și în cea mai mare parte au izbutit — să-i scoată pe turci din lanțurile de mai multe ori seculare ale unor prejudecăți, din pricina cărora poporul turc nu putea deveni un factor de progres și civilizație, să trezească întrînșii sentimentul adormit al conștiinței naționale și să-i hotărăască a merge pe drumul pe care merg popoarele civilizate ale lumii”.

La rîndul ei, revista *Societatea de mine* consemnează: „Președintele Atatürk a fost un geniu excepțional. El a săvîrșit minunea stîrpind obiceiurile fataliste și însușind încrederea, spiritul de sacrificiu, simțul de ordine și europenizînd dintr-o dată bătrîna împărăție crepusculară”.

Ziarul *Timpul*, reproduce, la 12 noiembrie, o mărturisire a lui Atatürk făcută cu prilejul vizitei ministrului de externe român, Victor Antonescu, la Ankara, în martie 1937. „Tot ce am făcut — a spus ea Atatürk, la recepția dată în cinstea oaspeților români — a fost din dragostea nesfîrșită pentru poporul meu, vrînd să-l înalț alături de popoarele civilizate ale lumii”.

Relevînd opera reformatoare întreprinsă de Atatürk, ziarul *România* consemnează, tot la 12 noiembrie: „Pe ruinele unui imperiu care se apropiase de moartea sa istorică, Kemal Atatürk a săvîrșit o revoluție spirituală și a dat viață minunată unui popor mare”.

Personalitatea președintelui turc era omagiată și de reprezentanți ai vieții publice românești. Astfel, Nicolae Iorga nota: „Kemal Atatürk reprezintă, după părerea mea, unul dintre cei cîțiva mari conducători de popoare, nu numai din vremea noastră, ci din toate vremile”.

Să reținem și această apreciere, rostită de Nicolae Titulescu în 1935, la o recepție a Înțelegerii Balcanice: „Dacă omagiile cele mai vibrante nu ar fi fost aduse din toate părțile lui Kemal Atatürk pentru opera sa unică în istorie și care constă în a întineri un popor întreg, în a substitui unor credințe vechi idealurile cele mai înalte pe care umanitatea poate să și le dea astăzi și în a supraviețui, în fiecare moment al vieții naționale și în cel mai mic detaliu înțelegerea ideii noi în materie, aș spune că stabilitatea politică creată de Kemal Atatürk este cea mai elocventă mărturie a amplexării operei lui și a trăinicieii ei”. ■

Rubrică de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ
Selecția fotografiilor:
Radu Ion POPESCU

Cronică măruntă

celebritate prin valoroasele sale expoziții de la Paris, a terminat recent un roman autobiografic intitulat *Am plecat din sat*, anunță Lumea românească, din 23 noiembrie. Cartea va apărea în Editura Miron Neagu din Sighișoara.

● La Teatrul Național se reprezintă cu succes dramatizarea Suferințele tinărului Werther, de Marietta Sadova și Lucia Demetrius, după romanul cu același titlu al lui Goethe.

● În rolul titular — Emil Botta. ● Cu începerea de la 1 decembrie 1938, Ministerul economiei naționale deschide o agenție economică la Moscova. Așază comercial al agenției este numit Titus Cristureanu, șef de secție în serviciul central al Ministerului economiei naționale.

● S-a aflat mormîntul lui Ion Neculce, anunță ziarul *România* din 25 noiembrie. Cu prilejul unor lucrări de restaurare a bisericii din com. Prigoreni (Iasi), a fost descoperit și mormîntul marelui cronicar. Au fost scoase la iveală numeroase obiecte, printre care și un inel cu pecetea cărturarului.

● Se stinge din viață o glorie a Operei române — baritonul Jean Athanasu (1885-1938). „Vocea lui Jean Athanasu — scrie *Timpul* din 23 noiembrie — avea ceva de element al naturii: se revărsa instinctiv, nefericit, împede ca un izvor. Așa s-a născut, neprețuită pentru arta lirică românească, galeria de tipuri ce-l formăzeau aureola. Rigoletto, Scarpia, Tonio, De Luna, Amonasso, Renato, Don Carlos sînt roluri ce-l aparțin definitiv. Le-a cîntat de nenumărate ori și în toate s-a dat întreg neprecupețind nici un efort, îndrăgostit de arta lui, jertfind viață și glas, fără menajamente”.

● Comitetul Ateneului Român hotărăște ca anul acesta seria conferințelor să înceapă mai devreme decît în anii trecuți. Primul vorbitor la 6 noiembrie, orele 9 seara, scriitorul Radu D. Rosetti, despre Dorul de patrie.

La 7 noiembrie 1988, oamenii sovietici sărbătoresc 71 ani de la Revoluția Socialistă din Octombrie. Între personalitățile care și-au consacrat în întregime activitatea și viața noli politici externe a tinărului stat sovietic se numără și Gheorghi Vasilievici Cicerin. Reproducem articolul care urmează (extras din mai multe lucrări apărute la Moscova), cu titlul și subtitlurile redacției noastre, din revista sovietică Sputnik, nr. 7/1987.

A DOUA PASIUNE

A LUI CICERIN

10 aprilie 1922. În palatul San Giorgio din Genova, se deschide o conferință internațională, la care participă reprezentanți a 29 state. Toți așteaptă cu nerăbdare intervenția conducătorului delegației sovietice. De curând Rusiei i se pretinsese să restituie bunurile străine naționalizate după Revoluția din Octombrie, să plătească datoriile antebelice și cele de război ale guvernului țarist, datoriile Guvernului provizoriu burghez și ale celorlalte guverne contrarevoluționare, precum și ale organelor locale ale acestora: în total, 18,5 miliarde ruble. Mai mult, se ceruse extraterritorialitate pentru străinii din Rusia sovietică, adică un regim impus în general țărilor coloniale.

Gheorghi Vasilievici Cicerin (1872-1936), comisarul poporului pentru afacerile externe¹, petrecuse multe nopți

albe, pregătindu-se pentru această conferință. Și astfel delegația sovietică a formulat contrapropuneri, bazate pe fapte incontestabile. A prezentat puterilor occidentale factura pentru daunele provocate de intervenția străină: 39 miliarde ruble.

În același timp, comisarul poporului a spus: „Fără să se îndepărteze de principiile comunismului, delegația Rusiei recunoaște că, în etapa istorică actuală, care face posibilă existența vechiului regim social paralel cu cel nou, în curs de apariție, cooperarea economică între state care reprezintă aceste două moduri de proprietate este o necesitate imperioasă pentru refacerea economică generală”.

Astfel, de la tribuna conferinței de la Genova, au fost expuse, pentru prima dată în istoria relațiilor internaționale, ideile leniniste despre coexistența pașnică dintre state cu sisteme economice diferite. Delegația sovietică a declarat

foști comisar al poporului pentru afaceri externe al U.R.S.S. (Magazin istoric a consacrat un articol diplomatului sovietic, în nr. 4/1969).

apoi că avea de asemenea intenția să propună o reducere generală a armamentelor.

Special pentru Lloyd George

Cicerin și-a ținut discursul în limba franceză. Mulți dintre participanți nu se așteptau cituși de puțin ca un bolșevic să vorbească o franceză impecabilă. Înainte de începerea conferinței, Cicerin aflase însă că șeful delegației engleze nu cunoștea limba franceză. A hotărât atunci să facă ceva ce nu era prevăzut de nici o regulă de procedură și care a atras imediat și mai mult atenția asupra-i: și-a repetat cuvânt cu cuvânt intervenția, în mod special pentru Lloyd George, într-o engleză tot atât de strălucită ca și franceza lui.

Încă din prima zi a lucrărilor conferinței, comisarul poporului pentru afaceri externe și-a câștigat o mare popularitate. La recepții era atât de înconjurat, încât cu greu se putea ajunge la el. Cicerin

În imagine: autorul și coperta studiului său consacrat lui Mozart.

¹ După întoarcerea din emigrație în Rusia, Cicerin a fost numit, în 1918, locțiitor al comisarului poporului pentru afaceri externe. Din 13 martie același an a îndeplinit atribuțiile de comisar al poporului, iar din 30 mai a fost numit comisar al poporului pentru afaceri externe al R.S.F.S.R. Între anii 1923-1930 a

nimea prin erudiția lui. Cu economiștii discuta cu plăcere și îndelung despre economie, cu istoricii despre istorie, cu amatorii de mîncăruri și vinuri bune despre vinuri medaliate și secrete culinare.

Recepția oferită de regele Italiei, Victor-Emmanuel, la bordul cuirasatului „Dante Alighieri”, a suscitat numeroase comentarii. Regele s-a apropiat de omul politic sovietic și, uitînd de diplomații celorlalte țări, a avut cu acesta o lungă conversație...

Personalitatea lui Cicerin a trezit deseori interesul presei occidentale de pe vremea aceea. Lumea se întreba cum se face că, descinzînd dintr-o familie aristocrată rusă, al cărei arbore genealogic data din secolul XV, el se consacrare răsturnării regimului pe care strămoșii lui se străduiseră timp de secole să-l consolideze. Răspunsul la această întrebare este însă ușor de găsit în scrisorile sale către rude.

Astfel, încă din 1894, pe cînd avea 22 ani și era student la Sankt-Petersburg, îi scria unchiului său, Boris Nikolaevici Cicerin, cunoscut profesor la Universitatea din Moscova: „Tînjesc după ceva important în viață, după un scop cu adevărat nobil, în numele căruia aș sacrifica totul...”

Într-o altă scrisoare, adresată soției unchiului său, în noiembrie 1907, Cicerin era și mai categoric: „Am rupt complet cu vechiul meu mediu. Proletariatul drag, iubit cu foc, bunii, bunii mei tovarăși, membri ai unei mari armate unite, iată familia mea!”

Eminentul diplomat sovietic I. Maiskii¹, care îl cunoscuse îndeaproape pe Cicerin în lungii ani de emigrație dinaintea revoluției și după aceea, pe cînd lucra împreună la Comisariatul poporului pentru afaceri externe, scria: „Cicerin a fost un om strălucit și original. Pînă și înfățișarea lui fizică atrăgea atenția:

cu părul castaniu, cu barbișon roșcat, cu o figură inteligentă de intelectual, cu o frunte lată și un început de chelie, avînd o distincție innăscută. Cea mai remarcabilă trăsătură a lui erau ochii: pătrunzători, vioi, întrebători. Mișcările lui erau și ele nervoase, rapide, neașteptate. Din toată ființa emana un farmec deosebit și, în același timp, cînd îl priveai, gîndeai fără să vrei: «Ce om interesant, există în el ceva special, ieșit din comun!».

Punînd cruce trecutului său, Cicerin a început o viață nouă. Mai înainte, îi plăcea să se îmbrace scump, cu rafinament; după aceea nu mai purta decît costume ieftine. Îi plăcuse să mînce bine, se pricepea la vinuri — a devenit vegetarian și abstinent total... Dacă mai înainte cheltuia mult pentru persoana lui, a dus apoi o viață spartană și și-a donat toate veniturile partidului. După ce a aderat la P.M.S.D.R.², Cicerin a considerat că trebuia să consacre revoluției și numai revoluției fiecare minut din cele 24 ore...

Avea multă noblețe de caracter și un devotament pasional. Orice făcea, vroia să obțină întotdeauna cea mai bună soluție posibilă. Se străduia să prevadă totul, să se îngrijească de toate, să fie pregătit de orice...”

Ovăz obișnuit

Bonci-Bruievici, șeful serviciului administrativ al Sovnarkomului, evocă anii de sărăcie de după revoluție: „În unele zile, nu se distribuia nici o rație de alimente. Într-o zi, ni se dădu la toți ovăz obișnuit, nedecorticat. Fiecare familie se străduia să facă din el cafea, terci, must, pe scurt, ceva care să poată fi mîncat. Tocmai atunci a trebuit să mă duc

cu treburi la Comisariatul poporului, la Cicerin. Intrînd în biroul lui, am văzut o scenă curioasă. Cicerin lucra: lîngă el, într-o ceașcă curată, era ovăz obișnuit, pentru cai. El lua cîteva boabe deodată și le mesteca.

— Ce faceți, Gheorghi Silivievi?

— Mă hrănesc cu rația care mi-a fost trimisă. E adevărat că nu sînt cal și că e foarte greu să mîncîni ovăz nedecorticat, dar ce să facem, așa stau lucrurile.

I-am povestit că cei căsătorii dintre noi făceau din ovăz cafea și alte feluri de mîncare, dar că nimeni nu mîncă ovăz crud, la fel cu caii.

— Ce să fac, îmi răspunse calm acest diplomat încercat, situația mea e mai proastă decît a voastră: nu am familie, deci pe nimeni care să-mi facă din ovăz cafea, așa că îl mîncîm ca atare”.

Iată ce relatează un funcționar de la Comisariatul poporului pentru afacerile externe, A. Glebov: „În august 1921, i-am adus în birou documentația cerută... Cicerin vorbea la telefon, tare și agitat. Fața îi era plină de pete roșii. Privirea ochilor castanii miopi, protuberanți, fără ochelari, a alunecat pe mine fără să mă vadă. Era vorba despre griș...”

— Nu, tovarășe Lenin, nu! Vă implor să nu mă obligați! Vă rog insistent!... (graseia, ca și Lenin). Să consum un kilogram întreg de griș ca un privilegiu, nu, nu-mi pot permite asta. E contra tuturor convingerilor mele! Tovarășe Lenin, nu sînt singurul care suferă de gastrită. Copiii mici nu au griș. Nu, nu! Nu încercați să mă convingeți. Doar cunoașteți situația mai bine decît mine!...

Am ieșit fără ca el să mă fi observat, după ce i-am pus dosarul pe birou...”

A doua lui pasiune era muzica. Încă din tinerețe a fost un excelent pianist. Era înzestrat cu o memorie muzicală infailibilă. Interpreta operele cele mai dificile, cu o extraordinară ușurință. Îi plăcea mai cu seamă Mozart, care, în ochii lui, era unitatea de măsură a frumosului.

¹ Ivan Mihailovici Maiskii, ambasadorul Uniunii Sovietice la Londra (1939-1943), locuitor al comisariatului poporului pentru afaceri externe (1943-1946), autor a două volume de memorii, intitulat *Vospominania sovetskogo diplomata* (Amintirile unui diplomat sovietic).

² Partidul Muncitoresc Social-Democrat din Rusia a fost înființat în 1898. În 1917, a luat numele de P.M.S.D.R. (b), — b însemnînd bolșevic — iar în 1918, pe cel de Partid comunist (bolșevic) din Rusia — P.C. (b) R. Din 1925 s-a numit Partidul comunist (bolșevic) din U.R.S.S., iar începînd din 1952, Partidul Comunist din Uniunea Sovietică, P.C.U.S.

a simplității și a adevărului suprem în artă.

Din nenorocire, nu-i rămenea deloc timp pentru muzică. I. Maiski scrie în amintirile lui despre anii petrecuți în emigrație: „O singură dată, la 1 mai 1916, un grup de emigrați intru-niți la Clubul comunist (din Londra — n.r.) a reușit cu greu să-l determine să se așeze la pian. Ne-a cântat marșul din *Faust*. A fost un minunat exemplu de interpretare muzicală”¹.

eni. Diplomatul sovietic A. Erlich relatează: „Primirea nu avea un caracter oficial. Programul cuprindea numere de amatori, interpretate de membri ai delegației sovietice. Cicerin s-a produs primul. Modul în care a cântat sonata lui Beethoven *Clar de lună*, opere de Ceaikovski, Mozart, Debussy și alți compozitori a trezit admirația generală. La pian, Cicerin se metamorfoza. Figura lui era inspirată; ținuta, foarte frumoasă; minile cu

bucată, după care Cicerin s-a așezat la pian și a cântat aceeași bucată și mai bine chiar: amatorul Cicerin înțecuse un „profesionist”.

La începutul lunii noiembrie 1922, noaptea târziu, Comisariatul poporului pentru afacerile externe a fost informat că ultimii intervenționiști, imperialiști japonezi, părăsiseră Extremul-Orient sovietic². „Asupra lui Cicerin această știre a avut efectul unei cupe de șampanie”, scrie Maiski. Cicerin i-a invitat pe Maiski și pe ziaristul Mihail Kolțov, care erau încă la Comisariat, să vină în anticamera lui, unde se afla un pian cu coadă. „Șase ani după Londra, continuă Maiski, îl revedeam la pian. De data asta, nimeni nu-l rugase să cînte. Simțise el însuși nevoia de a-și exprima sentimentele prin muzică. Inima lui deborda, evident, de fericire și de entuziasm, astfel că-i era imposibil să stea locului. Nu știu exact ce a cântat, dar am înțeles din caracterul general al muzicii că era compozitorul lui favorit, Mozart... Ascultam, Kolțov și cu mine, și din degetele lui Cicerin țșnea un suvoi impetuos de sunete vesele, sprintene, galvanizante, însoțite, care inunda anticamera și coridoarele, electrizându-ne sufletele...”

La sfîrșitul anilor '20 s-a făcut simțit surmenajul atîtor ani. O boală gravă (diabet, complicat cu o polinevrită) îl smulgea tot mai des de la muncă. În timpul tratamentului în Germania (1927-1928), pentru a nu lăsa boala să-i invadeze gîndurile și sentimentele, s-a consacrat studiului lui Mozart. Lua note după ceea ce citea, însoțindu-le de comentarii. Poate că atunci i-a venit ideea să scrie o carte despre ilustrul compozitor, în care să poată expune cum îl vedea el pe cel mai mare dintre cei mari, căci așa îl considera pe autorul ope-

(Continuare în p. 45)

² Ajutată de partizan, armata roșie eliberase, la 25 octombrie 1922, Vladivostokul de sub stăpînirea japonezilor

Genova, aprilie 1922. După semnarea Tratatului de prietenie și neutralitate dintre Rusia sovietică și Germania, G. Cicerin (al doilea din dreapta) se întreține cu cancelarul german Wirth (al doilea din stînga)

Cel mai bun tovarăș de viață

Ziua de 1 mai 1922 l-a găsit pe Cicerin la Genova. Cu ocazia sărbătorii, delegația sovietică a organizat o recepție la hotelul „Imperial”, la care au venit și reprezentanți ai muncitorilor itali-

degete lungi, minunate. Interpretarea lui Cicerin a plăcut mult întregii asistențe.

A fost aplaudat îndelung și bisat”.

În memoriile lor, mulți dintre contemporanii lui recunosc că Cicerin avea talent muzical. De exemplu, ambasadorul Letoniei, K. Ozole, povestește: „Întro zi ambasadorul german Brockdorff-Rantzau a organizat un dîneu, cu ocazia concertului dat la Moscova de un pianist german celebru. Pianistul a interpretat nu mai știu ce

¹ Despre viața revoluționarilor ruși în emigrație, *Magazin istoric* a scris în nr. 10-12/1987 (articolul Litvinov la Londra).

1918-1988. UNIREA CEA MARE — ARC PESTE TIMP

În luna cînd întreaga țară omagiază marelui act de la 1 Decembrie 1918, dedicăm concursul Magazin istoric evenimentului cu ample rezonanțe în istoria poporului nostru, săvîrșit în urmă cu șapte decenii: unirea Transilvaniei pentru totdeauna cu patria mamă. Răspundem astfel propunerilor și sugestiilor unui mare număr de cititori ai revistei noastre, în semn de vibrantă cinstire adusă de generațiile actuale înaintașilor, celor care, prin năzuințele și lupta lor, au împlinit marele ideal al unității naționale.

Concursul este alcătuit din trei serii de cîte 10 întrebări, care vor fi publicate în nr. 11, 12/1988 și, respectiv, 1/1989, împreună cu taloanele de participare nr. 1, 2, 3. Întrebările sînt alcătuite pe baza articolelor apărute în revistă în anii 1978-1988. În prezentarea întrebărilor, am recurs la o formulă care s-a bucurat de interesul și aprecierea cititorilor noștri și la edițiile anterioare, și anume aceea de a oferi participanților posibilitatea de a alege răspunsul corect din trei variante, numerotate a, b, c, dintre care doar una este exactă. Deci, pe foaia de hîrtie pe care vor fi trecute răspunsurile, participanții vor indica: seria, numărul întrebării și litera corespunzătoare răspunsului considerat a fi cel corect.

Răspunsurile vor fi trecute pe o singură față a unei coli de hîrtie, însoțite de cele trei taloane de participare, precum și de datele personale ale concurentului, scrise cu majuscule: nume, prenume, adresă, profesie, loc de muncă.

Cele 30 răspunsuri, împreună cu cele trei taloane de participare, vor fi expediate pe adresa revistei: Magazin istoric, căsuța poștală 1-702, București, str. Intrarea Ministerului, nr. 2, cod 70 100, pînă cel mai tîrziu 28 februarie 1989 (data ștampilei poștale). Plicurile vor purta mențiunea Pentru concurs.

Răspunsurile rectificate ulterior nu se vor lua în considerare, singurele valabile fiind cele de pe buletinele de concurs, expediate împreună cu taloanele.

Dacă numărul scrisorilor cu răspunsuri exacte va depăși — așa cum s-a întîmplat și la edițiile precedente ale concursurilor noastre — numărul premiorilor, cîștigătorii vor fi desemnați, ca și pînă acum, prin tragere la sorți.

În nr. 1/1989, odată cu ultima serie de întrebări, vom publica și lista celor 200 de premii atribuite la actuala ediție a concursului nostru.

Înainte de a prezenta primele zece întrebări ale noului concurs, adresăm tuturor participanților urarea tradițională de mult succes.

Prima serie de întrebări

1. La 17 mai 1973, în cadrul unei impresionante adunări populare, secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, a inaugurat un impozant an-

samblu sculptural care reunește 24 busturi ale unor fruntași ai revoluției de la 1848 și ai luptei pentru libertate și unitate națională din toate cele trei țări române. Subliniind cu acest prilej lupta comună a revoluționarilor pașoptiști pentru

înaltele idealuri ale libertății și unității, tovarășul Nicolae Ceaușescu evidenția valoarea de înalt simbol a faptului că pe Cîmpia Libertății din acest oraș, „împreună cu Avram Iancu, Simion Bărnuțiu, George Barițiu, Timotei Cipariu, Al. Papiu-Illarian și ceilalți fruntași revoluționari ardeleni, se găseau și militanții revoluționari din celelalte provincii românești, ca Alexandru Ioan Cuza, Vasile Alecsandri, Alecu Russo, Costache Negri, Gheorghe Șion, Dimitrie Brătianu și alții... Aceasta a fost o expresie eloc-

concursul
magazin istoric
ediția a II-a
1988

vență a frăției de luptă a tuturor românilor de la 1848 pentru realizarea revendicărilor revoluției burghezo-democratice, pentru afirmarea dorinței și voinței de unitate națională, de făurire a statului național unitar“.

Menționați numele orașului în care a fost înălțat acest ansamblu statuar.

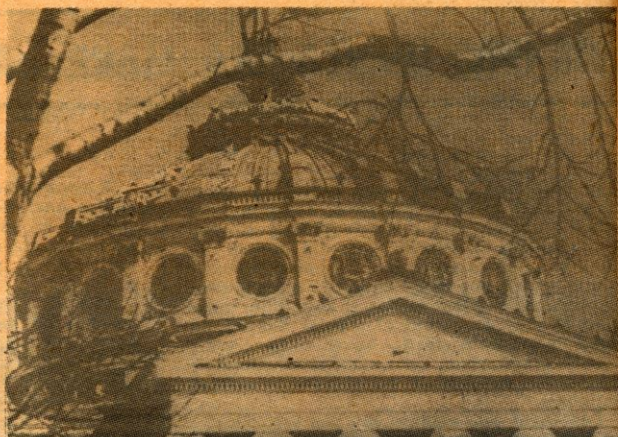
- Sibiu
- Blaj
- Cluj-Napoca

2. Moment glorios al luptei poporului nostru pentru unitate și independență națională, unirea celor trei țări române surori realizată de Mihai Viteazul a constituit un permanent imbold pentru generațiile viitoare. Conștințind înăptuirea visului secular al maselor populare, Mihai Viteazul se intitula, într-un document emis la Iași, „Domn al Țării Românești și Ardealului și Moldovei“.

La ce dată a fost emis acest document?

- 3 august 1600
- 15 iulie 1600
- 27 mai 1600

3. Încă de la începuturile sale, clasa muncitoare din țara noastră s-a manifestat drept cea mai înaintată forță social-politică a societății, situându-se în primele rânduri ale luptei poporului român pentru dreptate socială, unitate și independență națională. Precizând poziția socialiștilor în problema desăvârșirii unității naționale, o publicație din ultimul deceniu al secolului trecut arăta: „Din punct de vedere politic e evident că socialiștii nu pot să nu recunoască fiecărui popor dreptul de a se stăpîni și a se cîrmui pe sine însuși. Aicea nici nu poate fi altă măsură decît conștiința și voința poporului însuși“.

Indicați numele publicației.

- Munca
- Evenimentul literar
- Contemporanul

4. Cnezatele și voievodatele au constituit vechi forme de organizare politico-administrativă românești. Răspîndirea lor pe întreg cuprinsul Transilvaniei și persistența lor — în pofida politicii de expansiune și opresiune socială și națională a autorităților nobiliare ungare — este o ilustrare vie a numărului preponderent al românilor și a permanenței lor în vatra străbună.

Documentele vremii menționează nu mai puțin de 3000 voievozi, cnezi și crainici, conducători de formațiuni politico-administrative ale românilor din Transilvania.

Una dintre cele mai vechi atestări ale acestor formațiuni politice o găsim într-o scriere din prima parte a sec. XIII.

Despre ce scriere este vorba?

- Gesta Hungarorum
- Gesta Hunorum et Hungarorum
- Carmen miserabile

5. Sub cupola unui cunoscut edificiu bucureștean, care, de un secol, este martorul unor evenimente de seamă din istoria patriei și a poporului nostru, s-au

reunit, la 29 decembrie 1919, corpurile legiuitoare ale României care au notificat actul istoric de la 1 Decembrie 1918 — împlinirea marelui ideal al desăvârșirii unității național-statale, prin înăptuirea unirii Transilvaniei cu România și reunirea tuturor românilor în aceeași patrie dintotdeauna.

Despre ce edificiu este vorba?

- Palatul Marii Adunări Naționale
- Ateneul Român
- Universitatea

6. Despre acest voievod cu deosebite merite culturale și politice în lupta comună dusă de țările române împotriva primejdiei otomane, izvoarele contemporane vorbeau ca despre „un al doilea Mihai Vodă“, socotindu-l „prea luminatul stăpîn al acestor țări dacice“.

Precizați numele voievodului.

- Radu Mihnea
- Matel Basarab
- Șerban Cantacuzino

7. La marea adunare de la Blaj din mai 1848, cei peste 40 000 participanți și-au exprimat dorința și voința de „a se uni cu țara“, alcătuiind un stat unitar al tuturor românilor.

Cum era numită această țară a tuturor românilor în Protocolul de la Blaj, din 3/15 mai 1848?

- a) Republica românească a Daciei
- b) Moldo-Valahia
- c) Principatele Unite

8. Stemele reunite ale principatelor române reprezintă, pe plan heraldic, o expresie a unității lor. În unele reprezentări însemnele heraldice ale Moldovei și Țării Românești sînt însoțite de un simbol ce evocă Dacia — doi lei ce flanchează cele două steme.

În opera cărui cronicar înținem pentru prima oară apreciere că lei erau herbul Daciei?

- a) stolnicul Constantin Cantacuzino
- b) Nicolae Costin
- c) Ion Neculce

9. Mișcarea memorandistă din anii 1892-1894 în slujba idealurilor de dreptate socială și națională s-a bucurat de adeziunea și sprijinul întregului popor român de pe ambele versante ale Carpaților, avînd un puternic ecou în opinia publică internațională. În timpul procesului intentat memorandiștilor și desășurată la Cluj, între alte personalități ale vieții publice internaționale, Georges Clemenceau și-a ridicat glasul în sprijinul tribunilor români, arătînd justetea revendicărilor acestora: „Toată dreptatea e de partea românilor”, scria ilustrul om de stat francez.

În ce ziar francez au apărut însemnările sale?

- a) Le Monde
- b) La Justice
- c) Le Figaro

10. Unirea țărilor române surori într-un singur stat s-a aflat între obiectivele majore înscrise în programele revoluționarilor români de la 1848. Astfel, **Prinipiile noastre pentru reformarea patriei**, cea mai succintă enunțare a principiilor programatice ale revoluției pașoptiste, preconiza „Unirea Moldovei și a Valahiei într-un singur stat neatîrnat românesc”.

La ce dată a fost definitivat acest program?

- a) 5 martie 1848
- b) 12 mai 1848
- c) 15 iunie 1848

ROMÂNI ÎN „THEATRUM GENEALOGICUM”

(Urmare din p. 33)

alianță cu regele Poloniei, Sigismund, cu care a încheiat și un tratat la 2 octombrie 1669.

Este amintit, în continuare, *Ioan Vodă cel Viteaz* (1572-1574) „vajnic [accerimus] dușman al otomanilor”, cărora le-a „zdrobit de citeva ori” armatele. Este relatat sfîrșitul tragic al domnitorului în urma bătăliei de la Roșcani (11 iunie 1574). I-a urmat la domnie *Petru Schiopul* (1574-1579; 1582-1591), amintit și el în *Genealogie*.

În aceeași lucrare, Hennings scrie și despre *Iancu de Hunedoara*, supranumit „Corvinus”, după „pămîntul strămoșesc în care s-a născut”. Era un „principe foarte demn de toate laudele”, datorită succeselor sale în luptele anti-otomane. Între altele, este relatată și victoria lui Iancu asupra oștirii otomane condusă de begul Vidinului, Mezid, care a pierit în luptă (martie 1442). Pentru victoriile sale, scrie Hennings, Iancu mai era numit și „spaima ucigătoare a otomanilor”. Este amintită alegerea lui Iancu ca guvernator al Ungariei pe timpul minoratului regelui Ladislav Postumul.

Se cuvine remarcat și faptul că pentru Moldova Hennings folosește în lucrarea sa, cu precădere, numele de Valahia, adică „țara locuită de români”. Muntenia este denumită „Transalpinensem Valachiam” (Valahia de peste munți). Hennings, la fel ca alți cărturari străini contemporani lui, avea deci imaginea unității teritoriului locuit de români, a comunității lor de neam și grai.

Includerea genealogiei domnitorilor români, în 1598, într-o lucrare de rezonanță europeană, constituie încă o dovadă a interesului umanștilor pentru istoria românească, a integrării în sfera de interes a culturii și vieții politice europene. ■

¹ Magazin istoric, nr. 7-8/1982.

A DOUA PASIUNE A LUI CICERIN

(Urmare din p. 42)

relor *Don Giovanni* și *Flautul fermecat*.

Cercetările lui se bazează pe cunoașterea fundamentală a operei compozitorului. Studia operele lui Mozart după partituri, se orienta cu ușurință în toate peripețiile din viața compozitorului, îi cunoștea gusturile, înclinațiile, caracterul, epoca, anturajul.

„Mozart este un mare realist, un om al revoluției, scrie Cicerin, un artist obiectiv, fratele spiritual al lui Goethe, un artist care îmbină în mod dialectic contradicțiile cele mai apăsătoare ale vieții, pentru care tristețea universală (nu tristețea subiectivă, personală, ci tristețea ca factor de viață, ca forță universală) este inseparabilă de afirmarea optimiste a vieții, un muzician în opera căruia se regăsește totodată perceperea pozitivă a vieții universale și depășirea în această viață a tristeții fără distrugerea ei... Pentru mine, Mozart a fost cel mai bun prieten și tovarăș de viață: am parcurs-o împreună cu el, care este cel mai complicat, cel mai subtil —, cel mai sintetic din toți compozitorii; el s-a situat pe culmile istoriei mondiale, la o răspîntie a curenților și influențelor istorice... Mozart a fost mai mult un compozitor al secolului XX decît al secolului XIX și mai mult al secolului XIX decît al secolului XVIII, de care s-a desprins, pentru a porni în viitor. A murit în mizerie, pentru că la sfîrșitul vieții a ajuns un străin pentru contemporanii lui. A făcut parte din acei muzicieni care nu se dezvăluie decît treptat... Mozart începe să se deschidă cu totul abia în secolul XX”.

În 1930, cu șase ani înainte de a muri, Cicerin îi scria fratelui său Nikolai: „Am avut revoluția și pe Mozart, revoluția și prezentul, Mozart, o presimțire a viitorului”... ■

¹ Magazin istoric, nr. 8/1970.

DIN TRECUTUL ASTRONOMIEI ROMÂNEȘTI

(Urmare din p. 32)

servatorului din Paris, care a întocmit o hartă deosebit de precisă a României fiind, totodată, primul autor român al unei publicații de observații astronomice din țara noastră.

Un rol important în dezvoltarea cercetărilor astronomice românești, l-a avut Spiru Haret, a cărui teză de doctorat susținută la Sorbona, în 1878, și consacrată invariabilității axelor mari ale orbitelor planetare, a fost deosebit de apreciată în lumea științifică. Ca o recunoaștere a meritelor savanțului român, Uniunea Astronomică Internațională a acordat numele său unui crater de pe Lună. În 1882, un alt matematician și astronom român, C. Gogu, și-a luat, tot la Sorbona, doctoratul cu o lucrare consacrată mișcărilor complicate ale Lunii, cercetare citată și astăzi în tratatele de specialitate din întreaga lume.

Savantul Nicolae Coculescu¹ este fondatorul astronomiei științifice de la noi și întemeietorul primului observator astronomic modern românesc. Beneficiind de o largă experiență științifică (participase la realizarea mai multor observații și lucrări importante, între care și la expediția consacrată studierii eclipsei totale de soare din Senegal, din 1893), N. Coculescu a pus, în 1908, bazele Observatorului astronomic în clădirile de pe Dealul Filaret (proprietatea Bosianu), unde luaseră ființă Institutul meteorologic (1888)

și Serviciul central de măsuriri și greutate (1889). În înzestrarea și organizarea Observatorului, N. Coculescu a primit un substanțial ajutor din partea lui Spiru Haret, pe atunci ministru secretar de stat la Ministerul cultelor și instrucțiunii publice.

Sub îndrumarea lui N. Coculescu s-au pus bazele școlii de astronomie modernă din țara noastră, formându-se cercetători de prestigiu, cu marcate contribuții la dezvoltarea acestei științe, cum au fost G. Demetrescu, C. Popovici, C. Drâmbă, ale căror lucrări sînt continuate astăzi în cadrul Centrului de astronomie și științe spațiale, subordonat Institutului central de fizică.

Să consemnăm și faptul că în 1910, în București, a fost inaugurat și primul Observator astronomic popular din țara noastră, organizat din inițiativa și cu contribuția contraamiralului Vasile Urseanu, un alt pasionat susținător al astronomiei de la noi.

Situată pe actualul bulevard Ana Ipătescu din Capitală, clădirea Observatorului astronomic popular (dispunînd, la întemeiere, de o lunetă cu diametrul 150 mm) are și o arhitectură sui-generis, datorată celor două pasiuni ale întemeietorului său. „Mi-am construit casa în forma de yacht — mărturisea Urseanu — cu cupolă de observator, ca în același timp cînd fac observații cu luneta pe bolta cerească să am senzația că plutesc și pe mare”.

La opt decenii de la înființarea Observatorului astronomic din București, prezentăm cititorilor revistei *Magazin istoric* cîteva fotografii-document din istoria cercetărilor astronomice românești.

CLIO ANUNȚĂ

PIRAMIDA... LUVRULUI

Programul de reorganizare a complexului muzeal adăpostit de Palatul Luver a sfîrșit în ultimii ani discuții foarte aprinse și contradictorii în Franța. Aspectul cel mai controversat l-a constituit amenajarea unui vast ansamblu subteran în Curtea Pătrată, Curtea Napoleon și grădinile Caruselului, deasupra căruia a fost ridicată o imensă piramidă din sticlă, de 22 m înălțime, înconjurată de alte patru mai mici.

În timpul excavărilor — care au însumat 70 000 m², după cum precizează ziarul *International Herald Tribune* — s-au efectuat și săpături arheologice. Ele au durat doi ani. Arheologul Pierre-Jean Trombetta a prezentat într-un recent număr din revista *Historia* un prim bilanț al descoperirilor făcute cu prilejul acestor lucrări. Cele mai vechi provin din mezolitic. Au mai fost scoase la iveală urme de locuire din neolitic, epoca bronzului, a fierului, perioada galilor și a galo-romanilor etc. Ruinele fortăreței Parisului din sec. XII și ale zidurilor ridicate de Carol V, două sute ani mai târziu, au fost conservate și vor putea fi admirate de viitorii vizitatori.

În luna martie a acestui an, președintele François Mitterrand a inaugurat, în mod neoficial, noul complex. Inaugurarea oficială a avut loc în luna iulie, cu un concert al Orchestrei Naționale a Franței, dirijată de Pierre Boulez. Dar mai sînt încă multe de făcut pînă cînd vizitatorii vor putea pătrunde în piramida muzeu. Între altele și instalarea sculpturii lui Brâncuși *Cocoșul*, într-o replică în bronz, mărită. Definitivarea lucrărilor — care s-au cifrat la 330 000 000 dolari — este planificată să se încheie în 1989, în preajma Bicentenarului Revoluției franceze.

D. M.

¹ *Magazin istoric*, nr. 9/1982.

1914: DEGRINGOLADA MARILOR IMPERII

PHILIPPE ERLANGER

S-au scurs peste șapte decenii de la declanșarea primului mare cataclism armat al omenirii. Un război fără precedent în istorie, atât în spațiu, cât și în timp, un război care avea să producă atâtea transformări fundamentale în configurația geopolitică a continentelor, mutații considerabile în viața popoarelor, în însuși modul de a gândi și a acționa al locuitorilor Terrei. Acestul eveniment istoric i-a fost consacrat o literatură abundentă, pe cât de bogată, pe atât de diversă, o literatură ale cărei începuturi le găsim chiar în acei ani de teribile încelestări.

Părțile beligerante dețin, fără îndoială, înființarea, autorii scrierilor respective — oficiale sau particulare — aducând mereu noi piese la dosarul reconstituirii tabloului istoric; argumente, inclusiv de ordin juridic, pentru a explica faptele întimplite, căutând nu numai cauzele, dar și pe responsabili declanșării uriașului incendiu care vreme de 52 luni a îndoliat umanitatea. Este adevărat că peste multe dintre evenimentele, ca și dintre personajele dramei de atunci, timpul a așternut un anume văl de uitare. Cercetările întreprinse cu asiduitate și revitalizezate în ultimul deceniu, ca urmare a deschiderii a noi arhive, au făcut să putem percepe, prin detalii și interpretări noi, semnificațiile și atmosfera acelor ani, să formulăm aprecieri mai profunde. Toate acestea, în condițiile unui interes sporit, inclusiv din partea publicului larg, demonstrează că problematica teribilei

confruntări de forțe militare din istoria începutului de secol XX, ale cărei repercusiuni s-au transmis până în zilele noastre, trezește încă un viu interes, iar învățămintele reieșite își dovedesc utilitatea. Actualitatea i-a fost confirmată chiar cu prilejul Congresului internațional de științe istorice de la Stuttgart din 1985, în cadrul căruia Primul război mondial a constituit obiectul dezbaterilor conferinței internaționale de istorie militară¹.

Prezentînd raportul general, cunoscutul istoric vest-german Andreas Hillgruber sublinia: „Acest război reprezintă... sfârșitul unei evoluții seculare a sistemului statelor europene de la Marea Revoluție franceză și domnia lui Napoleon I, pe cea mai mare parte a continentului european“.

Originile războiului nu pot fi explicate numai prin criza internațională survenită în

¹ România, membră a Comisiei Internaționale de Istorie Militară (CIHM), a participat — alături de celelalte 33 țări afiliate — la al X-lea colocviu al comisiei, din cadrul celui de-al XVI-lea Congres internațional de științe istorice de la Stuttgart (19-24 august 1985). Comunicarea președintelui comisiei române de istorie militară, general-locotenent dr. Ilie Ceausescu, intitulată *Relațiile comandamentului român cu comandamentele aliate în timpul primului război mondial*, a fost primită cu un deosebit interes de către participanți (vezi și *Magazin istoric*, nr. 8, 9/1986). Dezbaterile care au urmat au evidențiat caracterul just al războiului de eliberare și întregire națională, 1916-1918, purtat cu eroism de întregul popor român. Prestigiul școlii istorice românești a fost subliniat și prin re alegerea în funcția de vicepreședinte al CIHM a unui reprezentant al Comisiei române de istorie militară.

„Împărați pe care lumea nu putea să-i mai încapă...” (de la stînga la dreapta: Nicolae II, George V, Wilhelm II, Franz Iosif)

10 iulie-august 1914; ele sînt mult mai îndepărtate și profunde, le regăsim mai întîi în fenomenele care au marcat trecerea lumii la sfîrșitul secolului XIX de la stadiul capitalist monopolist la cel imperialist, caracterizată prin creșterea luptei de concurență pentru noi piețe de desfacere, pentru noi poziții economice și politice, pentru hegemonie nu numai la scara bătrînilor continent european, ci a întregii planete. Dezvoltarea inegală, în salturi, a statelor produsese modificări importante în raportul de forțe dintre marile puteri, însoțită lupta pentru sferele de influență în spațiul central și sud-est european, care luase proporții, una din formele ei de exprimare fiind și ceea ce îndeobște numim „bătălia pentru aliați” în preajma anului 1914; apoi nu trebuie uitată încercarea puterilor tradiționale, care dominau de veacuri politica Europei, de a-și menține sau redobîndi prestigiul politico-militar, în condițiile existenței unor interese, inclusiv dinastice, divergente; printr-o politică de forță pe plan extern se spera, totodată, să fie înlăturate parțial sau atenuate, cel puțin, crizele interne izbucnite pe fondul unui dinamism revoluționar deosebit, mai ales al ascensiunii mișcărilor muncitorești și socialiste. Planurile marilor puteri nu au putut însă bloca procesele obiective de realizare a unității național-statale independente a popoarelor aflate sub stăpîniri străine.

Vara anului 1914. Din cele 23 state europene existente, 20 erau monarhii, de la cele de tip constituțional la cele autocrate, și numai trei republici. Trei mari imperii includeau, între frontierele lor, cea mai mare parte a suprafeței continentului. Două dintre ele, rus și austro-ungar, erau multinaționale, adevărate închisori ale popoarelor, cum au fost caracterizate; cel de-al treilea, Imperiul german, fondat în 1871, deținea o suprafață politico-militară tot mai des contestată. Treptat, în evoluția societății europene se impuseseră o instabilitate generală — economică, socială, politică etc. —, a cărei expresie de fond consta într-o accelerată cursă a înarmărilor terestre și navale. De aici o atmosferă de tensiune în relațiile internaționale, continue regupări de forțe, între care cele două blocuri imperialiste, ale Triplei Alianțe și Triplei Înțelegeri, reprezentau realitatea esențială.

Pe cerul politic al Europei, brăzdat din ce în ce mai des de fulgere, se adunau norii grei, aducători de furtuni. În vara anului 1914, focul s-a aprins, cuprinzînd aproape întreaga Europă. Pretextul l-a constituit, după cum se știe, asasinarea la Sarajevo a moștenitorului tronului Austriei, arhiducele Franz Ferdinand, împreună cu soția sa, ducesa de Hohenberg. Pe fondul gravelor contradicții dintre principalele state capitaliste, evenimentele de la Sarajevo au dus, la o lună de la atentat¹, la izbucnirea primei conflagrații europene.

La 23 iulie 1914, Austro-Ungaria a adresat un ultimatum Serbiei, redactat în termeni inacceptabili pentru un stat suveran. I-a succedat declarația de război către Serbia, la

distanță de cinci zile. Astfel, a început așa-numita „săptămîină tragică” (28 iulie - 4 august), la capătul căreia războiul avea să se generalizeze. Mobilizarea generală în Rusia, asasinarea în Franța a lui Jean Jaurès, mobilizarea generală în Austro-Ungaria, ultimatumul german adresat Rusiei și Franței, mobilizarea generală în Franța și în Germania, declarația de război a Germaniei către Rusia, proclamarea neutralității României și a expectativei ei armate, declarația de război a Germaniei către Franța, apoi către Belgia, neutralitatea S.U.A., Norvegiei, Suediei și Elveției, declarația de război a Angliei și dominiilor sale către Germania sînt cîteva dintre actele de decizie adoptate în decurs de numai opt zile. Opt zile încărcate de istorie tensionată. Nimeni dintre cei care au avut responsabilitatea hotărîrilor grave luate în acel moment nu a bănuit durată și mai ales consecințele profunde ale conflagrației.

La 1 august, ambasadorul german la Petersburg declara ministrului Curții imperiale ruse: „Un război ar fi un enorm pericol pentru toate monarhiile”. Patru ani mai tîrziu, pe fundalul marelui conflict armat, în condițiile agravării situației de criză, ale victoriei Revoluției Socialiste din Octombrie și în urma intensificării mișcărilor de eliberare sau de întregire națională, se va consemna prăbușirea marilor imperii reacționare, ca o lege ineluctabilă a progresului istoric, pe ruinele lor afirmîndu-se cu putere noile state naționale, proces despre care Magazin istoric a scris în repetate rînduri.

Secvențele pe care vi le prezentăm, extrase din cartea istoricului francez Philippe Erlanger² (*Le Dernier Âge d'or de la Monarchie. Le crépuscule des rois. 1901-1914, Paris, 1985*), ne introduc, grație talentului de fin evocator al autorului, în atmosfera care domnea în acea „săptămîină tragică” în anturajul principalelor personaje responsabile de decizia finală. Autorul a avut intenția de a releva îndeosebi atitudinea și rolul monarhilor europeni în acele zile. El nu și-a propus să insiste asupra întregului ansamblu de factori care au generat războiul. Este o versiune mai puțin rigidă a faptelor, care aduce însă un plus de informații privind incapacitatea monarhilor europeni ale vremii, conduse de suverani depășiți de istorie, de a răspunde comandamentelor majore ale momentului³.

Dumitru PREDA

¹ „Diplomat, istoric, critic de artă, ziarist” — cum îl menționează dicționarul *Who's Who in France* —, Philippe Erlanger (1903-1987) a fost unul dintre cei mai îndrăgiți publiciști istorici francezi, alături de nume ca Alain Decaux, André Castelot, Duc de Castries, Marcel Brion, Duc de Lévis, Mirepoix, Maurice Druon, Pierre Gaxotte. Începînd din 1935, Philippe Erlanger a publicat numeroase lucrări consacrate istoriei Franței, dintre care amintim: *Henri III le Rôlant* (considerată cea mai bună scriere istorică a anului 1938), *Charles VII et son mystère*, *Louis XIII* (premiată de Academia franceză), *Buchingham. Monsieur frère de Louis XIV*, *Diane de Poitiers. L'étrange mort de Henri IV, le Massacre de la Saint-Barthélemy* (din care revista noastră a reproduces un fragment în nr. 3/1973) *la Rose sanglante. Louis XIV, Richelieu, Louis XIV au jour le jour* (*Magazin istoric*, nr. 6/1970), *Georges Clemenceau, Rodolphe II de Habsbourg*.

² Titlul și subtitlurile aparțin redacției *Magazin istoric*.

³ *Magazin istoric*, nr. 10/1974.

Un cec în alb

La ora cînd Europa se precipită orbește spre o sinucidere colectivă, care va fi, deopotrivă, și a monarhiilor absolutiste, să vedem în ce măsură participă fiecare dintre suverani la punerea în mișcare a războiului. „Istoria — a scris eseistul american Ralph Emerson — este plină de imbecilitățile regiilor și ale cercurilor conducătoare. Ei sînt o categorie de oameni de plîns, căci nu știu ce trebuie să facă”. Rareori, ca în 1914, atîtea ființe mediere au purtat coroană. La Berlin domnește un fanfaron lipsit de caracter și de inteligență, la Viena un octogenar cărui a se ascund realitățile supărătoare, la Petersburg un autocrat cu ochelari de cal, condus de o femeie dezechilibrată, la Londra un gentleman timorat și fără viziune.

Nici unul dintre acești oameni n-a dorit, în mod conștient, un război general. Să fi fost ei victimele unei fatalități istorice, să fi fost prinși într-o capcană? Fatalitatea, a spus Napoleon, este scuza proștilor. Să încercăm deci să analizăm comportamentul celor care, fără a fi totuși niște proști, s-au dovedit a fi inconștienți, slabi sau șovăielnici.

Multă vreme, Kaiserul a purtat principala, dacă nu cumva singura, răspundere a catastrofei. Această judecată maniheistă este desigur falsă. În mod cert era versatil și laș. De-a lungul anilor, a cedat gustului său pentru grandilocvență și s-a jucat de-a provocatorii, tocmai cu scopul de a-și ascunde lipsurile. Emoțiile îi întunecau judecata. Cea simțită cînd a aflat despre atentatul de la Sarajevo, din 28 iunie 1914, se va dovedi devastatoare. „Această crimă lașă și detestabilă... m-a zguduit pînă în fundul sufletului”, îi scrie cancelarului său, Bethmann-Hollweg. Detesta o Serbie care mișuna de teroriști, societăți secrete și își masacraser regele, pe Alexandru Obrenovici (la 11 iunie 1903). Nu se mai gîdea acum decît să răzbune crima supremă de care ea se făcuse vinovată.

În vreme ce el se agită la Berlin, ambasadorul său la Viena, contele Tschirschky, de-

parte de a înțelege această reacție, crede că trebuie să aplice politica din ultimii doi ani. Drept care telegrafiază guvernului său: „Nu scap nici o ocazie să dau sfaturi — pe un ton calm, dar ferm și serios — să nu fie adoptate măsuri pripite”. Furios, Wilhelm scrie pe marginea acestui raport frazele care îl vor împovăra în fața posterității: „Acum ori niciodată! Cine l-a autorizat să acționeze astfel? Este cit se poate de stupid!... Tschirschky să aibă bunătațe să renunțe la aceste idioțenii! Trebuie să terminăm cu sirbii, și cît mai repede!”

Informații despre starea de spirit a marelui aliat, contele Berchtold, prim-ministru și ministru de externe al Austro-Ungariei, pînă atunci foarte circumspect, și ministrul prezident al Ungariei, Tisza István, ostil războiului, se vor alătura partidului războinic al statului major. Îmbrobodit, Franz Iosif acceptă să scrie Kaiserului o scrisoare, pe care ambasadorul Austriei la Berlin, contele Szögyeny, o remite, la 5 iulie, destinatarului. Mesajul, relativ rezonabil, are o încheiere incendiară: întrucît Serbia este pivotul politicii panslave, ea trebuie eliminată ca factor politic din Balcani. Ceea ce pare a-l dezmetici un pic pe Kaiser. Avînd în vedere „serioasele complicații” pe care le poate antrena o asemenea linie de conduită, trebuie — spune el — să-și consulte cancelarul. Ambasadorul Szögyeny are șansa — neșansa pentru umanitate — să fie reținut la dejun. În timpul mesei, reușește să invîrtă din nou girueta imperială. El telegrafiază triumfal la Viena: „Maiestatea Sa m-a autorizat să menționez în raportul meu că putem conta pe sprijinul total al Germaniei... Majestatea Sa mi-a spus că înțelege foarte bine cît de greu i-ar fi împăratului — a cărui iubire pentru pace — cunoaște — să invadeze Serbia, dar dacă el este într-adevăr sigur că o acțiune militară contra Serbiei ar fi necesară, Majestatea Sa ar regreta ca noi să lăsăm să ne scape această ocazie, atît de favorabilă”.

Este un „cec în alb”¹.

¹ Despre relațiile Wilhelm II — Franz Iosif, vezi *Magazin istoric*, nr. 9/1982.

Cancelarul Bethmann-Hollweg, pe care unii istorici îl consideră responsabil de tot răul provocat, nu ridică obiecții. În realitate, situația îl depășește. Cînd predecesorul său, von Bülow [cancelar între anii 1900-1909]², îl va întreba, mai tîrziu:

— De fapt, ce s-a întîmplat?

El va răspunde:

— Nu știu, n-am înțeles nimic.

Kaiserul nici nu se gîndește măcar să-și reunească Consiliul privat. După faimosul prînz, convoacă doar, la Potsdam, cîțiva militari, printre care pe ministrul de război Falkenhayn și pe căpitanul Zenker, reprezentantul statului major al flotei. Șefii cei mari sînt în vacanță, iar secretarul de stat de la externe, Jagow — în voiaj de nuntă. Kaiserul nu consideră util să-i consulte. Vor fi doar preveniți, fără a fi chemați. În cursul reuniunii, doar Falkenhayn formulează cîteva rezerve, asupra cărora nu insistă, de altfel. Nici vorbă de Reichstag.

Istoricul francez Pierre Renouvin (1893-1974) a scris: „Intervenția Rusiei alături de Serbia, probabilă sau doar posibilă, a fost luată în calcule de germani”. „Călcule”? Wilhelm, este lucru știut, are obișnuința de a-și confunda dorințele cu realitățile. El oferă acum o nouă dovadă în acest sens, fără ca nimeni să îndrăznească sau să intenționeze să-i deschidă ochii. Nu se îndoește — spune el — că conflictul va putea fi localizat. Țarul nu va face nici o mișcare. Nu va lua partea regicizilor tocmai el, care se află sub amenințarea permanentă a regicizilor³. Pe de altă parte, armatele sale nu vor fi gata înainte de doi ani. În orice caz, indignarea generală a Europei față de Serbia îl va împiedica să-i ia apărarea.

^{2,3} *Magazin istoric*, nr. 7/1970, 11, 12/1983; 6-11/1975.

Wilhelm nu discută, se pare, de Anglia. În mintea lui, abținerea britanică se subînțelege. Nu i-a spus lui regele George V că între ei nu va fi niciodată război? Kaiserul trebuie să înțeleagă, a doua zi, 6 iulie, croaziera sa obișnuită în Scandinavia. Vrea să renunțe la ea, dar cancelarul său îl convinge să-și schimbe hotărârea. După părerea sa, celelalte puteri trebuie să fie convinse că Austria acționează de capul ei, fără acordul Germaniei. Kaiserul se va găsi astfel în postura de arbitru. De aceea, vacanța sa, cele ale șefilor militari și a lui Jagow sînt indispensabile.

Wilhelm nu se alătură ușor punctului său de vedere. Discreția lor, adesea foarte aprinsă, va dura mai multe ore. În sfîrșit, cancelarul biruie și, pe 6 iulie 1914, la 9.15, suveranul se îmbarcă pe „Hohenzollern”. Pe 10 iulie, Kaiserul află că Tisza vrea să trimită un ultimatum Serbiei. Monarhul are o nouă criză de furie: „Să te porți ca un gentleman cu niște asasini, după toate cele întâmplate! O prostie!” Aducă, infantil, acestui comentariu: „Sînt contra tuturor consiliilor de război, căci întotdeauna cel mai timid iese triumfător. Semnat Frederic cel Mare”. Patru zile mai tîrziu, își regăsește calmul. Tisza care, spre deosebire de Berchtold, „primul-ministru austro-ungar, nu vroia „cereri imposibile”, a luat decizia, scrie Tschirschky, „să dea un aviz favorabil războiului”. Ultimatumul său nu va fi trimis înainte ca Poincaré, președintele Republicii franceze, aflat în vizită oficială la Petersburg, să fi părăsit Rusia. Ceea ce amină scadența pe 24 iulie. „Păcat!”, notează cel ce va fi numit Seniorul războiului. Cu toate acestea, se declară mulțumit de Tisza: „În fond, este un bărbat adevărat!”.

Dar iată că Anglia, pînă atunci aproape indiferentă, începe să se agite. Sir Edward Grey, secretarul de stat al afacerilor externe, convoacă pe ambasadorul Germaniei la Londra, prințul Lichnowsky, și îi notifică că el contează pe Germania pentru a împiedica Austria să treacă granița. Independența sîrbă trebuie ocrotită. Lichnowsky este un pacifist convins. Kaiserul explo-

dează încă o dată citind depeșa sa, în realitate atît de naivă: „Sînt sigur că influența Voastră la Viena va reuși să impună suprimarea unor cereri inacceptabile. Aici (la Londra) circulă drept știre sigură că noi nu ne vom asocia unor cereri care ar avea în mod evident ca scop să conducă la un război”.

Nu este chiar modalitatea de a-l domoli pe Kaiser: „Iată un exemplu stupefiant de insolență britanică! Problema nu îl privește pe Grey, este afacerea Maiestății Sale Franz Iosif... Mă așteptam la această depeșă și nu sînt surprins. Este exact maniera britanică de a da ordin pe un ton condescendent și plin de înțelepciune. Insist ca ea să fie respinsă”.

Marea greșală

În seara de 23 iulie, Austria trimite ultimatumul său Serbiei. A doua zi cancelarul Bethmann-Hollweg, întîlnindu-l pe von Bülow, îi reamintește, protește, cuvintele suveranului său:

— Țarul nu poate acorda sprijin unor regicizi.

Fapt stupefiant, Bethmann-Hollweg uită să îl informeze pe Wilhelm despre ultimatumul austriac. Împăratul află vestea pe 25, prin intermediul unei agenții! Wilhelm aplaudă fermitatea Vienei, dar teama pune stăpînire pe el și, ca întotdeauna, teama îl incită la braveade. Suferind peste măsură, urcă pe puntea iahului său, perorînd fără încetare, în vreme ce, clipă de clipă, ia cunoștință de noi și noi depeșă. Principalele știri vin tot de la Londra. Dacă poporul englez se interesează, deocamdată, prea puțin de acest nou incident balcanic, Grey deplînge tonul ultimatumului și, mai ales, intervalul derizoriu de 48 ore lăsat Serbiei. El propune să intervină pentru a obține o prelungire („Inutil!”, notează Kaiserul). Grey sugerează ca, dacă apare o stare de tensiune între Austria și Rusia, celelalte patru puteri — Anglia, Germania, Franța, Italia — să se reunescă într-o conferință de mediere. „Superfluu!” scrie Wilhelm. Ceea ce va fi marea sa greșală.

Lichnowsky, ambasadorul german la Londra, subliniază că, în cazul unui atac contra Serbiei, localizarea conflictului va fi de domeniul gîndurilor pioase. Kaiserul nu ține cont. Se indignează cînd află că primul ministru austriac Berchtold l-a convocat pe însărcinatul cu afaceri rus („Va lăsa o impresie de slăbiciune!”). De teamă sau din fanfaronadă, ordonă regrouparea flotei în canalul Kiel și decide să se întoarcă la Berlin.

Cancelarul său, care se teme de toanele imperiale, deși este foarte contrariat, continuă imperturbabil politica „localizării” și pe cea a aparentei inocențe a Germaniei. Ceea ce nu-l împiedică să telegrafieze la Viena: „Ruptura cu Belgradul trebuie să fie urmată imediat de o declarație de război”. Reîntors din călătorie, secretarul de stat german Jagow aranjează ca Austria să nu afle de amenințarea engleză privind ruperea relațiilor diplomatice înainte de deschiderea ostilităților. Bethmann nu ia în serios avertismentul venit de la Londra. Dimpovtriv, îi semnaleză Kaiserului că *Home Fleet* (Flota metropolitană) s-a dispersat după manevre și deci regrouparea flotei germane ar fi inoportună.

Wilhelm devine ceva mai lucid. El scrie: „Mobilizarea de la Belgrad poate antrena mobilizarea rusă, care va avea drept consecință pe cea a Austriei. În acest caz, trebuie să-mi concentrez forțele pe uscat și pe mare. Iată ce n-a reușit încă să înțeleagă cancelarul, care este un *civil*”. Și subliniază cu dispreț cuvîntul *civil*. Bethmann insistă: „Eu cred că noi trebuie să ne păstrăm calmul și să urmărim localizarea”. Wilhelm răspunde persiflînd: „O mobilizare calmă, iată într-adevăr ceva nou”. Totuși, el nu știe că, din 25 iulie, mobilizarea rusă a început discret. Cînd se întoarce la Potsdam, pe 27, Wilhelm este furios pe cancelarul său. Potrivit lui von Bülow, acesta i-ar fi prezentat demisia sa, la care suveranul i-ar fi răspuns:

— Dumneata ai făcut supa asta! Dumneata să o mănînci!

Este evident o fabulă, pentru că Bethmann va continua

să gătească supe ca un bucătar începător și îndărătnic și va ajunge să-și neutralizeze stăpînul.

Cine poartă răspunderea?

Pe 27 iulie, Serbia acceptă toate clauzele ultimatumului, în afară de una (polițiști austrieci la Belgrad), restricție inspirată poate de Rusia. La prinz, faptul este cunoscut la Berlin. Cancelarul sau mai curînd secretarul de externe, Jagow, fac în așa fel încît Wilhelm, atunci la Potsdam, să afle vestea abia a doua zi dimineața! Ei nu înțeleg deloc că situația se află în mod radical în curs de modificare. Pînă atunci, în ochii opiniei publice, Serbia purta responsabilitatea crimei. Dacă acum Austria nu se declară mulțumită cu acceptarea ultimatumului ei, va dovedi că urmărește avantaje teritoriale și că Germania o încurajează. Grey, secretarul de externe britanic, notifică acest lucru ambasadorului german la Londra, Lichnowsky, dar cancelarul Bethmann, transmițînd această ultimă știre primului ministru austriac, Berchtold, nu-i spune un cuvînt pentru a-l tempera.

Cu totul diferită este reacția Kaiserului, care simte o teribilă ușurare. Tripla Alianță tocmai a reputat o mare victorie diplomatică, și el nu și-a dorit niciodată altceva. Va putea să se arate conciliant, fără a-și pierde prestigiul, înăbușînd anxietatea profundă care îl torturează.

Anxietate pe care depeșa din Londra o dusese la paroxism. El notează:

— Un rezultat strălucit pentru un interval de numai 48 ore! Este mai mult decît puteam spera!... După un asemenea rezultat, n-aș fi decretat niciodată mobilizarea!

Încă de la început, în loc să dea instrucțiuni clare, s-a mărginit să își exprime isteria pe marginea depeșelor. Acum, scrie un lung memorandum spre folosința cancelarului. „Orice pricină — declară el în esență —, a dispă-

rut. Deocamdată să se transmită la Viena că *orice pricină de război a dispărut*, dar că este necesară în mod incontestabil o garanție a faptului că promisiunile vor fi respectate. Acest rezultat ar putea fi obținut prin ocuparea temporară a Serbiei”.

Dar vai! este 28 iulie 1914, ora 10 dimineața, or, la 11, Austria declară război Serbiei. Cancelarul Bethmann primește ordinele împăratului abia la începutul după-amiezii. Și, greu de crezut, el le denaturează în telegrama pentru Viena. Omite cuvintele esențiale „orice pricină de război a dispărut” și dă intervenției sale tonul unui simplu sfat. Nu vrea să bruscheze Austria. Încercînd în bunele sale relații personale cu Grey, rămîne convins că Anglia nu va merge prea departe.

Or, în cursul acestei după-amiezi, se răspîndește zvonul despre începerea mobilizării rușilor. Teamă se infiripă în sufletul cancelarului și, desigur, ea repune stăpînire pe Kaiser. Acesta din urmă trimite țarului o lungă telegramă. El încheie: „Sper tare mult că Tu mă vei ajuta în eforturile mele de aplanare a dificultăților ce mai pot apărea. Prietenul și vărul tău sincer și devotat, Willy”.

Nicolae II, tot atît de speriat, îi telegrafiază la rîndul său: „În acest moment foarte grav, te chem în ajutor. S-a declarat un război infam unei țări slabe. În Rusia, indignarea este uriașă și eu o împărtășesc. Prevăd că în curînd presiunea exercitată asupra mea va crește într-atît, încît voi fi obligat să iau măsuri extreme, care vor conduce la război. Te rog, în numele vechii noastre prietenii, să faci tot ceea ce îți stă în putință pentru a-i opri pe aliații Tăi, înainte de a fi prea târziu. Nicky”.

Acest strigăt de alarmă nu-și atinge ținta. Wilhelm vede aici o tentativă de „a deplasa răspunderea războiului pe proprii săi umeri”.

Totuși, el insistă într-o a doua telegramă către Nicolae: „Eu cred că un acord direct între guvernul Tău și Viena este posibil și de dorit și, așa cum ți-am telegrafiat deja, guvernul meu continuă acțiunea sa în favoarea acestei idei. Desigur, măsurile militare adoptate de Rusia vor fi considerate de Austria drept o amenințare... Ele vor compromite poziția mea de mediator...”

Wilhelm cade din nou pradă unei stări de agitație violentă, cum se întâmplă cu cei nehotărîți, în fața unei alegeri cruciale. Învînuiește Austria, despre care spune că „el [Wilhelm] nu știe ce vrea”. Îl face răspunzător pe cancelar care a condus atît de prost afacerea. Amiralul von Tirpitz, ministrul marinei, căruia îi expune nemulțumirile sale, îi dă dreptate și îl sfătuiește să îl înlocuiască imediat pe Bethmann. Ar fi poate salvarea, dar Wilhelm, prea agitat, nu poate lua o asemenea măsură. Îi răspunde că Bethmann se bucură de un mare credit în Europa.

În această privință, o deplorabilă neînțelegere îi dă curaj. Revenind de la Londra, fratele său, prințul Henric de Prusia, îi scrie din Kiel că s-a întreținut cu regele George V: „Georgie vrea să vadă conflictul dintre Austria și Serbia localizat și speră că Germania va accepta medierea celor patru puteri, pentru a reține Rusia... A mai spus, ca să-i citez propriile cuvinte: «Vom încerca tot ce ne va sta în putință, pentru a ne menține în afara conflictului și a rămîne neutri. Sint convins că această declarație a fost făcută în mod foarte serios». Cei doi frați au aceeași tendință de a vedea sau a auzi lucrurile așa cum le doresc. „Georgie” ar fi fost surprins să afle ce efect au produs cuvintele sale — de altfel deformate — asupra vărului său, Kaiserul „Willy” uită, în fond, că

(Continuare în p. 56)

Orsini contra Colonna

JACQUES HEERS

Aseclii, lupte de stradă, în spatele baricadelor, conflicte între facțiuni, interminabile războaie civile între familii, victorii și eșecuri, încheiate cu veritabile masacre, incendii și exiluri. Sînt fapte și evenimente frecvent înregistrate de cronicile orașelor medievale italiene¹.

Cînd vorbesc despre cetățile din Italia de centru sau de nord, cronicarii amintesc despre existența a sute de turnuri. Conte Gozzadini, într-o lucrare de mare rigurozitate științifică, apărută în veacul XIX, menționa 200 turnuri pentru Bologna anilor 1270, iar Gregorovius, istoric german din aceeași perioadă, 900 turnuri pentru Roma aceluiași secol XIII.

Aceste întăriri erau urmarea faptului că, la Neapole și Florența, la Roma și Genova, de fapt, în întreaga Italie medievală, cu excepția Veneției, orașul-republică, clanurile familiale își disputau puterea. Fortificațiile contrastează cu imaginea de oraș prosper, deschis, care adăpostea, în sec. XIII-XIV, oameni ai bisericilor sau nobili pașnici, ducînd o viață patrilahală, în mijlocul familiilor lor. În toate orașele Italiei medievale nu găsim nici măcar o locuință obișnuită. Cei bogați își înzestrau casele cu veritabile sisteme de apărare, cu turnuri crenelate, cu ziduri groase, cu donjonuri masive, uneori consolidate cu contraforturi.

În același timp, prin forța lor armată, clanurile exercitau presiuni asupra conducerii orașelor și a bisericilor.

Ele susțineau că își trag rădăcinile din timpuri străvechi: familia Capocci, de pildă, pretindea că descinde din Cornelia, mama Gracchilor (sec. II î.e.n.), Annibaldi... din Hannibal (sec. III-II î.e.n.)! Cînd, în 1344, trei „arbitri“ au trebuit

să decidă care sînt mai... nobili, conții San Eustachio sau seniorii de Venturini, ei s-au pronunțat în favoarea primilor, care treceau drept descendenții Octaviei (40-63), fiica împăratului Claudiu, în timp ce ceilalți se trăgeau doar din Alberic, „principe al tuturor romanilor“, mort în 954.

Acești orgolioși nobili — care își extindeau influența și își impuneau jurisdicția asupra unor întregi cartiere ale Romei — dețineau un număr considerabil de fortărețe, de fapt, monumente ale Imperiului, intrate mai mult sau mai puțin în ruină.

Singur Capitoliul se pare că nu a fost ocupat de clanuri, poate pentru că era rezervat adunărilor și festivităților colective. În piața lui, la sunetul clopotelor, se convoca un parlament „popular“, care era însărcinat cu ratificarea marilor decizii.

În rest, Roma, sediul suveranilor pontifi, era dominată de fortificații familiale. Cîmpul lui Marte, de pildă, era literalmente acoperit cu fortărețe. În tot sec. XV, familia Orsini a stăpînit nordul orașului, cu teatrul lui Pompei și mausoleul lui Hadrian, iar de pe celălalt mal al Tibrului acestui clan i-a ținut pleci familia Colonna, instalată pînă la mausoleul lui Augustus. Colosseumul a aparținut, vreme îndelungată, familiei Annibaldi. Frangipani au ocupat marele etre, arcurile lui Constantin și Titus, Capocci — termele lui Traian. Întreaga zonă era un adevărat cîmp de luptă, pe care se înfruntau, fără încetare, ambițiile și orgoliile clanurilor.

Mai toate familiile aristocrate se înversunau pentru numele ptelelor pe care le stăpîneau. Se spunea: oamenii cutărei sau cutărei piazza, iar cronicarii menționau războaiele civile dintre ...30 ptele.

În această Italie prădă violenței și dezordinii, existau oameni care visau la o viață prosperă în limyete. Cola di Rienzo, un prieten al lui Petrarca, se gîdea la momentul cînd puterea va fi luată din mîna nobililor, responsabili de jafurile și cruzimile din Roma, cînd șefii bandelor vor fi închiși și se va face dreptate, exilîndu-i în afara granițelor țării în primul rînd pe membrii familiilor Orsini și Colonna.

În românește de
Beatrice KISELEFF

PASIUNE PENTRU ISTORIA ROMÂNIEI

Printre participanții la Adunarea generală a Asociației Internaționale de studii sud-est europene (AIESEE), desfășurată la București, între 31 martie și 2 aprilie 1988, s-a numărat și prof. univ. dr. Semavi Eyice, președintele al Secției de arheologie și istoria artei a Facultății de litere de la Universitatea din Istanbul — unde predă istoria artei bizantine —, membru al Institutului arheologic german și membru asociat al Academiei Regale din Belgia. Cu acest prilej, domina sa a avut amabilitatea să vorbească redactorului nostru Dorin Matei despre preocupările pe care le are față de istoria țării noastre.

— Am avut ocazia să vizitez România pentru prima oară în anul 1962. De atunci, am cunoscut pe mulți dintre colegii mei români, între care acad. Emil Condurachi, Corina Nicolescu, prof. Mihail Berza, Răzvan Theodoreseu. Citișem mai înainte cărțile lui Nicolae Iorga, Gheorghe Brătianu și Orest Tafrali. Ca să vă dați seama de interesul pe care îl port istoriografiei române, am să vă relatez că am comandat lucrarea lui Nicolae Iorga *Istoria vieții bizantine* prin intermediul căpitănului unui cargou turc ce mergea în portul Constanța. Eram pe atunci elev de liceu. Tot în vremea aceea am găsit la un anticar din Istanbul cartea aceluiași autor *Istoria poporului român*.

Am ținut în două rînduri conferințe la București; prima oară despre influențele orientale — mai ales bizantine și otomane — în arta românească, iar a doua oară, în cadrul unui ciclu UNESCO, despre influențele occidentale în arta otomană.

În cei 25 ani ce s-au scurs de la înființarea, din inițiativa României, a AIESEE, aceasta a contribuit în mare măsură la apropierea dintre popoarele sud-estului Europei, iar istoricii au găsit în congresele organizate de Asociație un cadru extrem de propice pentru a realiza un fructuos schimb de idei.

¹ Specialist recunoscut în istoria evului mediu occidental, profesor la Sorbona, Jacques Heers a publicat mai multe lucrări în domeniul său: *Le clan familial au Moyen Âge* (1974), *Christophe Colomb* (1981), *Marco Polo* (1983). Textul de față este reproducut, într-o formă prescurtată din revista *L'histoire*, nr. 70 septembrie 1984).

File din cronică rezistenței din Malaysia **1945. DRUMUL SPRE LIBERTATE**

GURCHAN SINGH

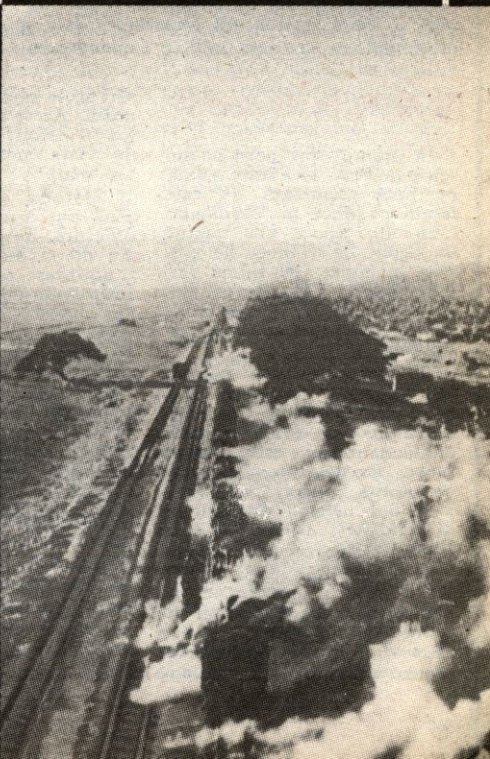
Infanteria japoneză pătrunde în Singapore

Atacul declanșat în dimineața zilei de 7 decembrie 1941 de flota japoneză împotriva bazelor navale americane de la Pearl Harbor¹ marca intrarea Japoniei în cel de-al doilea război mondial, alături de Germania și Italia. Scopul urmărit de guvernul militarist japonez fusese anunțat dinainte: crearea „Marilor sfere de coproșperitate a Asiei orientale”. Prin aceasta se urmărea înglobarea unor imense teritorii — Vietnam, Laos, Kampuchea, Thailanda, Malaysia, Indile Olandeze, Australia, Noua Zeelandă, India și Siberia Orientală — în imperiul japonez.

Malaysia și Singapore dețineau o poziție strategică deosebită, care permitea celui ce le-ar fi stăpinit să controleze accesul atât spre Birmania și India, cât și spre Indile Olandeze și Australia. De aceea, ele au reprezentat un obiectiv prioritar pentru comandamentul japonez. Forțele nipone au debarcat la 7 decembrie 1941 în peninsula Malacca în zona istmului Kra, la Songkhla și Patani. Agresorii japonezi au ajuns la Kuala Lumpur la 7 ianuarie 1942, iar în noaptea de 8/9 februarie au forțat strimtoarea Johore pentru asaltul final asupra fortăreței Singapore², cea

¹⁻² Magazin istoric, nr. 5-12/1983; 2/1967.

Forțele aeriene britanice atacând linia de comunicație niponă

mai puternică bază aeronavală fortificată din Asia, aflată sub controlul englezilor.

La 15 februarie 1942, orele 17, generalul Percival, comandantul suprem al forțelor navale britanice din Malaysia, și generalul Yamashita se întâlneau în vederea semnării actului de capitulare. Malaysia a fost cucerită după 54 zile de luptă, în cursul cărora britanicii au pierdut 25 000 oameni, iar japonezii 4 000; la Singapore s-au predat japonezilor 130 000 oameni.

Vreme de aproape patru ani, populația Malaysiei a cunoscut regimul de ocupație japoneză, de tip polițienesc, dur și antiuman. Japonezii au introdus munca forțată în porturi, la instalațiile militare, la construirea căilor ferate. Ca urmare a jafului economic și, totodată, a condițiilor speciale impuse de război, plantațiile au fost neglijate, producția de orez a scăzut cu o treime, ducând la înfometarea maselor, iar sporul de populație, care în 1941 era de 100 000 oameni, a ajuns la 10 000 în 1945. Împotriva ocupantului s-a organizat o rezistență din ce în ce mai activă. Forța principală a constituit-o Armata Populară Malaysiană Antijaponeză (M.P.A.J.A.), încadrată mai ales cu militanți ai Partidului Comunist din Malaysia. Beneficiind de ajutorul material englez, precum și de instruire specială din partea ofițerilor britanici parașutați sau debarcați în zonă, M.P.A.J.A., ale cărei efective au crescut de la 3 000 luptători în 1942 la peste 7 000 în 1945, a desfășurat 340 acțiuni de luptă contra forțelor japoneze, anihilând câteva mii de soldați și ofițeri inamici, a cules și transmis importante date și informații cu caracter militar comandamen-

tului britanic și a creat printre ocupanți o stare generală de insecuritate și teamă.

Caracterul larg al rezistenței este evidențiat și de faptul că din 1942 și pînă la sfîrșitul războiului au căzut în luptă peste 50 000 participanți la mișcarea antijaponeză. Mai puțin cunoscută este contribuția unor grupuri restrinse de patrioți, cum a fost cel al lui Gurchan Singh. Acesta, de origine indiană, dar născut în 1914 în Malaysia, era detectiv de poliție în momentul instalării ocupației japoneze. Hotărît să nu se retragă împreună cu forțele britanice, el a rămas în spatele liniilor inamice, organizînd pe cont propriu, sub numele conspirativ de Singa (Leul), un grup de rezistență alcătuit din patrioți de origine malaysiană, indiană și chineză, proveniți din cele mai diverse medii sociale: muncitori, funcționari, mici comercianți, medici, ziaristi, polițiști etc. Între 15 ianuarie 1941 și 9 martie 1945 a tipărit 854 manifeste antijaponeze, a aruncat în aer trenuri și a cules informații despre inamic. Capturat de japonezi în noaptea de 4 martie 1945, în urma unui denunț, Gurchan Singh a reușit să fugă imediat de sub escortă. Urmărit îndeaproape de Kempelei, poliția secretă japoneză, el a fugit din Singapore la 23 aprilie și, după ce a străbătut un drum de 1 500 km, a ajuns la Moulemein — oraș situat la granița dintre Thailanda și Birmania — în luna iulie, în toilă luptelor duse de aliați pentru eliberarea acestui teritoriu de sub ocupația japoneză.

Din memoriile sale, publicate după război sub titlul Singa, The Lion of Malaya (Singa, leul din Malaysia), prezentăm în continuare câteva fragmente, cu titlul și subtitlurile noastre.

Ne apropiem de graniță

În drumul spre nord ne-am oprit la Prai, localitate aflată pe linia secundară de cale ferată ce duce în Thailanda. Cum am ajuns, am căutat un agent de-al meu, de meserie pompier, pe nume Sohan Singh. I-am cerut patru bilete de tren pînă la Alor Star, mai aproape de frontieră.

— Este imposibil să călătorești cu trenul fără acte, ne-a spus Sohan Singh. Nu veți putea trece de Sungei Patani, unde controlul este foarte sever. Există totuși o cale. Să ocoliți Sungei Patani, să-rind din mersul trenului și să străbateți drumul pînă la Alor Star pe jos, prin junglă.

A doua zi dimineața ne-am dus la gară cu jumătate de oră înainte de plecare să stăm de vorbă cu mecanicul. Ne-am înțeles cu el să încetinească mersul trenului ca să putem

sări acolo unde jungla era mai deasă. Acest serviciu ne-a costat 50 dolari, însă fiind vorba de viața noastră, prețul nu era mare.

Călătoria a decurs normal pînă am ajuns la stația de dinainte de Sungei Patani. Eu m-am dus la mecanic să îi amintesc ce avea de făcut. Întorcîndu-mă la locul meu, am observat cîțiva agenți japonezi de la controlul pașapoartelor, care se suiau în tren și începeau să verifice pasagerii. Le-am spus imediat camarazilor mei că trebuie să ajungem la Ali și să-i spunem ce se întîmplă. Acesta ne-a adăpostit în cabina locomotivei.

Cînd mai aveam o milă pînă la Sungei Patani, l-am rugat să încetinească și am sărit cu toții pe marginea terasamentului. Am ajuns la Alor Star a doua zi, puțin înainte de amiază. Merseserăm vreme de 24 ore, iar picioarele ni se umflaseră și ne dureau.

S-au mai scurs câteva zile pînă ce am putut merge din nou normal. Între timp, am aflat că Padang Besar, o localitate situată la granița dintre Malaysia și Thailanda, se afla la numai 80 km distanță dar era aproape imposibil să treci de controlul autorităților dacă nu aveai pașaport. Am propus deci să rămînem fie în Alor Star, fie în împrejurimile sale, pînă ce vom fi găsit vreun mijloc de a străbate clandestin Padang Besarul.

De mare ajutor în această perioadă ne-au fost informațiile pe care le primeam în permanență de la membrii de nădejde ai rețelei mele, cu care nu încetasem să mențin legătura. Într-o zi, m-a căutat Teja Singh, unul dintre cei mai devotați agenți ai mei. De la el am aflat că Black, un agent în solda japonezilor, pe care îl cunoscusem cîndva la Kuala Lumpur,

se afla acum pe urma mea. Din spusele lui Teja, nu aveam dușman mai înfocat. Tentativa recompensei de 100 000 dolari constituia adevăratul motiv al inversunării lui Black. Situația era critică, deoarece, după spusele lui Teja, japonezii îmi luaseră deja urma la Ipoh, apoi la Taiping, iar de acolo până la Alor Star, unde ne aflam acum, distanța era scurtă. Black avea o poză de-a mea pe care o arăta tuturor.

După discuția cu Teja m-am înflinit cu un alt vechi prieten din Ipoh, un chinez pe nume Ku Siang, de la care am aflat că o firmă japoneză exportatoare de orez, denumită „Daimaru”, tocmai dăduse anunțuri pentru angajarea de personal. Am comunicat lui Bul, Bala și Kitchey, mușchetarii mei, vestile aflate de la Ku Siang. I-am convins destul de greu să accepte ideea de a lucra pentru japonezi. Bul dorea să continuăm imediat drumul spre nord, Kitchey obiecta că nu cunoștea limba japoneză, iar Bala era îngrijorat că nu vom putea spune japonezilor o istorie suficient de credibilă, care să compenseze lipsa actelor. Până la urmă i-am convins să ne încercăm norocul.

În aceeași după-amiază l-am vizitat pe directorul firmei. Am făcut o plecăciune adâncă și cu toată smerenia de care eram în stare i-am spus în malaieză: „Stăpîne, am aflat că aveți posturi libere și am îndrăznit să vin pentru a vă solicita un post. Mă așteaptă jos trei prieteni dornici să muncească, numai să le dați o slujbă”.

Directorul mi-a spus să ne prezentăm a doua zi dimineața cu cereri scrise de mîna noastră, în limba engleză, ceea ce am și făcut. Dimineața însă, directorul lipsea. Am luat loc și l-am așteptat.

— Băieți, nu fiți nervoși... le-am spus tovarășilor mei. Amintiți-vă de cuvintele lui Pandit Nehru și păstrați-le adînc în memoria voastră: „Succesul nu ocolește pe cei îndrăzneți, însă rareori se arată celor șovăielnici”. Nu uitați că trebuie să spunem toți a ceeași poveste. Cînd a sosit directorul, noi încă ne repetam rolurile.

Ne-am sculat cu toții în picioare, ne-am plecat adînc, iar el ne-a răspuns scurt la salut. Ca purtător de cuvînt al grupului, i-am prezentat cererile noastre de angajare.

— Nu mai am posturi libere pentru voi aici, ne-a spus, însă mai am cîteva disponibile în filiala mea din Perlis. Ați mai fost acolo?

La răspunsul meu negativ s-a ridicat în picioare și mi-a arătat o hartă a Malaysiei, care atrîna pe peretele din spatele său.

— Uitați-vă, acolo e statul Perlis, iar aici e micul tirg Arau, unde avem noi filiala din Perlis. Dacă vreți, vă pot angaja acolo.

Jocul continuă

Mi-a sărit inima din piept de bucurie. Ne apropiam astfel cu 45 km de frontiera thailandeză, aflată la numai 30 km dincolo de Arau.

Ca să ne atragă, directorul ne-a asigurat că vom fi bine plătiți și vom primi pe satureate rații de pește, orez și țigări, care nu se găseau, precum și locuință. În cele din urmă, după ce m-am prefăcut că ezit, am acceptat propunerea.

A doua zi dimineața ne-am prezentat încărcăți cu modestele noastre bagaje la firmă, unde ne aștepta o mașină care să ne ducă la Arau. Imediat ce am sosit acolo, ne-am prezentat în fața subdirectorului firmei „Daimaru” din Arau și i-am arătat o scrisoare redactată în japoneză din partea șefului.

— Dumneata vei fi supra-vegheorul general aici, mi-a spus, uitîndu-se la scrisoare. Treaba dumitale este să administrezi moara de orez aflată la un kilometru depărtare. Trebuie să-mi întocmești un raport zilnic privind prezența lucrătorilor.

Într-una din zile am reușit să obțin un exemplar dintr-un ziar editat la Penang și am aflat că japonezii făceau reclamă pentru angajarea de muncitori în Thailanda. Acest anunț sosea la momentul potrivit și ne oferea cea mai bună cale de a ieși din Malaysia, mai sigură decît trecerea clandestină a frontierei.

Pe la sfîrșitul lunii mai 1945 am primit o vizită de la Teja Singh. Am căutat o cafenea pustie unde să putem sta de vorbă nestingheriți.

— Trebuie să-ți iei colegii și să plecați imediat, mi-a spus. Cordonul japonezilor se strînge tot mai tare în jurul tău. Acum ești cu te afli undeva pe lângă Alor Star. M-am întilnit din nou ieri cu Black și mi-a spus că pornește spre Alor Star.

— Ți-a spus cum a descope- perit că sînt la Alor Star? l-am întrebat.

— Da. Mi-a spus că a reușit să pună mîna pe Bagh Singh, unul din agenții tăi de la căile ferate, un paznic cred, pe care japonezii l-au torturat pînă cînd a mărturisit că te-ai dus la Alor Star.

Curînd după aceea întrevedere, șeful meu japonez m-a chemat la el în birou, ca să-mi spună că era zi de plată și trebuia să-i anunț pe toți muncitorii. Era tocmai șansa pe care o așteptam. I-am informat pe muncitori că vor fi plătiți și i-am anunțat și pe cei trei prieteni ai mei că urma să plecăm la noapte din Arau spre Penang, cu trenul militar care pornea la miezul nopții. Adeseori garnitura acestuia era compusă și din vagoane goale; trebuia să ajungem la unul din ele, să sărim înăuntru și să ținem ușa închisă pînă soseam la Penang. În aceea noapte am avut din nou noroc, deoarece a plouat puternic. Un asemenea potop i-a ținut pe japonezi în casă, și, mai cu seamă, departe de gară. Puțin după ora 22 am pornit prin ploaie. Imediat după miezul nopții a sosit și trenul așteptat (un marfar al armatei), ne-am suit degrabă într-un vagon gol și-am tras ușa după noi.

Am așteptat pornirea cu sufletul la gură, răsufîind ușurați cînd, în sfîrșit, trenul s-a pus în mișcare. Mai aveam însă de trecut un obstacol la Sungei Patani de unde săriserăm din tren cu cîteva săptămîni în urmă. La patru dimineața era puțin probabil ca japonezii să umbre într-un vagon gol, dar cine putea ști? Cînd trenul a oprit în stație au început să ne curgă sudori reci. Auzeam

de afară vocile japonezilor și întrezăream, luminată de un felinar, cîte o siluetă care se deplasa în inspecție de la un vagon la altul.

Cu o izbitoră răsunătoare cineva deschise deodată ușa vagonului nostru. Gata jocul, ne-am gândit, rămînînd însă neclintiti cu speranța că vom scăpa poate neobservați. Încet, omul trase ușa la loc, închizînd-o. De ce — cine poate ști? Am rămas așa, încremeniți, în colțul nostru, pînă la pornirea trenului.

Cînd s-a crăpat de ziuă am ajuns înapoi la Prai, unde l-am căutat imediat pe Sohan Singh (pompiere) ca să ne dea adăpost. Ceva mai tîrziu, în aceeași zi, ne-am dus la biroul brațelor de muncă să discutăm cu funcționarul responsabil cu angajarea mîinii de lucru pentru Thailanda.

Acesta s-a arătat mirat că solicităm o slujbă atît de grea și ne-a întrebat ce motive ne-au determinat să ne încumetăm la o astfel de încercare.

— Domnule, costul vieții este mult prea ridicat aici, i-am răspuns. Dacă nu putem pleca, în curînd va trebui să ne luăm viața. Am încercat în zadar să găsim o slujbă mai bună care să ne asigure un trai cît de cît omeneșc.

Funcționarul a părut să încuviințeze cele spuse de mine, însă bănuia, cred, că am fi deertori din Armata națională indiană (INA)¹ deoarece ne-a pus tot felul de întrebări. Cu toate acestea și-a notat numele noastre și alte date particulare, spunîndu-ne să revenim mai tîrziu, cînd vor sosi ofițerii japonezi din Thailanda pentru a ne examina. ■

(Va urma)

Prezentare și versiune românească:
Gheorghe MAGHERU

¹ Armata națională indiană fusese recrutată din rîndul acelei mici părți a populației indiene dispusă să colaboreze cu japonezii în vederea accelerării lichidării dominației colonialismului britanic asupra Indiei.

1914: DEGRINGOLADA MARILOR IMPERII

(Urmare din p. 51)

George V nu se aseamănă deloc cu predecesorul său Eduard VII¹. Triumfător, el îl informează pe Tirpitz despre „neutralitatea engleză”. Și, cînd amiralul îl pune în gardă, îi răspunde:

— Am cuvîntul unui rege, asta mi-e de-ajuns.

Sosește o nouă telegramă a țarului: îi propune să supună afacerea tribunalului de la Haga², creat tocmai din inițiativa țarului Nicolae II. „Bine, bine, oricum merți”, notează ironic Kaiserul. A se supune judecării unui tribunal care n-a funcționat vreodată i se pare hilar. Seara, semeția îl părăsește. Bethmann, care trecuse prin aceeași stare, îl informează despre ultima comunicare făcută de secretarul britanic Grey ambasadorului Lichnowsky: „Anglia nu va putea rămîne de-o parte”, dacă Germania și Franța intră în război. Wilhelm își dă frîu liber furiei:

— Grey oferă dovada că regele este un mincinos!... Anglia poartă singură răspunderea păcii și a războiului, ea nu ne mai aparține!

Între timp, cancelarul Bethmann convoacă pe ambasadorul britanic la Berlin, Sir Edward Goschen. Dacă Anglia va rămîne neutră — îi spune el — Germania, victorioasă asupra Franței, nu va formula pretenții teritoriale. Goschen întreabă dacă această propunere privește și coloniile. Dar stupidul cancelar răspunde că el nu poate să dea asigurări!

¹ Devenit rege la vîrsta de 60 ani, în 1901, Eduard VII a influențat puternic politica externă engleză prin francofilia sa și prin neînțelegerile cu țarul său, împăratul Wilhelm II. Eduard VII a fost unul dintre artiștii Antantei cordiale (acordul între Anglia și Franța, încheiat împotriva Germaniei și încheiat în aprilie 1904).

² Conferințele internaționale de la Haga (1899 și 1907) adoptaseră 16 convenții privind legile și obiceiurile războiului și rezolvarea pe cale pașnică a conflictelor dintre state.

„A încheia acest tirg, va telegrafia ambasadorul, ar fi o rușine pentru Anglia”. Iată unde se ajunsese în noaptea de 29 spre 30 iulie 1914. Bethmann, speriat de propriile sale erori, încearcă, în sfîrșit, să oprească mașinăria. La ora 3 dimineața, el „insistă în mod deosebit” pentru ca Viena să accepte o mediere. „Dacă nu, responsabilitatea pentru consecințe va fi, pentru Austria și pentru noi, extrem de împovărătoare”.

De o oră și jumătate, Wilhelm a aflat despre mobilizarea parțială a Rusiei (sau cel puțin despre faptul că țarul a dat ordinul de mobilizare). „Măsurile militare care intră acum în vigoare, i-a telegrafiat Nicolae, au fost decise cu cinci zile în urmă, cu scopuri defensive, ca urmare a pregătirilor austriece. Sper din toată inima că aceste măsuri nu vor împieta cu nimic asupra rolului Tău de mediator, pe care îl apreciez atît de mult. Noi avem nevoie de presiunea Ta energică asupra Austriei, pentru a o aduce la un acord cu noi. Nicky”.

Nervii Kaiserului cedează:

— Nu mai pot fi de acord cu medierea, pentru că, în vreme ce mi-o cerea, țarul mobiliza în spatele meu. Nu era decît o manevră... Sarcina mea a luat sfîrșit!

Totuși, el telegrafiază țarului său: „Dacă Rusia mobilizează contra Austriei, misiunea de mediere pe care am acceptat-o la cererea Ta insistentă va fi compromisă... Toată greutatea deciziei ce urmează a fi luată apasă acum pe umerii Tăi, care vor avea de suportat răspunderea războiului sau a păcii. Willy”. ■

În românește de
Paul B. MARIAN

AVANPREMIERĂ

EDITORIALĂ

AMERICA LATINĂ SE ÎNTÎLNEȘTE CU EUROPA COLONIALĂ

FERNAND BRAUDEL

„Dacă America se hotărăște să fabrice un ciorap sau o cala de potcoavă, vreau să o fac să simtă toată greutatea puterii britanice“. Cuvințele acestea au fost roșite de William Pitt senior (1708-1778), cunoscut om politic britanic. Ele reflectau fidel politica dusă de statele europene față de coloniile lor. Iar consecințele acestei politici sînt resimțite de fostele colonii și astăzi.

Istoricul francez Fernand Braudel este cunoscut cititorilor români atît din textele apărute în Magazin istoric (nr. 3-6, 9, 11/1981), cît și din lucrările sale traduse la Editura Meridiane: Mediterana și lumea mediteraneană în epoca lui Filip II și Civilizație materială, eco-

nomie și capitalism, secolele XV-XVIII (din care au apărut pînă acum primele două tomi). În cel de al treilea tom — intitulat Timpul lumii — Braudel tratează evoluția istorică a economiei internaționale și îndeosebi relațiile economice stabilite între metropole și colonii, modalitățile prin care primele căutau să exploateze cît mai mult teritoriile lor de peste mări.

Pentru a înțelege analiza istoricului francez trebuie mai întîi să lămurim un termen-cheie introdus de el: economia-univers. Fernand Braudel preferă acest concept celui de economie mondială. El consideră că pînă în sec. XIX au existat în paralel mai multe economii-univers, centrate în diverse zone ale globului pămîntesc. În viziunea originală a savantului francez o economie-univers cuprinde un spațiu geografic vast,

În imagine: momente din viața coloniștilor europeni în Noua Spanie, așa cum și le-a imaginat un desenator din veacul XVI (reprezentare grafică extrasă din Cosmografia universală — 1555).

În cadrul cărui se statornicește legături stabile între diversele regiuni componente. Aceste raporturi adăncesc diferențele dintre ele și determină specializarea economică a regiunilor respective, care se completează reciproc. Economia-univers ajunge să își asigure cele necesare din interiorul ei, iar legăturile cu zonele exterioare nu sînt esențiale. Așa cum arată Fernand Braudel, diviziunea internațională a muncii duce la o diviziune a profiturilor rezultate, care se face în mod inegal, deoarece anumite regiuni ocupă o poziție privilegiată, își impun controlul asupra circuitelor economice și păstrează o parte sporită din profituri. Prin urmare, regiunile subdezvoltate sînt supuse tot mai net unei relații de dominație și exploatare, în avantajul celor dezvoltate. Ele capătă un rol periferic în raport cu centrul dezvoltat. Precizăm că termenul de periferie nu are aici nimic peiorativ; el desemnează doar poziția regiunilor subordonate din punct de vedere economic în cadrul economiei-univers.

În fragmentele alese pentru a fi prezentate cititorilor revistei Magazin istoric, autorul amintit se ocupă de situația a două zone periferice în cadrul economiei-univers europene: America Latină și Africa.

Cucerită în prima jumătate a sec. XVI de către spanioli și portughezi (aceștia din urmă s-au stabilit doar în Brazilia), America Latină a furnizat la început europenilor mai ales metale prețioase. După jefuirea de către conquistadori a imenselor tezaururi ale lui Montezuma și Atahualpa¹, coroana spaniolă a inițiat exploatarea sistematică a minelor de aur și de argint. Dar organizarea acestor întreprinderi la o distanță atât de mare și în condiții extrem de dificile a depășit curînd posibilitățile unei singure țări, ea însăși destul de slab dezvoltată. Pentru a-și asigura mărfurile de care era

nevoie în coloniile ei din America, Spania a trebuit să renunțe la o parte tot mai substanțială din comorile aduse de pe celălalt țărm al Atlanticului. Așa cum s-a spus, Spania a devenit acoperișul de pe care ploaia de aur și de argint american s-a scurs în grădinile vecinilor.

În sec. XVII, situația economică generală s-a deteriorat. Criza economică din Europa, asociată cu scăderea producției minelor americane (datorită secăturii filoanelor mai ușor accesibile și mortalității mari înregistrate în rîndul celor ce lucrau acolo), a provocat slăbirea legăturilor economice dintre cele două continente. Siliți să se descurce tot mai mult pe cont propriu, locuitorii Americii au început să își producă singuri cele necesare. S-au extins producția agricolă și creșterea animalelor, s-au dezvoltat ramurile prelucrătoare. În unele domenii, cum ar fi cel al industriei textile, au apărut primele manufacturi. Pe baza acestor dezvoltări, ca și a legăturilor comerciale ce se stabileau între diferitele regiuni din America, noul continent și-a redus dependența economică față de Europa.

În sec. XVIII, conjunctura economică europeană a devenit din nou favorabilă. Mirajul bogățiilor americane și goana după debușee pentru industriile europene în dezvoltare au determinat metropolele să caute să impună din nou un control mai ferm asupra coloniilor de peste Atlantic. Încercarea avea să îndeplinească însă împotrivirea locuitorilor Americii. Mai întîi și-au cucerit independența coloniile engleze din America de Nord². Au urmat coloniile din America Latină. După cum a arătat experiența istorică, independența politică nu a însemnat și lichidarea automată a dependenței economice. Economia-univers europeană a continuat să domine America Latină.

Bogdan MURGESCU

Un foarte onorabil

„oidor”

Prin urmare, America spaniolă s-a eliberat tirziu. Dezrobirea a început la Buenos Aires, în 1810³. Dependența față de Spania nu a fost eclipsată decît de dependența față de capitalul englez. Procesul s-a precizat abia prin anii 1824-1825, care marchează începutul unor investiții masive ale pieței londoneze.

Cît privește Brazilia, ea a devenit independentă fără să îndeplinească o opoziție deosebită: la 7 septembrie 1822, la Ypiranga, în apropiere de

São Paulo, Pedro I a proclamat independența față de Portugalia și, în același an, în decembrie, a luat titlul de împărat al Braziliei⁴. Această despărțire (la Lisabona domnea João I, tatăl noului împărat), a fost, dacă ar fi să ne oprim la toate detaliile ei, o afacere foarte încurcată, legată de rețeaua interdependențelor politicii europene și americane. Aici însă vom reține doar faptul că rezultatul a fost obținut în liniște.

Pentru restul Americii spaniole, în schimb, independența a reprezentat o lungă dramă. Dar ne interesează mai puțin felul cum s-a pregătit ruptura, care a fost mai importantă în ce privește consecințele ei internaționale, decît ruptura dintre Brazilia

și metropola sa. America spaniolă, cu sila și de la început, a fost mereu un element hotărîtor al istoriei lumii, în timp ce Brazilia, din clipa în care a încetat să mai fie un mare producător de aur, în secolul XIX, a avut o importanță cu mult mai mică pentru Europa.

Spania nu a fost în stare să exploateze singură piața colosală pe care o reprezenta Lumea Nouă. Mobilizîndu-și toate resursele, oamenii, vinurile și untdelemnul Andaluziei, izbutirile orașelor, ea nu a pozat — deoarece economia ei era încă arhaică — să echilibreze balanța. De altfel, în sec. XVIII, nici o „națiune” din Europa nu ar fi putut să facă acest lucru de una singură. „Consumul, explica un contemporan prin

¹⁻⁴ Magazin istoric, nr. 4/1978, 9-10/1986; 7/1971, 1-5/1976; 1/1974, 5/1984; 9/1980.

1700, ce se face în Indiile Occidentale cere lucruri pe care ele sînt neapărat nevoite a le aduce din Europa. El în-
trece cu mult puterile noastre (ale Franței), oricîte manufac-
turi am fi noi în stare să
intemeiem la noi”.

ta într-o predică ținută la Belem, în Brazilia: „Spanio-
lii scot argintul și îl cară, iar
cei care trag cîștigul sînt
străinii”. Și la ce folosea me-
talul prețios? Nicidecum la
ușurarea săracilor, ci „doar
la umflarea și îndoparea și

sele flotelor oficiale care ri-
dicau pinzele spre Indii, o-
landezii, francezii, englezii,
italienii, mai ales genovezii
își încărcat marfa ilegal și fă-
ră să întîmpine greutăți.

De cealaltă parte a ocea-
nului, în „Indiile Castiliei”
frauda era la fel de neostoită.

Incoronarea împăratului Braziliei (1822), într-o imagine de epocă

Spania, în consecință, a
fost silită să recurgă la Eu-
ropa, cu atît mai mult cu cît
industria ei a decăzut spre
sfîrșitul sec. XVI, iar Europa
s-a grăbit să profite de oca-
zie. Spania, se spunea, în
1725, nu este decît „un an-
trepoziț pentru străini”. Le-
gile spaniole împotriva „tran-
sportării” argintului, princi-
pala resursă a Americii, erau
desigur aspre și, „totuși, gu-
tuia asta [moneda spaniolă]
poate fi văzută prin toată
Europa”, remarcă, în noiem-
brie 1676, regele Carol II al
Angliei.

Cu douăzeci de ani mai de-
vreme, părintele Antonio Vi-
eira, iezuit portughez, se vîi-

mai mult a celor ce stăpi-
nesc aceste popoare”.

Categorica legislație span-
iolă era neputincioasă din
cauza contrabandei: frauda,
corupția, înșelătoria, învir-
teala nu erau proprii numai
comerțului și economiei A-
mericii, dar ele se măreau
la scara acestei vaste supra-
fețe; cîmpul lor de acțiune
era întregul Ocean Atlantic
și, pe deasupra, Marea Sudu-
lui. Filip II¹ însuși vorbea
despre navele care pleau în
1583 „pretinzînd că duc vi-
nuri în insule (Canare) și ca-
re au trecut de fapt în Indii,
cu bun cîștig după cîte se
spune”. Și, în curînd, pe va-

Dar, multă vreme, frauda
în stil mare a constituit-o
devierea spre America por-
tugheză, spre Brazilia, a ar-
gintului minelor spaniole de
la Potosi. Începînd din anul
1580 marele drum de acces
a fost Rio de la Plata. După
separarea celor două coroane,
din 1640², portughezii au stă-
ruit și au păstrat multă vre-
me un post ideal pentru a-
ceastă contrabandă: mica en-
clavă de la Colonia do Sacra-
mento, în actualul Uruguay.
Spaniolii au fost nevoiți să
o asedieze și să o cucerească,
în 1762.

Evident, contrabanda nu
poate înflori fără complici-

² între 1580-1640 Portugalia a
fost încorporată în regatul spaniol.

¹ Magazin istoric, nr. 8, 9/1983.

tatea negustorilor locali și fără corupția autorităților. Ea se desfășura pe scară largă, deoarece „cîștigul uriaș ce se trage din acest comerț îi permite să susțină atât riscurile mari cit și cheltuielile implicate de corupție”. Așa încît, vorbind despre numirea în postul de guvernator în America, care se cumpăra, un anonim declara în 1685, fără sfială, „că ea reprezintă întotdeauna o aprobare tacită de îngăduire a intrării mărfurilor străine”. De fapt, încă în 1629-1630, înțîlnim la Lima un *Oidor* de la *Audiencia*, judecător al cazurilor de contrabandă, care stoca acasă la el mărfuri interzise și, deși prins cu mița în sac, își continua totuși viața de foarte onorabil *oidor*.

Recucerirea

Imperiului spaniol

De altfel dacă stai să-i asculți pe apostolii contrabandei, ea acționa spre binele public. „Spaniolii din America,

explica în 1699 un francez, cărora galioanele nu le aduc nici jumătate din mărfurile de care au trebuință, au fost prea bucușori că străinii (în acea perioadă, mai ales francezii) au venit să li le aducă”. Ei au facilitat prin „toate expedientele” acest comerț ilicit, așa încît „mai bine de 200 nave fac, în vîzul întregii Europe și al spaniolilor, un comerț care este oprit sub cele mai aspre pedepse...”. Un raport francez din 1707 ne destăinuie chiar că „în-cărcătura navelor [franceze] *Le Triumphant*, *Le Gaspard* și *Le Duc de la Force* (...) era gata vîndută, înainte de plecarea lor, unor negustori din Vera Cruz”.

Mereu prezentă, fraudă a avut totuși, în funcție de epocă, o importanță variabilă. Dispunem doar de calcule *verosimile*, din care se degajă impresia că ea a depășit ca volum comerțul normal (oficial) al Imperiului spaniol după 1619 și poate chiar mai devreme. Această situație s-ar fi menținut pînă în jurul anului 1760, adică timp

de mai bine de un secol. Dar nu este vorba decît despre o ipoteză care rămîne a fi verificată.

Pînă la urmă, ocîrmuirea spaniolă a reacționat împotriva acestor neorînduiri. A intervenit o redresare, în ceață, dificilă, dar în ultimii ani ai sec. XVIII ea era condusă energic. Măsurile luate de metropolă în acest sens nu sînt întotdeauna înțelese cum trebuie. *Intendenții*, de pildă, nu reprezintă o implantare americană a unei instituții franceze, un soi de transfer cultural; ei răspundeau și intenției ocîrmuirii de la Madrid de a frînga aristocrațiile creole care dețineau posturile de comandă. Tot așa, suprimarea Companiei lui Isus (1767) s-a dovedit a fi începutul unui regim „militar”, de autoritate și de forță, care va fi moștenit, spre nefericirea lor, de statele ce aveau să devină mai apoi independente.

Începînd din 1713, atenția reformatorilor spanioli s-a îndreptat, firește, spre ceea ce reprezenta miza cea mai mare, ultima șansă: Lu-

Columb-500

Cele trei caravele străbat din nou mările

De ziua lui Columb („Columbus's day”), 12 octombrie, în Statele Unite ale Americii au loc ceremonii speciale: ambarcațiunile de agrement se întrec în regate de-a lungul coastelor, pentru a sărbători descoperirea continentului american de către Cristofor Columb, în urmă cu aproape 500 ani. Cum se știe, la 12 octombrie 1492, după o lungă și grea traversare a Atlanticului, expediția navigatorului genovez, care părăsise Spania în august acelaș an, a debarcat pentru prima oară în Lumea Nouă, pe un petec de pămînt pînă astăzi controversat.

În anul 1892, la al patrulea centenar al traversării Oceanului, la Chicago s-au ținut pe mare cele trei caravele ale lui Columb reconstituite: „Santa Maria”, „Pinta” și „Niña”. Navigaseră vreme de 36 zile, cu trei zile mai mult decît

durase călătoria lui Columb. Dar istoricii marinei și specialiștii în arhitectură navală le-au fost necesare aproape cinci secole pentru a executa copiii fidele ale glorioaselor caravele. Afirmă Jean-Yves Blot în revista franceză *L'Histoire*, nr. 104, din octombrie 1987.

Dintre toate expedițiile navale înregistrate de istoria umanității, cea din 1492 rămîne, fără îndoială, cea mai studiată și cea mai discutată. Sute de cărți și mii de articole au descris-o și comentat-o. Dar aceste maldăre de hîrte, menționează autorul mai sus citat, s-au bazat pe o versiune incompletă a călătoriei, datorată istoricului și umanistului spaniol Bartolomé de las Casas (1474-1566)¹, care a transcris extrase din jurnalul de bord al genovezului. Nici una dintre aceste lucrări nu prezicează nici dimensiunile și forma exactă a caravelor lui Columb, nici locul precis al debarcării din 12 oc-

tombrie 1492. Cît privește reconstituirile din 1892, ele reprezintă niște încercări-simbol, absolut depășite și inexacte, în ciuda lucrărilor întreprinse în epocă de o comisie de istorici ai marinei și de specialiști în arhitectură navală.

În pragul aniversării a 500 ani de la descoperirea Americii, aniversare care se va celebra în octombrie 1992, au apărut noi proiecte. La Madrid, „Comisia pentru al V-lea centenar al descoperirii Americii” studiază ideea construirii unor noi modele, a treia versiune a caravelor „Santa Maria”, „Pinta” și „Niña”. S-au molipsit și filipinezii de acest interes pentru corăbiile trecutului: în ciuda unei împovăritoare moșteniri coloniale spaniole, ei au anunțat că vor să construiască la Manila un galion, pe care să-l lanseze la apă, cu toate pînzele sus, pentru a comemora prima călătorie a navelor spaniole între Mexic și insulele Asiei.

¹ „Magazin istoric”, nr. 9/1970, 9/1972, 3/1979; 4/1985; 11/1982.

mea Nouă. Putea păstra Spania ceea ce crease dincolo de Atlantic? Franța, ale cărei nave, în timpul războiului, bîntuiseră în voie coastele americane, nu renunțase la ambițiile ei, nici pe țărmurile Mării Sudului, nici în ținuturile de margine ale Noii Spanii¹. Nu se gîdea ocîrmuirea franceză ca, pornind din Louisiana, să-și taie parte din domeniul apropiat al Spaniei? Pericolul englez, mai puțin vizibil, era grav prin urmările duble concesiilor de la Utrecht, din 1713²: cea privitoare la *asiento* și cea privitoare la navele autorizate.

Dar lucrurile se mai puteau îndrepta. Ocîrmuirea a pornit la lucru și, în 1714, a înființat un minister al marinei și Indiilor; în același an au apărut o serie de companii privilegiate pentru comerțul cu America.

¹ Nume dat viceregalului spaniol din America de Nord, fondat în 1535 și al cărui teritoriu corespundea în linii mari cu cel al Mexicului de azi.

² Tratat ce punea capăt războiului de succesiune la tronul Spaniei (1701-1713). Anglia cîștiga pentru 30 ani monopolul comerțului cu sclavi negri în coloniile americane.

Este adevărat că aceste companii privilegiate nu au reprezentat un succes; în 1766, s-a simțit chiar nevoia de a pune capăt monopolurilor pe care le dețineau. Dar, fără îndoială, acest eșec a ajutat comerțului liber să se dezvolte.

O altă măsură importantă a fost înființarea, în 1776, a viceregalului de Buenos Aires, care a redus contrabanda prin Rio de la Plata. Pe ansamblul Americii spaniole, fraudă a continuat neîndoielnic să crească în cifre absolute, dar ea a scăzut *relativ*, datorită avîntului comercial general (prin 1790 contrabanda s-a redus la circa o treime din comerțul oficial). O supraveghere activă s-a instaurat, nu fără incidente pitorești, chiar comice. S-a descoperit astfel, în 1777, că insula Orna — de pe coasta Maracaibo — a fost pur și simplu ocupată clandestin de către olandezi și că guvernatorul pe care aceștia l-au instalat în insulă a devenit protectorul recunoscut al „tuturor răufăcătorilor, criminalilor și contrabandiștilor spa-

nioli și de alte nații care fug în acest loc”.

Cu toate acestea, contrabanda pe seama unui organism sănătos nu mai compromitea soliditatea Imperiului spaniol atît de grav pe cît o făcea înainte vreme. Sistemul renovat a putut chiar să suporte două serioase încercări: mișcările lui Tupac Amaru³ în Peru, la 1780, și *Comunidades* din Venezuela, la 1781, și una și alta răscoale de masă. Cea a lui Tupac Amaru, care a zguduit atît de puternic societatea peruană, a implicat toate curente complexe care frînăuiau masa indienilor, a metizilor și a creolilor înșiși. Dar această mișcare largă, minunat „indicațor” al stărilor din adîncuri, a durat doar cinci luni. Pînă la urmă răzmerița s-a frînt în fața auxiliarelor indieni mobilizați și înarmați de spanioli. ■

Versiune românească de
Adrian RIZA

³ Tupac Amaru II (1740-1781), cunoscut ca „ultimul Inca”. Prins prin trădare, a fost ucis.

De altfel, aceste călătorii „omaziale” nu sînt nici noi și nici limitate la universul cultural hispanic. În același an, 1892, și tot cu destinația Chicago a traversat Atlanticul o copie a unei corăbii vikinge, pentru a marca rolul navigatorilor scandinavii în istoria contactelor dintre Europa și continentul american. Modelul se bazează pe rezultatele cercetărilor efectuate mulți ani pe o navă vikingă, găsită în apropierea unei ferme de lângă Gokstad și păstrată astăzi la Oslo.

Moda odată lansată, o întreagă generație de „Sante Marii” și de „Nine”, copii mai mult sau mai puțin fidele ale caravelor lui Columb, s-au născut de-a lungul secolului XX; în 1952, la a 460-a aniversare a debarcării, statul Virginia a lansat la apă trei modele de ambarcațiuni, în mărime naturală, ale primilor coloniști. Experiența a fost repetată în 1957, cu corabia „Mayflower II”, care a traversat Atlanticul din Marea Britanie pînă în Massachusetts.

Publicul larg confundă uneori reproducerea în timp ale acestor nave — rezultate ale unor minunatoase cercetări de arhitectură și istorie navală — cu ambarcațiunile de muzeu ce înfruntă valurile pe ecranele cinematografulor. Două nave „Mayflower” și mai multe corăbii vikinge au existat, de pildă, în recuzita studiourilor Metro Goldwyn Mayer. „Bounty”, pe care a navigat Marlon Brando,

avea... două motoare „Caterpillar”, aer condiționat și nouă metri în plus față de original. La Vila do Conde, în Portugalia, pentru un proiect de film despre Magellan, a fost recent lansată la apă o copie a lui „Trinidad”, navă exploratorului, care... are motor, dar vrea neapărat să semene pe ecran cu o ambarcațiune din prima călătorie în jurul lumii.

Regizorul american (de origine poloneză) Roman Polanski a construit și el o copie de navă datînd din sec. XVII, pe care a lansat-o în Tunisia, pentru filmul său Piratii.

Dar, fie că este vorba despre reproduceri istorice, fie despre modele fantezice, realizate pentru nevoile cinematografului, construcția unor asemenea ambarcațiuni necesită mari cheltuieli, ceea ce blochează deseori proiecte extrem de riguroase din punct de vedere istoric. Este și cazul machei corăbiei „São Cristóvão”, studiată de mulți ani la Lisabona de către un grup de specialiști, preocupați de strictea ei autenticitate istorică. Bastimentul care urmează să se nască în urma acestor cercetări trebuie să fie lansat la apă în acest an, 1988, cu ocazia sărbătoririi a 500 ani de la călătoria portughezului Bartolomeo Dias, primul european care a depășit Capul Bunei Speranțe. Tot spre sfîrșitul acestui an, o altă corăvăla a lui Bartolomeo Dias urmează să plece din Portugalia spre Capul Bunei Speranțe, pe ruta navigatorului portughez.

Si proiectele continuă. Un istoric francez a reconstituit recent silneta cea mai apropiată de realitate a corăbiei lui Cristofor Columb „Niña”, a cărei parțială descriere a găsit-o într-un deviz de armament datînd dintr-o perioadă imediat următoare traversării Atlanticului de către genovezi, în 1492.

Se întîmplă uneori — menționăm autorul mai sus-amintit — ca unele idei provenite din medii academice, odată „lansate la apă”, să „naufrageze”. De pildă, a fost nevoie de experiențe repetate cu mai multe reproduceri ale corăbiilor vikinge și ale pirogilor duble polinezieni pentru a se impune o evidență, contestată în cercurile istoricilor, și anume calitățile deosebite pentru largul mării ale acestor ambarcațiuni, în ciuda aparentei lor fragile. „Mayflower II” s-a comportat excelent în timpul călătoriei peste Atlantic. Sau un alt exemplu: corabia arabă „Sindbad” a făcut recent o călătorie din Arabia în China, confirmînd aserțiunea venețianului Marco Polo — pusă la îndoială de contemporanii săi — că se poate naviga lungi de zile pe ambarcațiuni construite fără un cui, a căror coacă este prinsă cu fibre vegetale.

F. D.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

IMPORTANT!

Nu uitați să reînnoiți abonamentul dv. la Magazin istoric! După cum știți, abonamentele la revista noastră se pot face la toate oficiile poștale și la toți factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc. de la orașe și sate.

Precizăm că prețul unui număr este de 6 lei. Abonamentul pe 3 luni — 18 lei, pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei. La aceste sume se adaugă taxa poștală de remitere la domiciliu (25 bani pe număr), taxă care nu se percepe în cazul în care abonatul primește revista la locul de muncă.

CONGRES NUMISMATIC

În nr. 10/1983, la rubrica în București, acum 50 ani, ați scris despre împlinirea, în octombrie 1933, a 30 ani de la înființarea Societății Numismatice Române. Vă trimitem și cu câteva informații suplimentare, ne serie VASILE DUMITRESCU, din București.

Pe lângă expoziția jubiliară de la Sala Dalles, aici s-a desfășurat, între 19 și 22 octombrie 1933, primul congres numismatic român. Au prezentat comunicări I. Minea, V. Canarache, P. P. Panaiteșcu, C. Moisil, A. Sacerdoțeanu, I. Adrieșescu, I. Nestor.

CERCETAREA ISTORIEI LA 1797

ALEXANDRA STOENESCU, din Iași, ne semnaleză un document mai puțin cunoscut, privind preocupările pentru istorie la sfârșitul sec. XVIII, publicat de Revista istorică din 1938, care-l reproduce după vol. VII al Istoriei românilor de V.A. Urechia. Este vorba de un ordin domnesc din 1797, prin care Alexandru Ipsilanti, în cea de-a doua domnie a sa în Țara Românească (1796-1797), stabilea măsuri în vederea întocmirii unor lucrări de istorie și geografie a țării. În acest scop, domnitorul preconiza înființarea unei „cancelării sau camere, adunătoare de toate obiceiurile și orânduile politicești și de privilegiile pământului acestuia”.

Această cancelarie era însărcinată cu alcătuirea „Istoriei domniilor Valahiei, adică să se facă adunare de toate letopisețele ce s-au scris după vremuri de oameni cu știință, pentru obăduirea țării, cu schimbările și profacerile ei, împreună și cu cronologia domniilor și ocîrmuirilor pe scurt”.

De asemenea, se preconiza realizarea „Geografiei țării, cum se hotărăște [delimitatează] cu cele din afară ale ei”. În acest scop, cancelaria era însărcinată cu stringerea tuturor documentelor, „privilegiile țării și hățiserfurile ce s-au dat după vremuri pentru privilegiile ei, și cite se vor mai da”.

În fine, între alte atribuții, membrii acestei „camări” le aveau și pe acelea privind păstrarea regurilor cereaoniului curții, „în cele ce se cuvin la domnie, de la începutul domniei până la sfârșit, adică: venirea domniei de la Targrad până se așază în scaunul domniei, ceremoniile ce se obișnuiesc a se face mai des sau mai

rar, precum alături, serbări, feburile ieșiri ale domniilor din curtea domnească afară, cununii și botezurii domnești, întîmpinări de soli și de alți musafiri”.

Documentul este datat 20 Iulie 1797. Peste două decenii, în 1818, apăreau la Viena cele două volume ale lucrării lui Dionisie Fotino Istoria vechii Dacie, cea numită acum Transilvania, Valahia și Moldova.

NU LA NOI

VOICU ADRIAN, din Focșani; CONSTANTIN HOLBAN, din com. Bogdănești, jud. Suceava; DANIELA FURDUL, din com. Pădese, jud. Gorj; OCTAVIAN DRĂGOȘ, din sat. Almaș-Săliște, com. Zău, jud. Hunedoara: Pentru procurarea lui crărilor solicitate — prezente de noi în cadrul rubricii Cărți sosite la redacție — adresați-vă întreprinderii de difuzare a cărții, Librăria „Cartea prin poștă”, Calea Moșilor, nr. 62-68, sectorul 3, București, cod 70043.

PORTUL CONSTANȚA

În completarea suitei de vechi fotografii pe care revista noastră le-a publicat în cadrul Albumului istoric de pe planșele interioare, MIHAI MILEA, din Turda, ne oferă mai multe cărți poștale ilustrate cu vederi din diferite localități ale țării din primele decenii ale acestui veac.

Iată o astfel de ilustrație, devenită document istoric: Silozurile din Portul Constanța, în urmă cu peste șase decenii.

CAPUCHEHAIE

Întîlnind în diverse lucrări — inclusiv în paginile revistelor noastre — denumirea de capucheale, DUMITRA PĂUN, din Calafat, dorește unele informații mai cuprinzătoare despre acest rang boieresc din țările române din evul mediu.

Mai întîi, precizăm că prin capucheale nu se desemna un rang boieresc, ci astfel erau numiți reprezentanții (agenții) permanenți ai domniilor române la Poartă (de pe la mijlocul sec. XVI). Acești reprezentanți erau numiți de domnitori, în Muntenia și Moldova, sau de Distă, în Transilvania. Alegerea se făcea dintre persoanele de încredere (adesea dintre rudele voievodului) care aveau încredere politică și aveau relații în lumea de la Poartă. Numărul lor varia între 1 și 6 pentru fiecare țară românească. Aveau misiunea de a reprezenta interesele țării și ale domnitorului alături de Poartă, cît și față de celelalte state care aveau reprezentanți acreditați în capitala otomană. Ei făceau de obicei și diversele plăți ale țărilor române către Poartă. Se bucurau de o poziție privilegiată, pe care o pierdeau (uneori odată cu viața) în cazul voievodului era mazilit din scaun.

PUBLICAȚII ALE ASTREI

GHEORGHE DUMITRAȘCU, din Sibiu, ne pune la dispoziție câteva informații privind activitatea editorială a Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA), asocia-

POSTA MAGAZIN ISTORIC

tie înființată la 23 octombrie/4 noiembrie 1861 și despre ale cărei lucrări cu Academia Română am publicat un articol în nr. 6/1987.

Astfel, pe lângă revista Transilvania, apărută la 1 ianuarie 1868, ASTRA a mai scris o fasciculă din Anale (1880) și revista Tara noastră (1907).

Sub conducerea unui comitet prezidat de C. Diaconovici, între anii 1898 și 1904 Asociația a tipărit, în 3 volume, cu tirajul de 3 000 exemplare, o monumentală lucrare enciclopedică, prima de acest fel în limba română. Enciclopedia română — a scris C. Diaconovici în 1895 — va fi o publicație de caracter eminent național și se va ocupa în primul rând cu chestiunile de interes curat românesc, oferind în formă lexiconală o fidelă oglindă despre întreg trecutul și prezentul poporului român și totodată va căuta a da publicului nostru cetitor un bun sfat și conducător pe toate terenurile științelor și artelor.

În 1900 ASTRA a inițiat publicarea colecției Bibliotecă populară. În scopul „de a da poporului nostru de la țară o lectură bună și înființată, care să dezovertă în el gustul de citire, să-l dele distracție și instrucțiune folositoare și, totodată, să-l ridice și nobilizeze simțul și judecata morală”.

Lucrările apărute în cadrul Bibliotecii cunoscuteau tiraje sporite de la an la an. În 1911, astfel, ea a publicat 120 000 exemplare, dintre care 11 000 au fost distribuite gratuit țăranilor.

CIRCULAȚIA PIETONILOR

Citind rubrica În București, acum 50 ani, am văzut că aici publicat și unele informații privind circulația pietonilor și autoturismelor pe străzile Capitalei. Vă trimis și eu o decizie a prefectului poliției Capitalei, apărută în ziarul Dimineața, din 2 octombrie 1931, ne scrie DUMITRU STANCIU, din București.

„Drumurile publice — se consen-nează în document — sînt rezerva-te pentru circulația vehiculelor, iar trotuarele sînt rezervate pentru circulația pietonilor.

Înainte de a se deplasa de pe trotuar, cel ce vrea să traverseze strada trebuie să arunce o privire spre stînga, iar cînd ajunge în mijlocul străzii să arunce o privire spre dreapta; cînd traversează o stradă pe care circula-ția vehiculelor se face în sens unic, atunci trebuie să fie atent și să se uite numai în partea de unde vin vehiculele.

În interes general, se recomandă publicului de a nu cere informații agenților înmărașiți cu semnalaizarea și reglementarea circulației.

În punctele unde funcționează aparatele de semnalaizare Stop, este interzis vagonilor de a încerca să un alt vagon în același moment, pen-tru a nu lovi pe agentul de circulație sau aparatul pe care acesta îl min-utește.

Aparatele semnalaizatoare Stop funcționează prin două mișcări, oprire și liber, între care se interzice sem-

nalul de pregătire sau atenție prin fluier, după fiecare din cele două mișcări.

În timpul nopții, în punctele unde s-au instalat aparatele Stop luminate, oprirea se arată prin lumină roșie iar calea liberă, prin lumină verde.

La anumite ore și pe străzile cu circulație mare, pentru ca pietonii să nu fie loviți de vehicule și să li se arate cu ușurință punctele de trecere pe unde pot traversa fără pericol, se vor instala semnale care vor demarca partea carosabilă de trotuare, ușurînd și asigurînd astfel circulația și a pietonilor și a vehiculelor.

Toți folositorii căilor publice, pietoni sau conducătorii de vehicule de orice fel, sînt ținuți să observe și să respecte indicațiunile semnalelor așezate pe străzi pentru reglementarea circulației, nefiindu-le permis de a le sustrage, schimba din loc sau strica în vreun mod oricare.”

MICHII OSTAȘI

PETRE TÂNĂȘESCU, învățător pensionar, din com. Podeni Noi, jud. Prahova, ne scrie pe marginea informațiilor despre „Micii dorobanți” publicate în nr. 2/1988: În anul 1906 s-au reînființat formațiunile scolare de pregătire militară, la care participau elevii începînd din clasa a III-a primară. Instruirea militară a școlarilor se făcea de către grade inferioare și soldați din comune lăsați la vatră, în baza unui brevet eliberat de Inspectoratul militar general școlar.

Și eu, în copilărie (sînt născut în 1900), am participat la aceste exerciții de pregătire ostășească.

O PRECIZARE

TANASE BUJDUVEANU, din Alexandria, ne scrie: Citesc revista dv. cu multă atenție și mai ales cu mult respect, ținînd seama de varietatea temelor abordate, veridicitatea lor și, nu în ultimul rînd, de noul adus de fiecare număr. Iată și de ce lmi permit să aduc o mică precizare la articolul Bălăcenii din nr. 3 (252), martie 1988. Ilustrația de la p. 37 înfățișează ruinele castelului-palat de la Tătăraștii de Sus, precizare necesară deoarece există și o altă comună vecină, Tătăraștii de Jos.

POSTA CONCURSULUI

Acum, cînd a început noul concurs Magazin istoric, publicăm noi fragmente din scrisorile sosite pe adresa concursurilor organizate de revista noastră, ilustrînd popularitatea acestora. Interesul și preluarea de care se bucură ele în rîndul maselor de cititori. ● SORIN TOMA, din Pitești: Sînt de cîtiva ani în posesia colecției complete, dar este primul concurs la care particip. Am absolvit Facultatea de planificare și cibernetică economică, însă istoria a fost și rămîne o veche pasiune, care mi-a oferit numeroase satisfacții. ● NĂSTASE FARMAZON, din București: Dezlegarea răspunsurilor la întrebări constituie o bucurie deosebită și constat, de fiecare dată, că, răsfoind

numerele trecute în căutarea răspunsurilor, rememorez evenimente și fapte din istoria patriei noastre precum și a altor popoare. ● PETRU ORMENISAN, din Brașov: Cred că am participat la toate concursurile Magazin istoric, avînd satisfacția să mă număr și printre cîștigătorii Mi-am îmbogățit mult cunoștințele rezolvînd întrebările concursurilor ● ANA MARIA TURCOS, din București: Sînt elevă, constantă cititoare a pretioaselor dv. reviste și participantă, din 1983, la concursurile Magazin istoric. ● VASILE POVĂTANU, din Drobeta-Turnu Severin: Sînt un pasionat cititor al revistei, de mic plăcîndu-mi foarte mult istoria. Cunoștințele acumulate și mereu îmbogățite prin studiul articolelor publicate și prin căutarea răspunsurilor la întrebările din cadrul concursurilor m-au ajutat foarte mult în pregătirea mea profesională și de cultură generală. ● MAIOR (r) HARALAMBIE TOPIA, din Tirgu Mures: Am învățat multe lucruri folositoare din concursurile Magazin istoric, alit pentru activitatea mea de zi cu zi, cit și pentru îmbogățirea nivelului meu de cultură.

Tuturor celor care ne-au scris le mulțumim, dorîndu-le, în continuare, mult succes în participarea lor la concursurile Magazin istoric.

Cristian POPIȘTEANU

CERERI ȘI OFERTE

IOAN TOMIUC, str. Al. Sahia, nr. 6 bis, Gura Humorului, solicită: nr. 1-5/1967; 11, 12/1979; 2-3/1980; 3/1985; ofera: nr. 2, 3/1975; 11/1983; 5/1982.

ION PANĂ, str. Craiovei, bl. 18 bis, sc. B, ap. 2, Pitești, solicită: nr. 1-9/1967; 1-5-9/1968; 1, 3, 6-8, 10, 11/1972; 1, 3, 9-11/1973; 8/1974; 8/1979.

PAUL MIRONESCU, str. Dristor, nr. 97, bl. 63, sc. 3, ap. 806, București, oferă colecția 1967-1986.

NICOLAE PRIPOLAE, str. Orientului, nr. 5, bl. 40, ap. 14, Cluj, solicită: nr. 1-9/1967; 2/1971; oferă colecția 1973-1976, 1978, numere dispartate 1973-1977, 1979-1987.

GHEORGHE CĂLIN, str. Republicii, nr. 49, Breaza, oferă: nr. 7/1977; 9/1978; 7/1987.

GHEORGHE PREDEANU, str. Unirii, nr. 215, Buzău, solicită: nr. 1, 2-4/1967; 10/1971; 1-7/1972; 4-8, 10/1974; 2/1976; 6-8/1982; 10/1984; oferă numeroase dispartate 1967-1981.

MIRCEA ZĂVOIANU, sat Călina, com. Pruteni, jud. Vâlcea, solicită: nr. 1-9/1967; 1-9/1968; 2/1982.

NICOLAE POPA, str. Păcii, bl. 6, sc. A, ap. 12, Slatina, solicită: nr. 1/1968; 1/1976; 12/1982; 2/1983; ofera: nr. 6-9/1967; 4/1969; 5/1970; 11, 12/1984; 3/1986.

VASILE HURMUZ, str. Bucegi, nr. 8, bl. K4, ap. 83, Hunedoara, oferă colecția completă.

TEODOR COVATARIU, str. Mio-rei, nr. 3, Tirgu Mures, oferă colec-ția completă.

CONTENTS (Romanian History) I. Popescu-Pufuri The Union of December 1, 1918 — the Entire People's Decision ● St. Pascu Old Romanian Law (III) ● Al. Dobre 1916-1918. The Romanian Academy and National Unity (II) ● Gh. I. Florescu Duliu Zamfirescu about the Great Union ● I.C. Chitima, G. Strempele The Art of Printing in the Service of Cultural Unity ● R. Graf Andreas Hofer's Revolt a.r. Its Echoes in Banat ● E. Preda 1938-1940. Victor Slavescu's Diary (II) ● M. Stavinschi A Historical Survey of Romanian Astronomy ● P. Paltanea 1598. Romanian Princes in Theatrum Genealogicum ● V. Smarandescu The Abodes of Valour ● In Bucharest, 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) I. Popescu-Pufuri L'Union du 1er Décembre 1918 — acte de décision du peuple entier ● St. Pascu Anciens établissements juridiques chez les Roumains (III) ● Al. Dobre 1916-1918. L'Académie Roumaine et l'unité nationale (II) ● Gh. I. Florescu Duliu Zamfirescu et la Grande Union ● I.C. Chitima, G. Strempele L'imprimerie au service de l'unité culturelle ● R. Graf La révolte d'Andreas Hofer et ses échos au Banat ● E. Preda 1938-1940. Victor Slavescu — Journal (II) ● M. Stavinschi Du passé de l'astronomie roumaine ● P. Paltanea 1598. Princes roumains dans Theatrum Genealogicum ● V. Smarandescu A travers les foyers de la bravoure ● A Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) И. Попеску-Пуфурь Воссоединение от 1 декабря 1918 года — акт все-народного решения ● Ш. Паску Старинные юридические учреждения румын (III) ● Ал. Добре 1916-1918. Румынская академия и национальное единство (II) ● Г.И. Флореску Дуилиу Замфиреску о Великом Воссоединении ● И.К. Чипимия, Г. Штремпель Печать на службе культурного единства ● Р. Граф Восстание Андреаса Хофера и её отзвуки в Банате ● Е. Предэ 1938-1940. Виктор Славеску — дневник (II) ● М. Ставинский Из прошлого румынской астрономии ● П. Палтэня 1598. Румынские господа в Театрум Генеалогикум ● В. Смарандеску По очагам доблести ● В Вухаресте, 50 лет тому назад

INHALT (Rumänische Geschichte) I. Popescu-Pufuri Die Vereinigung vom 1. Dezember 1918 — eine Entscheidung des ganzen Volkes ● St. Pascu Alte juristische Institutionen bei den Rumänen (III) ● Al. Dobre 1916-1918. Die Rumänische Akademie und die nationale Einheit (II) ● Gh. I. Florescu Duliu Zamfirescu über die Große Vereinigung ● I. C. Chitima, G. Strempele Der Buchdruck im Dienste der kulturellen Einheit ● R. Graf Der Aufstand unter Andreas Hofers Führung und sein Widerhall im Banat ● E. Preda 1938-1940. Victor Slavescu — tägliche Aufzeichnungen (II) ● M. Stavinschi Aus der Vergangenheit der rumänischen Astronomie ● P. Paltanea 1598. Rumänische Herrscher in Theatrum Genealogicum ● V. Smarandescu Durch die Heimat der Tapferkeit ● In Bukarest, vor 50 Jahren

SUMARIO (Historia Rumana) I. Popescu-Pufuri La Unión del 1° de Diciembre de 1918 — acto de decisión de todo el pueblo ● St. Pascu Antiguas instituciones jurídicas rumanas (III) Al. Dobre 1916-1918. La Academia Rumana y la unidad nacional (II) ● Gh. I. Florescu Duliu Zamfirescu sobre la Gran Unión ● I.C. Chitima, G. Strempele La imprenta en el servicio de la unidad cultural ● R. Graf La revuelta de Andreas Hofer y sus ecos en el Banato ● E. Preda 1938-1940. Victor Slavescu — notas diarias (II) ● M. Stavinschi Del pasado de la astronomia rumana ● P. Paltanea 1598. Principes rumanos en Theatrum Genealogicum ● V. Smarandescu Por campos de heroismo ● En Bucarest, hace 50 años

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, București,
Calea Griviței, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201 ; telex : 10376 prsfr.

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod. 70 100. Telefon 150 200, interior 406 ; 917.

REDACȚIA : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Ioana Ursu Năstăsel, Marian Ștefan
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanța Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la oraș și de la sat. Prețul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scintei” — București

42 427

